

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

**ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΑΣΤΙΚΩΝ ΤΟΠΙΩΝ:
Η ΔΙΑΦΥΛΑΞΗ ΤΗΣ ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ - Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗΣ**

***Cultural Identity of Urban Landscapes:
Safeguarding Authenticity in the Integration of
Contemporary Architecture - The Case of Barcelona***

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΜΠΑΛΙΩΤΑΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΣΑΜΑΡΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. (Επιβλέπων)

ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑΣΙΑ - ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

ΓΕΜΕΝΕΤΖΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΒΟΛΟΣ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2025

Υπεύθυνη δήλωση

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε από εμένα τον ίδιο, ότι αντιπροσωπεύει τις προσωπικές μου απόψεις και ότι αναφέρω πλήρως όλες τις πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνησή της.

Μπαλιώτας Σπυρίδων

Ιούλιος 2025, Βόλος

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει τη διαχείριση της αυθεντικότητας στο Ιστορικό Αστικό Τοπίο, με μελέτη περίπτωσης την πόλη της Βαρκελώνης. Στόχος είναι να διερευνηθεί πώς η έννοια της αυθεντικότητας εφαρμόζεται στον πολεοδομικό σχεδιασμό και στην πολιτιστική πολιτική, ιδίως υπό το πρίσμα των διεθνών θεωρητικών πλαισίων. Η μεθοδολογική προσέγγιση βασίζεται στη βιβλιογραφική έρευνα και στην εννοιολογική αποτύπωση της έννοιας της αυθεντικότητας, μέσω της οποίας εντοπίζονται επτά βασικές διαστάσεις που εξετάζονται σε συγκεκριμένες παρεμβάσεις στον αστικό ιστό της Βαρκελώνης. (Parc Güell, El Raval, Plaça de les Glòries, κ.ά.).

Τα ευρήματα δείχνουν ότι η αυθεντικότητα συνιστά σύνθετη και πολυδιάστατη έννοια, η οποία δεν περιορίζεται στα υλικά χαρακτηριστικά, αλλά εμπλέκει τη συλλογική μνήμη, τη χρήση, τις παραδόσεις, καθώς και την κοινωνική και περιβαλλοντική δυναμική των τόπων. Η Βαρκελώνη επιτυγχάνει σε μεγάλο βαθμό να ενσωματώνει νέες πολεοδομικές, αρχιτεκτονικές και πολιτικές

πρακτικές χωρίς να αποξενώνει το παρελθόν της. Ωστόσο, αναδεικνύονται και κρίσιμες εντάσεις, όπως η εμπορευματοποίηση της ταυτότητας (branding) και η πίεση του τουρισμού.

Η εργασία συμβάλλει στον επιστημονικό διάλογο για τη βιώσιμη διαχείριση της κληρονομιάς, προσφέροντας σημαντικές αρχές αξιολόγησης της αυθεντικότητας στον αστικό χώρο.

Λέξεις – κλειδιά: *Αυθεντικότητα, Πολιτιστική Κληρονομιά, Χάρτα της Νάρα (1994), Βαρκελώνη, Πολεοδομικός Σχεδιασμός.*

Abstract

This thesis examines the management of authenticity within the Historic Urban Landscape, focusing on the city of Barcelona as a case study. The aim is to explore how the concept of authenticity is implemented in urban planning and cultural policy, particularly in light of international theoretical frameworks. The methodological approach is based on literature review and the conceptual mapping of authenticity, through which seven key dimensions are identified and analyzed in relation to specific urban interventions in Barcelona (e.g., Parc Güell, El Raval, Plaça de les Glòries).

The findings reveal that authenticity is a complex and multidimensional concept, extending beyond material features to include collective memory, functional use, traditions, and the social and environmental dynamics of place. Barcelona largely succeeds in integrating contemporary urban, architectural, and policy practices without alienating its historical identity. However, critical tensions also emerge, such as the commodification of identity (branding) and the pressures of tourism.

This study contributes to the academic discourse on sustainable heritage management, offering essential principles for evaluating authenticity within the urban realm.

Keywords: *Authenticity, Cultural Heritage, Nara Document (1994), Barcelona, Urban Planning*

EΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Σαμαρά Νικόλαο Χ., για την πολύτιμη καθοδήγηση, την εμπιστοσύνη και την ψυχραιμία που μου μετέδωσε καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας εργασίας. Ο μοναδικός του τρόπος διδασκαλίας του μαθήματος «Διαχείριση Φυσικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς και του Τοπίου» αποτέλεσε σημαντικό κριτήριο επιλογής του πεδίου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για τη συγγραφή της.

Ευχαριστώ επίσης τα μέλη του διδακτικού προσωπικού του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης για το πλούσιο θεωρητικό υπόβαθρο που μου προσέφεραν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου.

Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλω στην οικογένειά μου και στους ανθρώπους που με στήριξαν με υπομονή και ενθάρρυνση καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου. Η παρούσα εργασία τους ανήκει εξίσου.

Τέλος, ευχαριστώ όσους με ενέπνευσαν από μικρή ηλικία να δω την πόλη ως ζωντανό οργανισμό και φορέα πολιτιστικής κληρονομιάς και μνήμης.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	10
Κεφάλαιο 1 – Θεωρητικές και Εννοιολογικές Βάσεις.....	13
1.1 Ιστορικό Αστικό Τοπίο	13
1.2 Φυσιогνωμία του Χώρου	15
1.3 Πολιτιστική Φυσιогνωμία & Αρχιτεκτονική Ταυτότητα	16
1.3.1 Ορισμός και δυναμική της πολιτιστικής φυσιогνωμίας	16
1.3.2 Η αρχιτεκτονική ταυτότητα ως πολιτισμικό και μορφολογικό φαινόμενο	17
1.4 Η πολιτιστική φυσιогνωμία και η αρχιτεκτονική ταυτότητα ως φορείς ιστορικότητας.....	18
1.4.1 Η ιστορικότητα ως θεμελιώδης πολιτισμική έννοια.....	18
1.4.2 Η ιστορικότητα ως θεμέλιο εγκυρότητας της πολιτιστικής φυσιогνωμίας.....	19
1.4.3 Η ιστορικότητα ως εργαλείο αρχιτεκτονικής ερμηνείας	20
1.5 Υποστηρικτικές Θεωρίες.....	22
1.5.1 Aldo Rossi και η έννοια της αστικής μνήμης.....	22
1.5.2 Norberg-Schulz και η φαινομενολογία του τόπου.....	23
Κεφάλαιο 2 - Η Αυθεντικότητα ως εννοιολογικό και αξιολογικό εργαλείο	25
2.1 Η διεθνής θεσμική συγκρότηση της αυθεντικότητας	26
2.1.1 Η Χάρτα των Αθηνών (1933).....	26
2.1.2 Η Χάρτα της Βενετίας (1964)	28
2.1.3 Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975).....	30
2.1.4 Η σύμβαση της Γρανάδας (1985).....	32
2.2 Η σύγχρονη θεώρηση της Αυθεντικότητας: η Χάρτα της Νάρα και οι προϋποθέσεις της	34
2.2.1 Υλικά και τεχνικές.....	35
2.2.2 Λειτουργία και χρήση	35
2.2.3 Μορφή και Σχεδιαστική Αντίληψη.....	35
2.2.4 Παραδόσεις και τεχνικές	36
2.2.5 Πνευματικό περιεχόμενο και συλλογική μνήμη	36
2.2.6 Σχέσεις με το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο	36
2.2.7 Άλλες πολιτισμικές αξίες.....	37
2.3 Νεωτερικότητα	38
2.3.1 Η αντιπαράθεση με την Αυθεντικότητα	38

2.3.2 Κοινές Αξίες και Συγκλίσεις.....	39
Κεφάλαιο 3 - Μελέτη Περίπτωσης: Ανάλυση μέσω των Διαστάσεων Αυθεντικότητας	41
3.1 Μεθοδολογική Εισαγωγή	42
3.2 Βαρκελώνη – Νέα Αρχιτεκτονική και Ιστορικό Αστικό Τοπίο.....	44
3.2.1 Ιστορικό και Πολεοδομικό Υπόβαθρο της Βαρκελώνης	44
3.2.1.1 Μέχρι το Σχέδιο Cerdà	46
3.2.1.2 Σχέδιο Cerdà και η Επέκταση του 19ου αιώνα (Eixample).....	47
3.2.1.3 Βιομηχανικός Εκσυγχρονισμός και Εκθέσεις 1888 & 1929.....	50
3.2.1.4 Ο Ολυμπιακοί Αγώνες 1992 και η Μεταμόρφωση της Πόλης	54
3.2.1.5 Πρόγραμμα Superilles (Υπερ-τετράγωνα): Σύγχρονες Πρακτικές Βιώσιμης Αναγέννησης.	57
3.2.2 Νεοκαταλανικός Μοντερνισμός και ο Ρόλος του Antoni Gaudí.....	60
3.2.3 Θεσμικό Πλαίσιο Πολιτιστικής Διαχείρισης και Αστικής Αναγέννησης στη Βαρκελώνη.....	64
3.2.3.1 Εθνικό Πλαίσιο: Νόμος 16/1985 και Bien de Interés Cultural (BIC).....	64
3.2.3.2 Περιφερειακό Πλαίσιο: Καταλανικός Νόμος 9/1993 και Κατηγορίες BCIN/BCIL	65
3.2.3.3 Πολεοδομικά Εργαλεία Προστασίας στην Πόλη της Βαρκελώνης	67
3.2.3.4 Διαχείριση Τουρισμού και Αυθεντικότητας: Το Σχέδιο PEUAT	69
3.3 Διαχείριση Αυθεντικότητας στο Ιστορικό Αστικό Τοπίο	71
3.3.1 Οι διαστάσεις της Νάρα και η εφαρμογή τους στην επικράτεια της Βαρκελώνης.....	71
3.3.2 Υλικά και τεχνικές.....	72
3.3.3 Λειτουργία και χρήση	73
3.3.4 Μορφή και σχεδιαστική αντίληψη	75
3.3.5 Παραδόσεις και τεχνικές	76
3.3.6 Πνευματικό περιεχόμενο και συλλογική μνήμη	77
3.3.7 Σχέσεις με το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο	79
3.4 Επιλεγμένες Παρεμβάσεις και Κριτική Αξιολόγηση.....	80
3.4.1 Παρέμβαση 1: Plaça de les Glòries Catalanes – Από Κυκλοφοριακός Κόμβος σε Μητροπολιτικό Πάρκο	81
3.4.2 Παρέμβαση 2: Parc Güell – Αυθεντικότητα και Διαχείριση Τουρισμού σε Μνημείο UNESCO	88
3.4.3 Παρέμβαση 3: Αναπλάσεις στο El Raval – Πολιτιστική Αναζωογόνηση και Προκλήσεις Κοινωνικής Αυθεντικότητας.....	97
Κεφάλαιο 4: Συγκριτική Ανάλυση Διαστάσεων Αυθεντικότητας.....	107

4.1 Υλικά και τεχνικές.....	107
4.2 Λειτουργία και χρήση.....	108
4.3 Μορφή και σχεδιαστική αντίληψη	109
4.4 Παραδόσεις και τεχνικές (Άυλη κληρονομιά).....	110
4.5 Πνευματικό περιεχόμενο και συλλογική μνήμη	112
4.6 Σχέση με το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο.....	113
4.7 Άλλες πολιτισμικές αξίες.....	114
Κεφάλαιο 5: Αποτίμηση των Παρεμβάσεων: Συγκριτική Ερμηνεία και Παράγοντες Επιτυχίας/Αποτυχίας	116
5.1 <i>Plaça de les Glòries</i>	116
5.2 <i>Parc Güell</i>	117
5.3 <i>El Raval</i>	119
5.4 Γενικοί παράγοντες επιτυχίας / αποτυχίας.....	122
5.4.1 Κλίμακα και Έκταση Παρέμβασης	122
5.4.2 Συμμετοχή της Τοπικής Κοινότητας.....	123
5.4.3 Ισορροπία Οικονομικών και Κοινωνικών Στόχων	123
5.4.4 Θεσμικό Πλαίσιο και Έλεγχος	124
5.4.5 Σχεδιαστική Ποιότητα και Ευαισθησία.....	125
5.4.6 Διαχείριση μετά την Ανάπλαση.....	126
Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα.....	127
Βιβλιογραφία.....	129
Ελληνόγλωσση	129
Ξενόγλωσση	129

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Η Βαρκελώνη από ψηλά. Ο ναός Σαγράδα Φαμίλια στη συνοικία «Eixample» (Εσάμπλε) με τα χαρακτηριστικά οικοδομικά τετράγωνα. Πηγή: Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης.....	44
Εικόνα 2: Πρωτότυπος χάρτης της Βαρκελώνης, 1891. Η πόλη εντός των ρωμαϊκών τειχών. (Σιουτάτ Βέγια).	45
Εικόνα 3: Η σημερινή συνοικία Σιουτάτ Βέγια. Πηγή: Plànol BCN	46
Εικόνα 4: “manzanas”. Πηγή: Conradie, D. (2018).....	49
Εικόνα 5: Το σχέδιο του Cerdà για τη Βαρκελώνη. 1859. Πηγή: Urbano (2016).	49
Εικόνα 6: Πάρκο Ciutadella –Κεντρικός χώρος της Expo 1888	52
Εικόνα 7: Palau Nacional (Εθνικό Μουσείο Τέχνης της Καταλονίας) – Expo 1929.....	53
Εικόνα 8: Port Olímpic. Πηγή: Ιστότοπος «123RF».....	55
Εικόνα 9: Οι δίδυμοι ουρανοξύστες Hotel Arts και Torre Mapfre στο Port Olímpic. Πηγή Google Images.	56
Εικόνα 10: Τα 503 προτεινόμενα superblocs. Πηγή: Muñoz, S., et al. (2019)	58
Εικόνα 11: Οπτική σύγκριση μεταξύ του παραδοσιακού μοντέλου κυκλοφορίας και του μοντέλου των superblocs στη Βαρκελώνη. Η εικονογράφηση δείχνει την προτεραιότητα στους πεζούς, ποδηλάτες και χρήσεις δημόσιου χώρου έναντι της κυκλοφορίας των οχημάτων. Πηγή: Ιστότοπος «FreeThink»	59
Εικόνα 12: Palau de la Música Catalana. Πηγή: Google Images.	61
Εικόνα 13: Νοσοκομείο Sant Pau. Πηγή: Ιστότοπος «Smart Guide».	62
Εικόνα 14: Mercat de Santa Caterina: Ανακαινίστηκε από το αρχιτεκτονικό γραφείο EMBT (Enric Miralles & Benedetta Tagliabue) το 2005 με έντονη μορφολογική ανανέωση (κυματοειδής στέγη με κεραμικά πλακίδια). Παρ’ όλα αυτά διατήρησε πλήρως τη λειτουργία της ως αγορά τροφίμων, με βασικό κοινό τους κατοίκους της συνοικία Ribera. Πηγή: Miralles Tagliabue EMBT. (2005).....	73
Εικόνα 15: Fabra i Coats. Χρησιμοποιείται σήμερα ως πολιτιστικό κέντρο. Πηγή: Ajuntament de Barcelona (2025). Fabra i Coats – Fàbrica de Creació: What can I find?.....	74
Εικόνα 16: Η λεωφόρος Diagonal «τέμνει» τα οικοδομικά τετράγωνα (manzanas) του Cerdà. Πηγή: Google Images.....	76
Εικόνα 17: Η πλατεία στο σχέδιο του Cerdà (1859). Φαίνεται στη σύγκλιση των οδικών αξόνων. Πηγή: Esteyco 2017	81
Εικόνα 18: Ο κυκλοφοριακός κόμβος μετά τους ολυμπιακούς αγώνες. Τωρινή θέση πλατείας. Πηγή: Esteyco 2017	82
Εικόνα 19: Canòria Urbana: Νικητήρια πρόταση για την ανάπλαση της πλατείας. Πηγή: Αρχείο Αποτελεσμάτων Διαγωνισμού Αρχιτεκτονικής, Σχεδιασμού και Πολεοδομίας.	83
Εικόνα 20: Υπόγειες σήραγγες κάτω από το Parc de les Glories. Πηγή: Esteyco.....	84
Εικόνα 21: Αεροφωτογραφία του Parc de les Glories. Πηγή: Ajuntament de Barcelona	85
Εικόνα 22: Άποψη από το εσωτερικό του Πάρκου Γκουέλ προς την κεντρική είσοδο. Πηγή: Google Images	88
Εικόνα 23: Ο διάσημος «δράκος» στην κεντρική σκάλα του Πάρκου. Πηγή: Google Images.	89

Εικόνα 24: Παράδειγμα λιθόχτιστης στοάς στο εσωτερικό του Πάρκου. Πηγή: Google Images.	90
Εικόνα 25: Παράδειγμα λιθόχτιστης στοάς στο εσωτερικό του Πάρκου. Πηγή: Google Images	91
Εικόνα 26: Φαίνεται η τεχνική «trencadís» στα καμπύλα παγκάκια. Πηγή: Google Images.....	92
Εικόνα 27: Διαδικασία επιδιόρθωσης και αποκατάστασης του ψηφιδωτού. Πηγή: Επίσημος Ιστότοπος του Πάρκου Γκουέλ.....	95
Εικόνα 28: Η θέση του Raval εντός της Ciutat Vella. Πηγή: Berta, 2021.....	97
Εικόνα 29: Αεροφωτογραφία πάνω από το λιμάνι. Το Raval «απλώνεται» στο βάθος. Το Ναυτικό Μουσείο Βαρκελώνης μπροστά. (2017). Πηγή: Jarecka-Bidzińska, 2020.....	98
Εικόνα 30: Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης της Βαρκελώνης (MACBA). Πηγή: Google Images	99
Εικόνα 31: Plaça dels Àngels. Πηγή: Google Images.....	100
Εικόνα 32: Κέντρο Σύγχρονης Κουλτούρας Βαρκελώνης (CCCB). Πηγή: Google Images.....	101
Εικόνα 33: Rambla del Raval. Πηγή: Google Images.....	103
Εικόνα 34: Η γοτθική εκκλησία και μοναστήρι Sant Pau del Camp, μια από τις αρχαιότερες στον αστικό ιστό της Βαρκελώνης με καταγωγή από τον 11ο αιώνα. Πηγή: Barcelona Turisme (2024).	104
Εικόνα 35: Η περίφημη αγορά La Boquería, στα όρια του Raval, είναι πλέον περισσότερο τουριστική ατραξιόν παρά λαϊκή αγορά για ντόπιους. (Romagosa, F., Peiró, A., & Roca, J. 2021).	105

Εισαγωγή

Η πολιτιστική φυσιогνωμία των ιστορικών αστικών τοπίων αποτελεί αντικείμενο εντατικής ακαδημαϊκής έρευνας, καθώς αντανακλά τη δυναμική σχέση μεταξύ ιστορικών, κοινωνικών και αρχιτεκτονικών στοιχείων (Smith 2021, Pendlebury 2020).

Στη σύγχρονη εποχή, ωστόσο, οι πόλεις αντιμετωπίζουν πρωτόγνωρες προκλήσεις. Η ραγδαία και συχνά ανεξέλεγκτη αστική ανάπτυξη, σε συνδυασμό με φαινόμενα όπως η μαζική τουριστική εκμετάλλευση, μπορούν να υποβαθμίσουν την αστική κληρονομιά, επιφέροντας βλάβες στις αξίες και στη συνοχή των τοπικών κοινοτήτων. Η παγκοσμιοποίηση και τα ομοιόμορφα μοντέλα σχεδιασμού που συχνά τη συνοδεύουν τείνουν να παράγουν ομογενοποιημένα αστικά τοπία, απειλώντας την ιδιαιτερότητα κάθε τόπου.

Ως αντίβαρο σε αυτές τις τάσεις, πόλεις και σχεδιαστές αναζητούν τρόπους να αναδείξουν τη μοναδικότητα και την αυθεντικότητα του τόπου. Η προβολή του ιδιαίτερου χαρακτήρα μιας πόλης θεωρείται πλέον κρίσιμο στοιχείο ακόμα και για την παγκόσμια ανταγωνιστικότητά της. Οι πόλεις καλούνται να αποφύγουν την τυποποίηση και να διαμορφώσουν μια μοναδική ταυτότητα αποφεύγοντας την ομοιομορφία

Μέσα σε αυτό το διεθνές πλαίσιο προβληματισμού, η Βαρκελώνη αναδεικνύεται ως ένα εξέχον παράδειγμα πόλης που επιδιώκει την ισορροπία μεταξύ διατήρησης της ταυτότητας και καινοτόμου σχεδιασμού. Η πόλη διαθέτει μια εξαιρετικά πλούσια αρχιτεκτονική κληρονομιά, από τα εμβληματικά έργα του καταλανικού Μοντερνισμού του Antoni Gaudí έως τις σύγχρονες αστικές αναπλάσεις, και έχει σφυρηλατήσει μια έντονη τοπική ταυτότητα που αναγνωρίζεται διεθνώς.

Δεν είναι τυχαίο ότι έχει επιλεγεί ως Παγκόσμια Πρωτεύουσα Αρχιτεκτονικής 2026 από την UNESCO και τη Διεθνή Ένωση Αρχιτεκτόνων (UIA). Η διάκριση αυτή επιβεβαιώνει τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζουν η αρχιτεκτονική και ο αστικός σχεδιασμός στη διαμόρφωση της αστικής ταυτότητας και στη βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων.

Παράλληλα, αντιμετωπίζει δυναμικά τις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης, όπως την έξαρση του τουρισμού, αναζητώντας τρόπους να προστατεύσει την αυθεντικότητα των ιστορικών της συνοικιών ενώ εντάσσει νέες αρχιτεκτονικές επεμβάσεις στο αστικό της τοπίο. Ως εκ τούτου, προσφέρει ένα ιδανικό πλαίσιο μελέτης για τα ζητήματα αυθεντικότητας στον σύγχρονο σχεδιασμό.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται αποκλειστικά στη Βαρκελώνη ως μελέτη περίπτωσης, διερευνώντας πώς η νέα αρχιτεκτονική μπορεί να ενταχθεί στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της πόλης χωρίς να διακυβεύεται η αυθεντικότητα και η πολιτιστική της φυσιογνωμία. Στόχος είναι να αναλυθεί σε βάθος το θεωρητικό πλαίσιο της αυθεντικότητας στον σύγχρονο σχεδιασμό και να εντοπιστούν οι αρχές ή/και στρατηγικές που διασφαλίζουν τη διατήρηση της τοπικής ταυτότητας, παρά τις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης. Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι:

1. Πώς ορίζεται και αποτιμάται η έννοια της αυθεντικότητας στον αστικό σχεδιασμό, και ποια κριτήρια αξιολόγησης προκύπτουν από τη διεθνή θεωρία και πρακτική;
2. Πώς επηρεάζουν οι σύγχρονες αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις την πολιτιστική ταυτότητα και τη φυσιογνωμία ιστορικών περιοχών όπως η Βαρκελώνη;
3. Με ποιες αρχιτεκτονικές ή πολεοδομικές προσεγγίσεις μπορούν οι νέες παρεμβάσεις να συνυπάρξουν αρμονικά με την υφιστάμενη πολιτιστική κληρονομιά, ενισχύοντας αντί να αποδυναμώνουν την αίσθηση του τόπου;

Η μεθοδολογία της έρευνας βασίζεται στη θεωρητική ανάλυση και τη συγκριτική αξιολόγηση επιτυχημένων ή ανεπιτυχών παραδειγμάτων ενσωμάτωσης νέας αρχιτεκτονικής σε ιστορικά τοπία. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, επιχειρείται η διαμόρφωση ενός συνόλου κατευθυντήριων αρχών για τη βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων, με έμφαση στη διατήρηση της ιστορικής και πολιτιστικής τους ταυτότητας.

Αρχικά, πραγματοποιείται βιβλιογραφική ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, προκειμένου να διαμορφωθεί ένα στιβαρό θεωρητικό υπόβαθρο σχετικά με την έννοια της αυθεντικότητας, τη

σχέση μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς και σύγχρονου σχεδιασμού, καθώς και τις επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης στα ιστορικά αστικά τοπία.

Στη συνέχεια, η έρευνα εστιάζει στη μελέτη περίπτωσης της Βαρκελώνης: αναλύονται συγκεκριμένες αστικές παρεμβάσεις και αρχιτεκτονικά έργα στη Βαρκελώνη των τελευταίων δεκαετιών, τα οποία εντάχθηκαν σε ιστορικά περιβάλλοντα (π.χ. επανηγήσεις κτιρίων, σύγχρονες προσθήκες ή αναπλάσεις σε ιστορικές συνοικίες). Η ανάλυση αυτή συνδυάζει την εξέταση σχεδιαστικών προθέσεων με την αξιολόγηση του αποτελέσματος στον χώρο (φωτογραφική τεκμηρίωση ή/και διαθέσιμα δεδομένων για την αντίδραση της τοπικής κοινωνίας).

Η έρευνα έχει κυρίως ποιοτικό χαρακτήρα, αξιοποιώντας συγκριτική ανάλυση και κρίση εμπειρογνωμόνων όπου είναι δυνατόν, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα για το πώς οι θεωρητικές αρχές εφαρμόζονται στην πράξη.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία αναμένεται να αναδειχθούν ευρήματα σχετικά με τους τρόπους που μία πόλη μπορεί να διαχειριστεί τη σχέση ανάμεσα στο παλιό και το νέο.

Κεφάλαιο 1 – Θεωρητικές και Εννοιολογικές Βάσεις

Η σύγχρονη πολεοδομική και αρχιτεκτονική πρακτική καλείται να κινηθεί ανάμεσα σε δύο αντίρροπες αλλά εξίσου αναγκαίες απαιτήσεις: την ανανέωση του δομημένου περιβάλλοντος και τη διατήρηση της πολιτιστικής του συνέχειας. Ειδικά στο πλαίσιο ιστορικών αστικών τοπίων, η αρχιτεκτονική δεν αποτελεί απλώς μια αισθητική ή τεχνική πράξη, αλλά μια βαθιά πολιτισμική διαδικασία, μέσω της οποίας οι κοινότητες διαπραγματεύονται τη σχέση τους με τον χρόνο, τη μνήμη και τον τόπο. Για να κατανοηθεί αυτή η πολυπλοκότητα, είναι απαραίτητο να διερευνηθούν οι βασικές έννοιες που συγκροτούν το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας – έννοιες όπως το ιστορικό αστικό τοπίο, η πολιτιστική φυσιогνωμία, η αρχιτεκτονική ταυτότητα και η έννοια της αυθεντικότητας, οι οποίες συνδέουν τη χωρική μορφή με τις κοινωνικές και ιστορικές της σημασίες.

1.1 Ιστορικό Αστικό Τοπίο

Το αστικό τοπίο (*urban landscape*) συνιστά μια σύνθετη πολιτισμική κατασκευή, η οποία δεν εξαντλείται στην αισθητική εικόνα της πόλης, αλλά διαμορφώνεται μέσα από τη διαρκή αλληλεπίδραση φυσικών, δομημένων, κοινωνικών και άυλων στοιχείων. Αποτελεί, με άλλα λόγια, ένα πολυεπίπεδο σύστημα σχέσεων, στο οποίο συγκλίνουν η υλική συγκρότηση του χώρου και οι νοηματοδοτικές διαδικασίες που ενεργοποιούνται από τις κοινότητες που τον βιώνουν. Ο χώρος δεν είναι ποτέ ουδέτερος· αποτελεί πάντοτε φορέα μνήμης, ταυτότητας και πολιτιστικής εμπειρίας.

Σύμφωνα με τον πλέον θεσμικά κατοχυρωμένο ορισμό της UNESCO (2011), το αστικό τοπίο ορίζεται ως:

«Ιστορικό Αστικό Τοπίο» είναι η αστική περιοχή που κατανοείται ως το αποτέλεσμα μιας ιστορικής διαστρωμάτωσης πολιτιστικών και φυσικών αξιών και χαρακτηριστικών, επεκτεινόμενο πέρα από την έννοια του “ιστορικού κέντρου” ή του “συνόλου” για να περιλάβει το ευρύτερο αστικό πλαίσιο και τη γεωγραφική του τοποθεσία.»

(Recommendation on the Historic Urban Landscape, UNESCO, 2011)

Η θεώρηση αυτή θεμελιώνει μια ολιστική προσέγγιση, κατά την οποία το αστικό τοπίο δεν αποτιμάται ως σύνολο αντικειμένων, αλλά ως πολιτισμικό περιβάλλον σε διαρκή μετάβαση, όπου ο χρόνος, η χρήση και η κοινωνική εμπειρία αποτελούν οργανικά του συστατικά. Δεν εξετάζεται μόνο το τι σώζεται, αλλά και το πώς ένας τόπος συνεχίζει να σημαίνει.

Η συγκρότηση του αστικού τοπίου βασίζεται σε τέσσερις αλληλένδετες διαστάσεις:

Πρώτον, *τη μορφολογική διάσταση*, η οποία αφορά τα υλικά στοιχεία του χώρου, όπως η κλίμακα των κτισμάτων, η δομή του πολεοδομικού ιστού, τα υλικά, οι χαράξεις και οι ορατές γεωμετρίες.

Δεύτερον, *τη χρονική ή ιστορική διάσταση*, όπου αποτυπώνεται η διαστρωμάτωση των επεμβάσεων στον χρόνο, όχι ως γραμμική ακολουθία, αλλά ως συσσωρευμένη εμπειρία του παρελθόντος.

Τρίτον, *την πολιτισμική διάσταση*, μέσω της οποίας το τοπίο γίνεται φορέας συλλογικής ταυτότητας και μνήμης. Εδώ, η σημασία του χώρου δεν έγκειται αποκλειστικά στην αρχιτεκτονική του υπόσταση, αλλά στις αφηγήσεις, τα σύμβολα και τις κοινές πολιτισμικές εγγραφές που φέρει.

Τέλος, *τη βιωματική διάσταση*, που σχετίζεται με την καθημερινή χρήση, την αισθητηριακή εμπειρία και την ερμηνεία του χώρου από τους κατοίκους του. Είναι η διάσταση που συνδέει τον τόπο με τον ανθρώπινο ρυθμό ζωής και καθιστά το τοπίο ενεργό πολιτισμικό πεδίο, όχι απλώς ιστορικό κατάλοιπο.

Οι τέσσερις αυτές συνιστώσες δεν λειτουργούν μεμονωμένα. Αντίθετα, συνδιαμορφώνουν το αστικό τοπίο ως ζωντανό, δυναμικό και διαπραγματεύσιμο πολιτιστικό σύστημα, στο οποίο η αυθεντικότητα και η πολιτιστική φυσιогνωμία δεν ερμηνεύονται ως στατικές αξίες, αλλά ως εν εξελίξει σχέσεις ανάμεσα στον χώρο και τις ταυτότητες που τον ενεργοποιούν.

1.2 Φυσιognωμία του Χώρου

Η έννοια της φυσιognωμίας (physiognomy) στον χώρο, είτε αναφέρεται στον αρχιτεκτονικό είτε στον πολεοδομικό λόγο, δηλώνει το σύνολο των χαρακτηριστικών που καθιστούν έναν τόπο αναγνωρίσιμο ως προς την μορφική του ταυτότητα, ανεξαρτήτως του αν αυτά σχετίζονται άμεσα με πολιτισμικές ή κοινωνικές σημασίες. Η φυσιognωμία δεν είναι απλώς η «εικόνα» ή η «εμφάνιση» του τόπου, αλλά το οπτικό και υλικό αποτύπωμα της εσωτερικής του δομής, της χωρικής του διάταξης και των επί μέρους στοιχείων που τον συγκροτούν.

Η φυσιognωμία είναι «το σύνολο των στοιχείων που συγκροτούν τη μορφή και το ύφος ενός τόπου», ενώ η διάκρισή της από την έννοια της ταυτότητας έγκειται στο ότι η πρώτη μπορεί να αποδοθεί αντικειμενικά, μέσω παρατήρησης, ανάλυσης μορφών, υλικών, δομικών οργανώσεων και χωρικών ποιοτήτων. Αντίθετα, η ταυτότητα ενέχει υποκειμενική, βιωματική και συμβολική διάσταση. (Σαμαράς 2019).

Ως θεωρητική έννοια έχει τις ρίζες της στη γεωγραφική και πολεοδομική σκέψη του 19ου και 20ού αιώνα. Αναπτύσσεται ως αναλυτικό εργαλείο για την καταγραφή και ταξινόμηση των διαφορετικών τύπων οικιστικών συνόλων (Rossi, 1982), και αποτυπώνεται κυρίως σε μορφολογικές προσεγγίσεις της πόλης, όπου το αστικό τοπίο αντιμετωπίζεται ως δομή που μπορεί να «διαβαστεί» με όρους φυσιognωμικών χαρακτηριστικών.

Ωστόσο, στην πιο σύγχρονη θεώρηση (Lowenthal, 2015), η φυσιognωμία δεν μπορεί να αποκοπεί από τις πολιτισμικές, κοινωνικές και ιστορικές διεργασίες που επενδύουν τον τόπο με νόημα. Γι' αυτό και η έννοια εξελίσσεται αναπόφευκτα στην έννοια της πολιτιστικής φυσιognωμίας, στην οποία ενσωματώνονται όχι μόνο τα ορατά μορφικά στοιχεία, αλλά και οι πολιτισμικές προσλήψεις, οι συλλογικές μνήμες και οι βιωματικές εμπειρίες των κοινοτήτων που κατοικούν και νοηματοδοτούν τον χώρο.

1.3 Πολιτιστική Φυσιогνωμία & Αρχιτεκτονική Ταυτότητα

1.3.1 Ορισμός και δυναμική της πολιτιστικής φυσιогνωμίας

Η πολιτιστική φυσιогνωμία μιας περιοχής περιγράφει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα που αποκτά ένας τόπος μέσα από τη διαστρωμάτωση ιστορικών, κοινωνικών, χωρικών και πολιτισμικών παραμέτρων. Δεν περιορίζεται μόνο στην υλική υπόσταση του χώρου, όπως είναι η αρχιτεκτονική τυπολογία και η πολεοδομική οργάνωση αλλά εμπερικλείει και άυλα στοιχεία όπως η συλλογική μνήμη, οι τοπικές αφηγήσεις, οι καθημερινές πρακτικές, οι θρησκευτικές ή κοινωνικές τελετουργίες και ο τρόπος με τον οποίο οι κάτοικοι βιώνουν και ερμηνεύουν τον χώρο (Lowenthal, 2015)

Η φυσιогνωμία, επομένως, συντίθεται σε ένα πολιτισμικό ολόγραμμα όπου υλικό και άυλο, παρελθόν και παρόν, τοπικό και συλλογικό διασταυρώνονται για να συγκροτήσουν μια ταυτότητα του τόπου με ιδιαίτερο νοηματικό φορτίο. Η έννοια αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε ιστορικά αστικά τοπία, όπου η αλληλουχία των αρχιτεκτονικών μορφών, η τοπογραφία, οι χρήσεις γης και ο κοινωνικός ιστός αλληλεπιδρούν σε μια βιωμένη και βιώσιμη ενότητα.

Αναγνωρίζεται επίσης ότι η πολιτιστική φυσιогνωμία δεν είναι στατική, αντίθετα, πρόκειται για ένα δυναμικό και εξελισσόμενο μόρφωμα που υπόκειται σε διαρκείς μεταβολές λόγω τεχνολογικών και κοινωνικών αλλαγών, πολεοδομικών αναδιατάξεων, μεταβολών στην οικονομία ή ακόμη και αλλαγών στη συλλογική ταυτότητα (Graham & Howard, 2008). Για τον λόγο αυτό, κάθε επέμβαση στον ιστορικό χώρο δεν αρκεί να λαμβάνει υπόψη μόνο την υπάρχουσα μορφή ή τα προφανή πολιτιστικά τεκμήρια. Απαιτείται βαθιά ερμηνεία της διαδικασίας νοηματοδότησης του τόπου από την κοινότητα που τον βιώνει.

Η έννοια της πολιτιστικής φυσιогνωμίας μπορεί να λειτουργήσει ως ερμηνευτικό πρίσμα για την αρχιτεκτονική ενσωμάτωση, καθώς και ως κριτήριο σχεδιασμού. Υποδεικνύει ότι ο σεβασμός προς έναν τόπο δεν επιτυγχάνεται με απλή αναπαραγωγή μορφών ή αποφυγή παρεμβάσεων, αλλά μέσα από τον κριτικό διάλογο της νέας αρχιτεκτονικής με τον χωρικό και πολιτισμικό του

υπόβαθρο. Η φυσιογνωμία λειτουργεί ως μηχανισμός πολιτιστικής συνέχειας, αλλά και ως μέτρο διατήρησης της ταυτότητας μέσα στη μεταβολή.

1.3.2 Η αρχιτεκτονική ταυτότητα ως πολιτισμικό και μορφολογικό φαινόμενο

Η αρχιτεκτονική ταυτότητα συνιστά μια σύνθετη έννοια που αφορά τόσο τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της δομημένης μορφής όσο και τη σχέση της με τις πολιτισμικές σημασίες και τις κοινωνικές πρακτικές ενός τόπου. Δεν περιορίζεται σε επιμέρους μορφολογικά στοιχεία όπως το σχήμα, τα υλικά, οι όψεις ή η κλίμακα αλλά διαμορφώνεται στη διασταύρωση της χωρικής έκφρασης και της πολιτιστικής μνήμης. Πρόκειται για εκείνο το σύνολο των υλικών και άυλων στοιχείων που καθιστούν την αρχιτεκτονική ενός τόπου αναγνωρίσιμη, ερμηνεύσιμη και κοινωνικά ταυτοποιήσιμη (Canizaro, 2007).

Η αρχιτεκτονική ταυτότητα δεν είναι ούτε στατική ούτε δεδομένη. Αποτελεί προϊόν εξελισσόμενης νοηματοδότησης, καθώς κάθε γενιά, κάθε αρχιτεκτονικός ρυθμός και κάθε πολιτισμική αλλαγή εγγράφει τα δικά της σημάδια πάνω στο αστικό σώμα. Επομένως, η ταυτότητα ενός τόπου δεν αποτελεί απλώς «αναπαράσταση της παράδοσης», αλλά συνεχές πολιτισμικό πεδίο διαλόγου μεταξύ παρελθόντος και παρόντος (Graham & Howard, 2008).

Σε αυτό το πλαίσιο, η σύγχρονη αρχιτεκτονική δεν καλείται να αναπαραγάγει μορφές, αλλά να ερμηνεύσει τον χαρακτήρα του τόπου και να διαλεχθεί μαζί του. Χαρακτηριστική αυτής της προσέγγισης είναι η θεωρία του κριτικού περιφερειαρχισμού (Frampton, 1983), η οποία προτείνει μια αρχιτεκτονική που απορρίπτει τόσο την εθνοκεντρική γραφικότητα όσο και την παγκόσμια ομοιομορφία του τεχνολογικού διεθνισμού. Ο περιφερειαρχισμός, ως στάση και όχι ως «στυλ», επιδιώκει να ενσωματώσει τις ιδιαιτερότητες του τόπου: το φως, το κλίμα, τα υλικά, τις τεχνικές, τη μνήμη, σε μια κριτική και δημιουργική αρχιτεκτονική σύνθεση.

Η αρχιτεκτονική ταυτότητα, συνεπώς, συγκροτείται όχι μόνο από το παρελθόν αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο το παρόν διαχειρίζεται, επανανοηματοδοτεί και αναπαράγει τις συλλογικές

πολιτιστικές αναφορές. Κάθε νέα αρχιτεκτονική πράξη αποτελεί πρόταση για το ποιος είναι ο τόπος και τι σημαίνει η συνέχειά του στο χρόνο. Ο σεβασμός προς την αρχιτεκτονική ταυτότητα δεν σημαίνει προσκόλληση στην παράδοση, αλλά αναγνώριση του τόπου ως πολιτισμικού υποκειμένου με ιστορικότητα, συλλογικότητα και υλική εκφραστικότητα.

1.4 Η πολιτιστική φυσιογνωμία και η αρχιτεκτονική ταυτότητα ως φορείς ιστορικότητας

Η κατανόηση των εννοιών της πολιτιστικής φυσιογνωμίας και της αρχιτεκτονικής ταυτότητας καθιστά σαφές ότι η αρχιτεκτονική δεν αποτελεί απλώς κατασκευαστικό αποτέλεσμα, αλλά φορέα πολιτισμικών, ιστορικών και κοινωνικών νοημάτων. Για να ερμηνευθεί, ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι έννοιες διαμορφώνονται, είναι απαραίτητο να εξεταστεί η ευρύτερη σχέση της αρχιτεκτονικής με την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά.

1.4.1 Η ιστορικότητα ως θεμελιώδης πολιτισμική έννοια

Η ιστορικότητα δεν συνιστά ιδιότητα που προσαρτάται σε έναν τόπο εξαιτίας της παλαιότητάς του ή της αρχαιολογικής του σημασίας. Αποτελεί την ενδογενή χρονική διάσταση κάθε πολιτισμικού περιβάλλοντος, τη δυνατότητα δηλαδή ενός τόπου να φέρει, να αποδίδει και να διατηρεί ιστορικά νοήματα. Δεν αφορά μόνο την παρουσία παρελθοντικών μορφών στον χώρο, αλλά την ικανότητα της κοινωνίας να συγκροτεί, να μεταβιβάζει και να επανερμηνεύει τη σχέση της με το παρελθόν. Πρόκειται για μια έννοια θεσμικά κατοχυρωμένη στη θεωρία της πολιτιστικής κληρονομιάς (UNESCO, 2011, Jokilehto, 2006), η οποία διαχωρίζεται με σαφήνεια από την έννοια της αρχαιότητας ή της χρονικής παλαιότητας.

Η ιστορικότητα δεν είναι αφηρημένος όρος. Είναι προϋπόθεση της πολιτιστικής συνέχειας, δηλαδή της δυνατότητας ενός τόπου να λειτουργεί ως γέφυρα μνήμης μεταξύ διαφορετικών χρονικών στιγμών. Όπως αναδεικνύεται σε σημαντικές ιστορικές θεωρήσεις του αστικού τοπίου (Ricoeur, 2004), η ιστορικότητα δεν υφίσταται στο αντικείμενο καθαυτό, αλλά συντελείται στην ερμηνευτική σχέση του τόπου με την κοινωνία που τον βιώνει.

1.4.2 Η ιστορικότητα ως θεμέλιο εγκυρότητας της πολιτιστικής φυσιогνωμίας

Η πολιτιστική φυσιогνωμία, ως όρος που αναφέρεται στον ιδιαίτερο χαρακτήρα ενός τόπου, δεν αποτελεί αισθητική εντύπωση ή συγκυριακή σύνθεση μορφών αλλά συγκροτείται ως το αποτέλεσμα ιστορικά προσδιορισμένων και κοινωνικά βιωμένων σχέσεων. Η μορφή, η λειτουργία, η χρήση και το νόημα του χώρου διαμορφώνονται μέσα στον χρόνο, σε συνθήκες συνεχούς διαπραγμάτευσης μεταξύ κοινότητας, θεσμών και πρακτικών κατοίκησης. Η ιστορικότητα αποτελεί, συνεπώς, όχι περιγραφικό ή συμπληρωματικό χαρακτηριστικό, αλλά την ουσιαστική θεμελίωση της εγκυρότητας της πολιτιστικής φυσιогνωμίας.

Η σύγχρονη θεωρία (Graham & Howard, 2008) αναγνωρίζει την ιστορικότητα ως σχέση κοινωνικής μνήμης και χωρικής εμπειρίας. Ένας τόπος δεν είναι ιστορικός μόνο όταν περιέχει μνημεία, αλλά επειδή αποτελεί αντικείμενο συνεχούς πολιτισμικής πρόσληψης, επειδή αναγνωρίζεται από την κοινότητα και επειδή διατηρεί ενεργή τη σχέση του με τη μνήμη. Σε αυτό το πλαίσιο, η φυσιогνωμία ενός τόπου είναι αυθεντική όταν εδράζεται σε ιστορικά βιωμένες συνθήκες.

Η ιστορικότητα νομιμοποιεί την πολιτιστική φυσιогνωμία όχι γιατί εξηγεί την προέλευσή της, αλλά γιατί παρέχει το νοηματικό βάθος που απαιτείται για την αναγνώρισή της ως πολιτισμικά ουσιαστικής. Όπως επισημαίνει ο Olmo (1997), η αυθεντικότητα δεν είναι στατική αξία, αλλά ερμηνευτική κατηγορία που προσδίδει συνέπεια και συνέχεια σε ό,τι παραλαμβάνεται και μετασχηματίζεται στον χώρο. Με αυτή την έννοια, ο τόπος δεν συγκροτεί την ταυτότητά του εκ των υστέρων, αλλά τη φέρει εντός του ως ιστορικά διαμορφωμένη πολιτιστική δομή.

Ενδεικτικά, σε ιστορικά αστικά περιβάλλοντα όπως το Βαρούσι στα Τρίκαλα το οποίο αναλύεται από τον Σαμαρά (2019) ως πεδίο σύγκρουσης και επανερμηνείας της φυσιогνωμίας, η ιστορικότητα δεν είναι μόνο αποτέλεσμα των διατηρούμενων όψεων, αλλά της συνέχειας της ζωής και της χρήσης στον τόπο. Η αποδιάθρωση της ιστορικότητας, είτε μέσω αδρανοποίησης των χρήσεων είτε μέσω επιφανειακής «τουριστικής εξιδανίκευσης», οδηγεί αναπόφευκτα σε αποσύνδεση της φυσιогνωμίας από το ιστορικό της νόημα, καθιστώντας την άδαιο περίβλημα.

Συνεπώς, για να θεωρηθεί ότι ένας τόπος φέρει πολιτιστική φυσιогνωμία με πραγματικό βάθος, η ιστορικότητά του πρέπει να λειτουργεί ως ενεργός αρχή νοηματοδότησης. Δηλαδή, να συνεχίζει να είναι φορέας αφηγήσεων, σχέσεων και πρακτικών που ενσωματώνουν το παρελθόν στην παροντική εμπειρία του χώρου. Χωρίς αυτόν τον μηχανισμό, η φυσιогνωμία παύει να είναι ζωντανή πολιτισμική συνθήκη και γίνεται είτε αρχείο είτε σκηνογραφία.

1.4.3 Η ιστορικότητα ως εργαλείο αρχιτεκτονικής ερμηνείας

Η ιστορικότητα, πέρα από τον ρόλο της ως βάση εγκυρότητας της πολιτιστικής φυσιогνωμίας, αποτελεί και απαραίτητη συνθήκη για την παραγωγή νοηματικά συνεκτικής αρχιτεκτονικής. Η σύγχρονη αρχιτεκτονική που τοποθετείται σε ιστορικό πλαίσιο δεν μπορεί να ενεργεί ουδέτερα. Οφείλει να διαλεχθεί με το παρελθόν όχι ως μορφολογική παρακαταθήκη, αλλά ως πολιτισμικό κείμενο προς ερμηνεία. Η ιστορικότητα λειτουργεί εδώ ως εργαλείο εννοιολογικής τοποθέτησης του αρχιτέκτονα απέναντι στον τόπο: όχι τι θα διατηρηθεί ή όχι, αλλά ποιο είναι το νόημα της επέμβασης σε έναν τόπο που φέρει μνήμη.

Αυτή η ιστορική τοποθέτηση δεν ταυτίζεται με τη χρήση παραδοσιακών μορφών ούτε με την επιφανειακή επανάληψη «τοπικών» αναφορών. Αντιθέτως, η πραγματική αρχιτεκτονική ταυτότητα συγκροτείται μόνο όταν η νέα αρχιτεκτονική πράξη θεμελιώνεται στην κατανόηση της ιστορικής συνθήκης του τόπου. Δηλαδή, όταν ο αρχιτέκτονας αναγνωρίζει όχι μόνο τη μορφή, αλλά τη χρονική και πολιτισμική δυναμική του τόπου ως προϋπόθεση σχεδιασμού. Η αρχιτεκτονική που επιλέγει να αγνοήσει ή να εξουδετερώσει αυτή τη συνθήκη, παράγει μορφή χωρίς ταυτότητα, μια χωρική κατασκευή αποκομμένη από το συγκεκριμένο της.

Όπως επισημαίνουν τόσο ο Rossi (1982) όσο και οι σύγχρονοι θεωρητικοί του “πλατισιοθετημένου σχεδιασμού” (Graham & Howard, 2008), ο χαρακτήρας της αρχιτεκτονικής πράξης καθορίζεται από την τοποθέτησή της σε μια χρονική ακολουθία, όχι ως μνημειακή συνέχεια, αλλά ως ερμηνευτική συνέχεια. Η αρχιτεκτονική που θεμελιώνει την ταυτότητά της σε αυτή τη χρονικότητα μπορεί να είναι σύγχρονη, ακόμη και ριζοσπαστική, χωρίς να είναι αδιάφορη ή ξένη προς το περιβάλλον της. Αυτή η διάκριση μεταξύ νοηματικής και στιλιστικής ταύτισης είναι κρίσιμη.

Η αρχιτεκτονική ταυτότητα, επομένως, δεν «κληρονομείται» αλλά συγκροτείται μέσω της ιστορικής νοηματοδότησης. Η ιστορικότητα δεν επιβάλλει μια αισθητική γλώσσα, αλλά απαιτεί μια ηθική και εννοιολογική στάση απέναντι στον τόπο, η οποία προσδίδει στις μορφές περιεχόμενο και στους χώρους συλλογικότητα. Σε αντίθετη περίπτωση, η αρχιτεκτονική παράγει εφήμερη εικόνα χωρίς συνέπεια, χωρίς ρίζωμα, χωρίς ταυτότητα.

Συνοψίζοντας, η αρχιτεκτονική, ιδίως σε ιστορικά φορτισμένα περιβάλλοντα, καλείται να λειτουργήσει σε ένα πεδίο πολλαπλών χρονικοτήτων, όπου το παρελθόν δεν αντιμετωπίζεται ως στατικό υπόβαθρο, αλλά ως δυναμικό πολιτισμικό κεφάλαιο που συνεχώς επαναδιατυπώνεται.

Η ιστορία αποτελεί τον θεμελιώδη άξονα μέσα από τον οποίο ερμηνεύεται η αρχιτεκτονική και ο αστικός χώρος. Δεν αναφέρεται απλώς στο παρελθόν ως αλληλουχία γεγονότων, αλλά λειτουργεί ως πλαίσιο πολιτισμικής διαμόρφωσης, μέσα από το οποίο διαμορφώνονται οι συλλογικές ταυτότητες και οι χωρικές πρακτικές. Η ιστορική διαστρωμάτωση των πόλεων αντανakλάται στο πολεοδομικό τους αποτύπωμα, στον ρυθμό της δόμησης, στη σχέση δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, καθώς και στα υλικά και τις μορφές που επιλέχθηκαν κατά διαφορετικές χρονικές περιόδους (Rossi, 1982).

Ως εκ τούτου, η ιστορία δεν μπορεί να ιδωθεί ως ουδέτερο υπόβαθρο για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική πρακτική. Κάθε αρχιτεκτονική επέμβαση εμπεριέχει μια ερμηνεία του παρελθόντος και ταυτόχρονα μια τοποθέτηση απέναντι στο μέλλον, εφόσον μεταβάλλει τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται και αναγιγνώσκεται ο χώρος.

1.5 Υποστηρικτικές Θεωρίες

Η πολιτιστική φυσιογνωμία ενός τόπου δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς την αναγνώριση εκείνων των στοιχείων που διασφαλίζουν τη χρονική του συνέχεια και το θυμικό του. Σε θεωρητικό επίπεδο, δύο κομβικές έννοιες διαμορφώνουν την κατανόηση αυτής της σχέσης: αφενός η μονιμότητα (*permanenza*), όπως την ανέπτυξε ο Aldo Rossi, και αφετέρου το «πνεύμα του τόπου» (*genius loci*), όπως το ανέλυσε ο Christian Norberg-Schulz.

1.5.1 Aldo Rossi και η έννοια της αστικής μνήμης

Η θεωρία της «μονιμότητας» (*permanenza*) του Aldo Rossi αποτελεί έναν από τους πιο εμβληματικούς τρόπους κατανόησης της σχέσης μεταξύ αρχιτεκτονικής, μνήμης και πόλης. Στον πυρήνα της θεωρίας αυτής βρίσκεται η θέση ότι ο αστικός ιστός διαμορφώνεται όχι μόνο από τις υλικές επεμβάσεις του παρόντος, αλλά και από τη διαχρονική επιμονή ορισμένων μορφών, χώρων και δομών, που λειτουργούν ως φορείς συλλογικής μνήμης και ταυτότητας.

Οι μορφές αυτές, τις οποίες ο Rossi αποκαλεί «αστικές μονιμότητες», δεν ταυτίζονται με τα μνημεία ή τα διατηρητέα στοιχεία με τη στενή έννοια. Μπορεί να είναι οδικές χαράξεις, πλατείες, τυπολογικά σχήματα ή ακόμη και ανώνυμα αρχιτεκτονικά σύνολα, τα οποία ενσωματώνουν μια ιστορική συνείδηση και αποτελούν σταθερές μέσα στη ρευστότητα του αστικού γίγνεσθαι. Αυτά τα στοιχεία διατηρούν τη μορφολογική τους ταυτότητα και τη χωρική τους θέση, ακόμα και όταν οι χρήσεις τους ή οι κοινωνικοοικονομικές τους συνθήκες μεταβάλλονται δραστικά.

Ο Rossi υποστηρίζει ότι η πόλη είναι «η συλλογική μνήμη του λαού» και η αρχιτεκτονική, ως υλική της έκφραση, ενσωματώνει πολλαπλά ίχνη του χρόνου, όχι απλώς ως παθητικά κατάλοιπα, αλλά ως ενεργά σημεία αναφοράς της ταυτότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, η μονιμότητα των μορφών λειτουργεί ως μηχανισμός ιστορικής συνέχειας, αλλά και ως εργαλείο για τη συγκρότηση του παρόντος, το οποίο ποτέ δεν είναι αποκομμένο από το ιστορικό του υπόβαθρο.

Η σημασία αυτής της προσέγγισης είναι διττή: από τη μία πλευρά, αποκαθιστά τον ρόλο της αρχιτεκτονικής ως μέσου διατήρησης της συλλογικής μνήμης, και από την άλλη, προσφέρει ένα κριτήριο ερμηνείας του αστικού τοπίου που υπερβαίνει την αισθητική επιφάνεια και αγγίζει τη νοηματική του υποδομή.

Επιπλέον, η θεωρία του Rossi αποτέλεσε αντίβαρο στις αντιλήψεις του μοντερνισμού, οι οποίες αντιμετώπιζαν την πόλη ως αθροιστικό σύνολο χρήσεων. Αντιθέτως, για τον Rossi, η πόλη συγκροτείται μέσα από τις δομές που «επιμένουν», που κατοικούνται επανειλημμένα, επανανοηματοδοτούνται και αποκτούν ιστορικό βάθος, διατηρώντας έτσι μια σχέση με την αστική μνήμη που δεν εξαντλείται σε μορφολογικούς όρους, αλλά αγγίζει τη συμβολική και συλλογική σημασία του χώρου.

Η έννοια της μονιμότητας αποκτά ιδιαίτερη αξία στη συζήτηση για την αυθεντικότητα και την ταυτότητα του τόπου, καθώς υπενθυμίζει ότι δεν είναι η «παλαιότητα» αλλά η συνέπεια της παρουσίας μέσα στον χρόνο που προσδίδει στον χώρο αυθεντική πολιτισμική αξία. Αυτό καθιστά τη θεωρία του Rossi ιδιαίτερα σημαντική για τη σημερινή προσέγγιση επεμβάσεων σε ιστορικά περιβάλλοντα: εκεί όπου η νέα αρχιτεκτονική καλείται όχι να μιμηθεί, αλλά να συνομιλήσει με τις δομές που φέρουν μνήμη.

1.5.2 Norberg-Schulz και η φαινομενολογία του τόπου

Η φαινομενολογική προσέγγιση της αρχιτεκτονικής, όπως διατυπώθηκε από τον Christian Norberg-Schulz, προτείνει μια βαθιά οντολογική κατανόηση του τόπου, πέρα από την υλικότητά του. Στο έργο του *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (1980), ο συγγραφέας εστιάζει στην έννοια του *genius loci*, δηλαδή του «πνεύματος του τόπου», ως μιας δυναμικής και βιωμένης συνθήκης που απορρέει από τη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του. Ο τόπος, σε αυτή τη θεώρηση, δεν είναι ένα ουδέτερο σκηνικό, αλλά ένας κόσμος εννοιολογικά και υπαρξιακά θεμελιωμένος μέσα από την εμπειρία της κατοίκησης.

Η αρχιτεκτονική, σύμφωνα με τον Norberg-Schulz, δεν δημιουργεί τον τόπο εκ του μηδενός· οφείλει να τον αποκαλύψει, να τον ενισχύσει και να τον προστατεύσει. Η σχέση αυτή συγκροτείται μέσω της μνήμης, της αφηγηματικότητας του χώρου, της υλικής και φυσικής υπόστασης, αλλά και μέσω των τρόπων με τους οποίους ο χώρος γίνεται κατανοητός και οικειοποιημένος από τον άνθρωπο. Ο τόπος εμπεριέχει νοήματα και αξίες που δεν προκύπτουν από την αισθητική αποτίμηση, αλλά από την καθημερινή, βιωματική και συμβολική του χρήση.

Στη βάση αυτής της θεωρίας, η αυθεντικότητα του τόπου δεν εξαντλείται στην υλική του διατήρηση, αλλά εδράζεται στην πνευματική του αναγνωρισιμότητα, στην ικανότητά του να συνεχίζει να προσφέρει συνθήκες ύπαρξης, ταυτότητας και νοήματος. Η αρχιτεκτονική που αγνοεί το πνεύμα του τόπου διαρρηγνύει αυτή τη σχέση και καταλήγει να παράγει «χωρικά αντικείμενα» χωρίς ρίζες.

Η συμβολή της φαινομενολογίας στην έννοια της πολιτιστικής φυσιογνωμίας είναι καίρια: το *genius loci* δεν αφορά μόνο το πώς φαίνεται ένας τόπος, αλλά το πώς αυτός γίνεται αντιληπτός, βιώνεται και συγκροτεί την ταυτότητα των υποκειμένων που τον κατοικούν. Η νοηματοδότηση αυτή είναι ιστορική, συλλογική, πολιτισμικά εντοπισμένη και δεν αναπαράγεται αυτόματα μέσω μορφολογικών αναφορών, αλλά απαιτεί κατανόηση του πολιτισμικού και χρονικού πλαισίου που συγκροτεί τον τόπο.

Αν συγκριθεί με τη θεωρία της μονιμότητας του Rossi, η προσέγγιση του Norberg-Schulz εστιάζει όχι τόσο στη χρονική διάρκεια και στα σταθερά μορφολογικά χαρακτηριστικά του χώρου, όσο στην υπαρξιακή του συνέπεια: στη δυνατότητα του τόπου να συνεχίζει να «μιλά» στο παρόν, να συγκρατεί τα ίχνη της μνήμης και να διατηρεί την εμπειρία της ταυτότητας.

Ως εκ τούτου, το *genius loci* προσφέρει ένα ερμηνευτικό υπόβαθρο για τη διατήρηση της αυθεντικότητας και της πολιτιστικής φυσιογνωμίας, όχι ως στατικό αρχείο, αλλά ως δυναμική συνθήκη που ενεργοποιείται στο παρόν. Αρχιτεκτονική που παραγνωρίζει αυτόν τον χαρακτήρα είναι ενδεχομένως και καλοσχεδιασμένη, αλλά πολιτισμικά βουβή.

Κεφάλαιο 2 - Η Αυθεντικότητα ως εννοιολογικό και αξιολογικό εργαλείο

Η αυθεντικότητα αποτελεί θεμελιώδη έννοια στην επιστήμη της πολιτιστικής κληρονομιάς, όχι όμως ως απόλυτο και καθολικό μέγεθος, αλλά ως πολιτισμικά προσδιοριζόμενο καθεστώς νοηματοδότησης. Η σύγχρονη θεωρία, όπως συγκροτήθηκε μετά τη Χάρτα της Νάρα για την Αυθεντικότητα (1994), απομακρύνεται από την προσέγγιση που την ταύτιζε με την υλική ακεραιότητα ενός αντικειμένου ή τόπου, και υιοθετεί μια πολυπαραγοντική, σχεσιακή θεώρηση. Η αυθεντικότητα δεν είναι μία αντικειμενική ιδιότητα που ενυπάρχει στο αντικείμενο, συντελείται μέσα από τις ιστορικές, κοινωνικές και πολιτιστικές σχέσεις που το συνδέουν με την κοινότητα που το αναγνωρίζει ως φορέα μνήμης και αξίας. (Σαμαράς 2019).

Η θέση αυτή ενισχύεται, όπως εκφράζεται στα έργα των Laurajane Smith (2006) και David Lowenthal (*Revisited* 2015), σύμφωνα με την οποία η κληρονομιά είναι παροντοκεντρική κατασκευή. Δεν είναι η παθητική μεταβίβαση του παρελθόντος στο παρόν, αλλά η ενεργή διαδικασία επιλογής και ερμηνείας όσων θεωρούνται άξια διατήρησης. Η αυθεντικότητα, επομένως, δεν κρίνεται μόνο από την ομοιότητα με την «αρχική» κατάσταση ενός τόπου ή αντικειμένου, αλλά από την ικανότητά του να φέρει νόημα στο παρόν μέσα από τη συλλογική μνήμη, τη χρήση και τη συμμετοχή.

Η αυθεντικότητα «δεν ανήκει στην ύλη, αλλά στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία τη βιώνει και την αξιολογεί. (Σαμαράς 2019). Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να αναπαραχθεί μηχανικά, ούτε να επιβληθεί τεχνητά. Κάθε προσπάθεια αποκατάστασης οφείλει να συνυπολογίζει το νόημα που αποδίδεται στον τόπο μέσα από τη χρονικότητα, τις πρακτικές και τις σχέσεις που τον συγκροτούν.

Η αυθεντικότητα καθίσταται, έτσι, όχι απλώς έννοια τεχνικής ή αισθητικής ακρίβειας, αλλά πολιτισμικό και ηθικό κριτήριο για την αξιολόγηση της σχέσης μεταξύ νέας αρχιτεκτονικής και ιστορικού περιβάλλοντος. Η απώλειά της δεν ισοδυναμεί μόνο με υλική αλλοίωση, αλλά με διάρρηξη της συνέχειας του νοήματος. Γι' αυτό και κάθε σύγχρονη επέμβαση σε ιστορικό ιστό

πρέπει να αξιολογείται πρωτίστως μέσα από τον τρόπο που επιλέγει να συνδεθεί με το παρελθόν, όχι μόνο ως μορφή αλλά ως βιωματική και πολιτισμική παρουσία.

2.1 Η διεθνής θεσμική συγκρότηση της αυθεντικότητας

Η ανάδυση των διεθνών χαρτών και διακηρύξεων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτέλεσε καθοριστικό σημείο καμπής στη θεωρητική και πρακτική διαχείριση της αυθεντικότητας, της ιστορικότητας και της ταυτότητας του δομημένου περιβάλλοντος. Οι χάρτες αυτές, θεσμοθετημένες από διεθνείς οργανισμούς όπως η UNESCO και το ICOMOS, αποτυπώνουν την εξέλιξη των αρχών αποκατάστασης και ανάδειξης της κληρονομιάς και αντανakλούν τις ιδεολογικές, κοινωνικές και επιστημονικές μετατοπίσεις που συντελέστηκαν στον 20ό αιώνα. Κάθε μία από αυτές τις χάρτες αντιπροσωπεύει μια διαφορετική φάση στη διαμόρφωση του παγκόσμιου λόγου περί αυθεντικότητας, πολιτισμικής αξίας και χωρικής ταυτότητας. Στη συνέχεια παρουσιάζονται ενδεικτικά οι σημαντικότεροι σταθμοί αυτής της πορείας.

2.1.1 Η Χάρτα των Αθηνών (1933)

Η Χάρτα των Αθηνών (1933), προϊόν του Δ' Συνεδρίου του CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne), κατέχει κομβική θέση στην ιστορία της πολεοδομικής θεωρίας, όχι τόσο λόγω της νομικής της βαρύτητας, καθώς ουδέποτε θεσμοθετήθηκε επισήμως, όσο λόγω της καταστατικής της επιρροής στην ανάδυση του μοντέρνου ορθολογισμού στην πολεοδομία του 20ού αιώνα. Η Χάρτα συνοψίζει τον τρόπο με τον οποίο το διεθνές αρχιτεκτονικό κίνημα

αντιμετώπισε την πόλη ως τεχνικό και λειτουργικό πρόβλημα, όπου η κατοίκηση, η εργασία, η αναψυχή και η μετακίνηση οργανώνονται μέσω αυστηρής ζωνοποίησης.

Παρά την επίφαση ουδετερότητας, η Χάρτα προώθησε μια ιδεολογική ρήξη με το παρελθόν: η ιστορική πόλη θεωρείται αναποτελεσματική, αναχρονιστική και συχνά εμπόδιο στην πρόοδο. Η έννοια της αυθεντικότητας, αν και απύσχα ως ρητή αναφορά, αποκλείεται σιωπηρά μέσω της υιοθέτησης μιας στάσης που αντιμετωπίζει τον αστικό ιστό όχι ως φορέα μνήμης, αλλά ως σύνολο χωρικών εργαλείων προς εξορθολογισμό (Mumford, 2000, Choay, 2001).

Ωστόσο, ήδη από τη μεταπολεμική περίοδο, το μοντέλο αυτό άρχισε να αμφισβητείται. Η μαζική εφαρμογή των αρχών της Χάρτας σε ευρωπαϊκές πόλεις, συχνά με την κατεδάφιση ιστορικών συνοικιών και την κατασκευή τυποποιημένων πολεοδομικών μονάδων, ανέδειξε τα όρια του δογματικού λειτουργισμού: την απώλεια της ταυτότητας, την καταστροφή της συλλογικής μνήμης και την αποξένωση των κατοίκων από τον αστικό τους χώρο. Η κριτική αυτή δεν υπήρξε μόνο θεωρητική, αλλά αντικατοπτρίστηκε και στις πρώτες απόπειρες για εννοιολογική αναβάθμιση της αυθεντικότητας ως βασικού στοιχείου της πολιτισμικής εμπειρίας του χώρου. (Σαμαράς 2019)

Σε αυτό το πλαίσιο, διαμορφώνονται οι πρώτες προσεγγίσεις που μετατοπίζουν την αυθεντικότητα από την αναπαραγωγή της μορφής προς τη διατήρηση της ιστορικής συνέχειας και της συλλογικής ταυτότητας. Η αυθεντικότητα δεν αντιμετωπίζεται πια ως τεχνική ακρίβεια ή ως επαναφορά της «πρωταρχικής κατάστασης» του κτιρίου ή της πόλης. Αντίθετα, συνδέεται με την ικανότητα του τόπου να διατηρεί πολιτισμικό βάθος και να συνεχίζει να είναι φορέας σημασίας για την τοπική κοινωνία. Η έννοια της «τοπικής αρχιτεκτονικής κουλτούρας», όπως εμφανίζεται στον διάλογο της εποχής, αποτελεί μία από τις πρώτες απόπειρες θεσμικής αναγνώρισης αυτής της πολυπλοκότητας.

Η Χάρτα των Αθηνών, παρά τις σημαντικές της ελλείψεις, λειτουργεί ιστορικά ως το αντιπαράδειγμα που κινητοποίησε τον αναστοχασμό για την αυθεντικότητα, τόσο στο επίπεδο του θεωρητικού λόγου όσο και στο επίπεδο των επαγγελματικών πρακτικών. Η μεταγενέστερη θεωρητική παραγωγή και οι χάρτες που ακολουθούν (Βενετίας, Νάρα κ.λπ.) δεν μπορούν να κατανοηθούν χωρίς τη σύγκριση με τις αρχές αυτής της πρώτης συστηματοποίησης.

Όπως υπογραμμίζει ο Lowenthal (1985), η νεωτερικότητα αντιμετώπισε το παρελθόν ως εμπόδιο προς υπέρβαση. Ωστόσο, η διαπίστωση της απώλειας του «πνεύματος του τόπου» και η αποδιάρθρωση του αστικού χαρακτήρα επέβαλαν τη σταδιακή μετατόπιση του θεωρητικού πλαισίου προς την αναγνώριση της αυθεντικότητας ως συνθήκης πολιτισμικής βιωσιμότητας, η οποία δεν προκύπτει από την εικόνα, αλλά από τη συνέχεια των νοημάτων μέσα στον χρόνο.

2.1.2 Η Χάρτα της Βενετίας (1964)

Η Χάρτα της Βενετίας, που υιοθετήθηκε το 1964 κατά το Δεύτερο Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων και αποτέλεσε το θεμέλιο κείμενο του νεοσύστατου ICOMOS (1965), καθιέρωσε για πρώτη φορά διεθνώς τον όρο «αυθεντικότητα» στο πεδίο της θεωρίας και της πρακτικής της αποκατάστασης. Αν και η Χάρτα δεν προβαίνει σε σαφή εννοιολογικό ορισμό του όρου, τον ενσωματώνει ως θεμελιώδη αξία στον λόγο περί διατήρησης των ιστορικών μνημείων, συσχετίζοντάς τον με την έννοια της «ιστορικής μαρτυρίας». (Σαμαράς 2019).

Η αυθεντικότητα στη Χάρτα εκφράζεται κυρίως μέσα από τον σεβασμό προς τα «αυθεντικά τεκμήρια» ενός μνημείου, δηλαδή στα υλικά του ίχνη, τα οποία φέρουν τη μαρτυρία της ιστορικής του πορείας. Στο προοίμιο, διακηρύσσεται πως «είναι καθήκον μας να παραδώσουμε τα μνημεία με τον πλήρη πλούτο της αυθεντικότητάς τους», ενώ στο άρθρο 9 διατυπώνεται με σαφήνεια η αρχή του επιστημονικού ρεστάουρο: «η αποκατάσταση σταματά εκεί όπου αρχίζουν οι υποθέσεις», φράση που παραπέμπει άμεσα στη θεωρία του Gustavo Giovannoni.

Η εισαγωγή αυτής της αρχής σηματοδότησε τη μετάβαση από τις εμπειρικές και αισθητικές προσεγγίσεις της προηγούμενης περιόδου σε μια επιστημονικά τεκμηριωμένη μέθοδο αποκατάστασης, η οποία δίδει προτεραιότητα στην ιστορική αλήθεια του μνημείου έναντι της

οπτικής του ενότητας ή της αισθητικής αναπαραγωγής του παρελθόντος. Η έμμεση συμβολή του Γιοναννονί υπήρξε καθοριστική στην εδραίωση αυτής της στάσης, με την αντίληψη ότι η αποκατάσταση οφείλει να διατηρεί την ιστορική στρωματογραφία του μνημείου και να αποφεύγει κάθε επινόηση ή ανακατασκευή.

Στην πράξη, η Χάρτα της Βενετίας καθιέρωσε τη διάκριση μεταξύ αυθεντικού και προστιθέμενου, με την απαίτηση οι νέες επεμβάσεις να είναι αναγνωρίσιμες και αναστρέψιμες, χωρίς να υποδύονται την ιστορική συνέχεια. Αυτή η στάση δεν αναγνωρίζει την αυθεντικότητα ως στιλιστική συνέπεια ή αισθητική ομοιομορφία, αλλά ως ιστορική ακρίβεια και διαφάνεια. Πρόκειται για μια αντίληψη που ενσαρκώνει τη δυτική θεώρηση της αυθεντικότητας ως ιδιότητας των υλικών μαρτυριών, οι οποίες συνδέονται με την ιστορική τεκμηρίωση και την επιστημονική τεχνογνωσία. (Σαμαράς 2019).

Ωστόσο, παρά τη σημασία της, η Χάρτα της Βενετίας δεν απέφυγε την εννοιολογική μονομέρεια. Όπως παρατηρεί ο Stovel (1994), η αυθεντικότητα αναφέρεται μεν ρητά, αλλά δεν ορίζεται, με αποτέλεσμα η εφαρμογή της να παραμένει υπονοούμενη και ερμηνευτικά περιορισμένη, αποκλειστικά εντός των ορίων της υλικής υπόστασης. Αυτή η προσέγγιση ενίσχυσε την τάση για διατήρηση της μορφής και των υλικών τεκμηρίων, αλλά δεν άνοιξε το πεδίο για την κατανόηση της αυθεντικότητας ως πολιτισμικά δυναμικής έννοιας όπως θα συμβεί αργότερα με τη Χάρτα της Νάρα.

Η συμβολή της Χάρτας της Βενετίας συνίσταται, επομένως, στην καθιέρωση της αυθεντικότητας ως θεσμικής αρχής, αλλά με βάση μια στενή, τεχνικά καθορισμένη και μορφολογικά εστιασμένη αντίληψη. Η προτεραιότητα δόθηκε στη διατήρηση των πρωτογενών υλικών και στην ιστορική τεκμηρίωση, θέτοντας τα θεμέλια για την επιστημονική μέθοδο αποκατάστασης, αλλά ταυτόχρονα διαμορφώνοντας έναν ορισμό της αυθεντικότητας που εξαντλείται στην ακεραιότητα της ύλης, αφήνοντας εκτός τις άυλες, κοινωνικές και βιωματικές διαστάσεις.

2.1.3 Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975)

Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ, που συντάχθηκε το 1975 στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Έτους Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης, αποτέλεσε κομβικό σημείο αναπροσανατολισμού της ευρωπαϊκής πολιτικής διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αποτέλεσε όχι μόνο ένα θεσμικό ντοκουμέντο, αλλά και ένα εναρκτήριο κείμενο για την ανάδυση της έννοιας της αυθεντικότητας, η οποία έρχεται να συμπληρώσει —και σε σημεία να διορθώσει, την προηγούμενη μνημειοκεντρική αντίληψη που καθιερώθηκε με τη Χάρτα της Βενετίας (1964).

Η βασική τομή που εισάγει η Διακήρυξη είναι η διεύρυνση του πεδίου της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς πέρα από τα μεμονωμένα μνημεία και τα εμβληματικά έργα. Αντί αυτών, υπογραμμίζει τη σημασία του αστικού και αγροτικού περιβάλλοντος στο σύνολό του, συμπεριλαμβάνοντας και μορφές “καθημερινής” ή “ανώνυμης” αρχιτεκτονικής, οι οποίες φέρουν το πολιτισμικό αποτύπωμα της συλλογικής ζωής και τις διαστρωματώσεις της ιστορικής συνέχειας. Η διακήρυξη, σε αυτό το πλαίσιο, προωθεί μια νέα έννοια κληρονομιάς ως βιώσιμου και βιωμένου χώρου, ο οποίος δεν αποτελεί κατάλοιπο, αλλά δυναμική συνθήκη συμβίωσης και νοηματοδότησης.

Μέσα σε αυτό το μεταβαλλόμενο θεωρητικό και θεσμικό περιβάλλον, η αυθεντικότητα παύει να ταυτίζεται με την αποκλειστική διατήρηση της πρωταρχικής μορφής ή της υλικής καθαρότητας του ιστορικού κελύφους. Αντίθετα, αρχίζει να συσχετίζεται με την ικανότητα του χώρου να διατηρεί τη συνοχή του νοήματός του μέσα στον χρόνο και να παραμένει λειτουργικός, αναγνωρίσιμος και συμβολικά ενεργός μέσα στο σύγχρονο κοινωνικό και πολιτισμικό του πλαίσιο (Smith, 2006, Graham & Howard, 2008). Η έννοια της αυθεντικότητας γίνεται πολιτισμικά δυναμική, συνδεδεμένη με τη βιωμένη εμπειρία, τις χρήσεις, τις μνήμες και τις πρακτικές που αναπαράγουν την ταυτότητα του τόπου.

Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ ήταν η πρώτη που έθεσε σε ευρωπαϊκό επίπεδο το αίτημα μιας “ολοκληρωμένης διατήρησης” (conservation intégrée), σύμφωνα με την οποία η προστασία του ιστορικού περιβάλλοντος εντάσσεται οργανικά στην πολεοδομική πολιτική και δεν αποτελεί

ξεχωριστή ή απομονωμένη πρακτική.(Σαμαράς 2019). Η αυθεντικότητα, σε αυτό το πλαίσιο, ερμηνεύεται όχι ως επιστροφή σε μία “καθαρή” παρελθούσα μορφή, αλλά ως ικανότητα του τόπου να ενσωματώνει την ιστορική του ασυνέχεια χωρίς να χάνει το νοηματικό του βάθος.

Η αρχιτεκτονική παρέμβαση, επομένως, καλείται πλέον να λειτουργεί όχι ως πράξη αισθητικής αποκατάστασης ή τεχνολογικής επιβολής, αλλά ως πολιτισμική διαμεσολάβηση. Το ζητούμενο δεν είναι να ανακατασκευαστεί μια υποτιθέμενη “αυθεντική” εικόνα του παρελθόντος, αλλά να διασφαλιστεί ότι ο χώρος παραμένει ερμηνεύσιμος, ζωντανός και κοινός στο παρόν. Η αυθεντικότητα δεν είναι αναπαράσταση, αλλά συνέχεια της πολιτισμικής σχέσης μεταξύ κοινοτήτων και τόπων.

Στο θεωρητικό επίπεδο, αυτή η μετατόπιση συνδέεται με τη διαμόρφωση του *intangible turn* στη θεωρία της κληρονομιάς, δηλαδή της διεύρυνσης της έννοιας της αξίας από την ύλη στην εμπειρία (Lowenthal, 1985· Relph, 1976). Η αυθεντικότητα αποδίδεται πλέον όχι μόνο σε ό,τι σώζεται αμετάβλητο, αλλά κυρίως σε ό,τι επιτρέπει τη συνέχιση της πολιτισμικής ταυτότητας στον χρόνο, ακόμα και μέσα από τη μεταβολή.

Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ σηματοδοτεί, συνεπώς, μια ηθική και εννοιολογική στροφή, όπου η αυθεντικότητα παύει να θεωρείται στατικό δεδομένο και καθίσταται κριτήριο βιώσιμης και συμμετοχικής διαχείρισης του ιστορικού τοπίου. Ο χώρος, εντός αυτής της νέας θεώρησης, δεν διατηρείται για να παγώσει τον χρόνο, αλλά για να ενισχύσει τη συλλογική συνείδηση μέσα σε μεταβαλλόμενα κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια.

2.1.4 Η σύμβαση της Γρανάδας (1985)

Η Σύμβαση της Γρανάδας, επισήμως γνωστή ως *Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης*, υπογράφηκε το 1985 στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης και τέθηκε σε ισχύ στην Ελλάδα με τον Ν. 2039/1992. Συνιστά μια από τις πληρέστερες και πιο ώριμες θεσμικές διατυπώσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής για την πολιτιστική κληρονομιά, καθώς μετατοπίζει το επίκεντρο της προστασίας από την εστίαση στο μεμονωμένο μνημείο προς μια ολιστική, βιωματική και κοινωνικά ενσωματωμένη προσέγγιση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Η σύμβαση διευρύνει το πεδίο εφαρμογής της προστασίας, ώστε να περιλαμβάνει όχι μόνο εμβληματικά ή ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής σημασίας μνημεία, αλλά και συνολικά ιστορικά σύνολα, παραδοσιακούς οικισμούς και κτιριακά αποθέματα που φέρουν την πολιτιστική φυσιогνωμία ενός τόπου μέσα από τη χρήση, τη μορφή και την ιστορική τους συνέχεια. Όπως διατυπώνεται στο άρθρο 1, η αρχιτεκτονική κληρονομιά δεν είναι απλώς ένα αντικείμενο αισθητικής αξιολόγησης, αλλά ένα πεδίο πολιτισμικής και συλλογικής μνήμης, του οποίου η αξία απορρέει από τη σχέση του με την κοινωνία που το βιώνει και το ερμηνεύει.

Σημαντικό θεωρητικό και πρακτικό βάρος φέρει το άρθρο 11 της Σύμβασης, σύμφωνα με το οποίο τα κράτη-μέλη καλούνται να διευκολύνουν την προσαρμογή των προστατευόμενων κτισμάτων σε σύγχρονες χρήσεις, υπό τον όρο ότι διατηρείται ο αρχιτεκτονικός χαρακτήρας και η πολιτισμική τους σημασία. Αυτή η πρόβλεψη αποτελεί ένα από τα πρώτα θεσμικά βήματα προς την έννοια της λειτουργικής αυθεντικότητας: της δυνατότητας, δηλαδή, ενός ιστορικού χώρου να διατηρεί τη σημασία του μέσα στον χρόνο όχι μέσω της ακινησίας, αλλά μέσω της ενσωμάτωσής του στη ζωή του παρόντος.

Η Σύμβαση της Γρανάδας επιβεβαιώνει και εδραιώνει τη μετατόπιση από μια καθαρά υλική προσέγγιση της αυθεντικότητας σε μια πολιτισμικά εντοπισμένη και κοινωνικά βιωμένη θεώρησή της. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά δεν νοείται ως στατικός φορέας ιστορικής πληροφορίας, αλλά ως ζωντανός τρόπος νοηματοδότησης, ο οποίος επιβεβαιώνεται μέσα από την ενεργή του συμμετοχή στις πρακτικές, τις μνήμες και τις σχέσεις της κοινότητας.

Η Σύμβαση δεν απορρίπτει τη σημασία της υλικής υπόστασης των μνημείων, αλλά την εντάσσει σε ένα ευρύτερο σύστημα αξιών, όπου η ακεραιότητα της μορφής λειτουργεί παράλληλα με την ακεραιότητα της χρήσης, της κοινωνικής ένταξης και της λειτουργικής συνέχειας. Η αυθεντικότητα, έτσι, καθίσταται μια σχεσιακή ποιότητα που εδράζεται στον τρόπο με τον οποίο ένας τόπος παραμένει αναγνωρίσιμος μέσα από την αλλαγή, και λειτουργικός μέσα από τη μνήμη.

Η συμβολή της Σύμβασης της Γρανάδας στη θεωρητική συγκρότηση της έννοιας της αυθεντικότητας είναι διπλή: αφενός αναγνωρίζει την πολιτισμική πολυπλοκότητα του ιστορικού χώρου, και αφετέρου νομιμοποιεί θεσμικά την ένταξη της πολιτιστικής κληρονομιάς στον σύγχρονο αστικό σχεδιασμό. Η προστασία δεν είναι πλέον πράξη αδρανούς συντήρησης, αλλά δυναμική διαδικασία ένταξης του παρελθόντος στο παρόν. Η αυθεντικότητα, στο πλαίσιο αυτό, δεν είναι εικόνα, αλλά σχέση που επιβιώνει, μεταβάλλεται και επανανοηματοδοτείται.

Αν και η Σύμβαση της Γρανάδας εμφανίζει σαφείς θεματικές συγγένειες με τη Διακήρυξη του Άμστερνταμ, κυρίως ως προς την αναγνώριση του ιστορικού ιστού και της καθημερινής αρχιτεκτονικής ως φορέων αυθεντικότητας, διαφοροποιείται κρίσιμα στον θεσμικό της χαρακτήρα. Ενώ η Διακήρυξη του Άμστερνταμ διαμορφώθηκε ως ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο αρχών στο πλαίσιο ευρωπαϊκού διαλόγου για την αρχιτεκτονική κληρονομιά, η Σύμβαση της Γρανάδας υιοθετεί τη μορφή διεθνούς συνθήκης με δεσμευτική ισχύ για τα κράτη που την επικυρώνουν.

Επιπλέον, η Σύμβαση θεσπίζει συγκεκριμένα νομοθετικά, διοικητικά και τεχνικά μέτρα, όπως η πρόβλεψη για ενεργή χρήση, η προστασία μεμονωμένων και ομαδικών στοιχείων, και η ένταξη της κληρονομιάς στον πολεοδομικό σχεδιασμό, κάτι που δεν περιλαμβάνεται ρητά στη Διακήρυξη. Έτσι, ενώ η Διακήρυξη του Άμστερνταμ αποτελεί θεωρητική ώθηση προς μια πιο βιωματική κατανόηση της αυθεντικότητας, η Σύμβαση της Γρανάδας την εδραιώνει νομοθετικά και επιχειρησιακά.

2.2 Η σύγχρονη θεώρηση της Αυθεντικότητας: η Χάρτα της Νάρα και οι προϋποθέσεις της

Η υιοθέτηση της Χάρτας της Νάρα για την Αυθεντικότητα το 1994 σηματοδότησε μια βαθιά αναθεώρηση των θεωρητικών και θεσμικών πλαισίων που είχαν διαμορφώσει την έννοια της αυθεντικότητας έως τότε. Η ανάγκη για αυτή τη μετατόπιση προέκυψε από τη διαπίστωση ότι οι προηγούμενες ευρωπαϊκές και δυτικοκεντρικές θεωρήσεις (όπως εκείνες της Χάρτας της Βενετίας) προωθούσαν μια μονοδιάστατη και συχνά περιοριστική κατανόηση της αυθεντικότητας, ταυτισμένη κυρίως με την υλική ακεραιότητα και την «πιστή» αποκατάσταση της μορφής. Αυτή η στάση, ενώ είχε συμβάλει σημαντικά στη θεμελίωση της επιστημονικής αποκατάστασης, δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθεί στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και στις άυλες διαστάσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς, ιδίως σε μη δυτικά πολιτισμικά περιβάλλοντα.

Η Χάρτα της Νάρα, αποτέλεσμα συνεργασίας του ICOMOS, της UNESCO και του ICCROM, υιοθέτησε για πρώτη φορά μια πολυπολιτισμική, σχεσιακή και εννοιολογικά διευρυμένη προσέγγιση της αυθεντικότητας. Αναγνωρίζοντας τη σχετικότητα της έννοιας ανά πολιτισμικό πλαίσιο, το κείμενο της Χάρτας υπογραμμίζει ότι δεν υπάρχει ένας μοναδικός, καθολικός τρόπος να προσδιοριστεί το «αυθεντικό». Αντίθετα, το αυθεντικό αναγνωρίζεται και ενεργοποιείται εντός συγκεκριμένων πολιτισμικών και κοινωνικών πλαισίων, βάσει των αξιών που αποδίδουν οι ίδιες οι κοινότητες στην κληρονομιά τους (Nara Document, 1994, Jokilehto, 2006).

Η σημαντικότερη συνεισφορά της Χάρτας έγκειται στην ενσωμάτωση μιας πολυδιάστατης λογικής για την αποτίμηση της αυθεντικότητας, όπως διατυπώνεται στο άρθρο 13. Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι η αυθεντικότητα μπορεί να εντοπίζεται και να εκφράζεται μέσω επτά κύριων παραμέτρων, οι οποίες λειτουργούν ως δίκτυα πολιτισμικής τεκμηρίωσης και όχι ως στατικές ή ανεξάρτητες κατηγορίες.

2.2.1 Υλικά και τεχνικές

Η αυθεντικότητα δεν αφορά αποκλειστικά τη διατήρηση της αρχικής ύλης, αλλά και την κατανόηση της σημασίας που αυτή φέρει. Τα υλικά, τόσο στην επιλογή όσο και στην τεχνική εφαρμογή τους, ενσωματώνουν γνώσεις, παραδόσεις, αλλά και συμβολισμούς που σχετίζονται με την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου.

Σχετίζεται με την τεκμηριωμένη χρήση συμβατών υλικών, αλλά και με τον σεβασμό προς τις τεχνολογίες και τις πρακτικές που τα παρήγαγαν. Δεν απαιτείται κατ' ανάγκη η «παλαιότητα» των υλικών, αλλά η συνέχεια του τρόπου με τον οποίο εντάσσονται στον χώρο.

2.2.2 Λειτουργία και χρήση

Ένας τόπος θεωρείται αυθεντικός όταν εξακολουθεί να επιτελεί τον ρόλο ή τη λειτουργία για την οποία δημιουργήθηκε ή όταν του αποδίδεται μια νέα λειτουργία που σέβεται τη σημασία του. Η λειτουργία δεν είναι τυχαία: αποτελεί μέρος της πολιτισμικής δομής που καθορίζει τη σχέση κοινωνίας-χώρου.

Η επανάχρηση ή προσαρμογή ενός χώρου σε νέες ανάγκες δεν αναιρεί την αυθεντικότητά του, εφόσον γίνεται με τρόπο που συνειδητά συνδέεται με την ιστορική του ταυτότητα. Η αυθεντικότητα δεν κατοχυρώνεται μέσω ακινησίας, αλλά μέσω νοηματικής συνέχειας στη χρήση.

2.2.3 Μορφή και Σχεδιαστική Αντίληψη

Η αρχιτεκτονική μορφή, ως αποτέλεσμα σχεδιαστικής σκέψης, ενσωματώνει πολιτιστικές αξίες, συμβολισμούς και κοινωνικές λειτουργίες. Η αυθεντικότητα έγκειται στην κατανόηση της συνθετικής λογικής που γέννησε τη μορφή, όχι απλώς στην αναπαραγωγή της εξωτερικής της εικόνας.

Μια επέμβαση είναι αυθεντική εάν σέβεται και διαλέγεται με τη λογική της αρχικής σύνθεσης, ακόμη κι αν υλοποιεί νέα αρχιτεκτονική μορφή. Η αυθεντικότητα της μορφής έγκειται στη συνέπεια του νοήματος, όχι στη φόρμα αυτή καθαυτή.

2.2.4 Παραδόσεις και τεχνικές

Η αυθεντικότητα συνδέεται και με την πρακτική γνώση και τις τεχνικές που παράγουν τον χώρο. Αυτό περιλαμβάνει την οικοδομική τεχνογνωσία, τα εργαλεία, τις τεχνικές συντήρησης, αλλά και τις κοινωνικές διαδικασίες που συνοδεύουν την παραγωγή του κτισμένου περιβάλλοντος.

Η χρήση τοπικών τεχνικών, όταν αυτές είναι ακόμη ενεργές, ενισχύει την αυθεντικότητα ενός έργου. Ταυτόχρονα, η τεκμηριωμένη και συνειδητή αναβίωση παλαιών μεθόδων, με στόχο όχι την αναπαλαίωση αλλά την πολιτιστική συνέχεια, αποτελεί μορφή αυθεντικής πράξης.

2.2.5 Πνευματικό περιεχόμενο και συλλογική μνήμη

Το άυλο στοιχείο της αυθεντικότητας αφορά τη συναισθηματική και πνευματική σημασία που έχει ένας τόπος για μια κοινότητα. Περιλαμβάνει τη βιωμένη εμπειρία, τα συλλογικά αισθήματα και τις μορφές ταύτισης με τον χώρο.

Η αρχιτεκτονική δεν είναι αυθεντική μόνο όταν σέβεται τη μορφή, αλλά και όταν διατηρεί την ατμόσφαιρα, το νόημα και την πνευματική ταύτιση που συγκροτούν τον χαρακτήρα του τόπου. Πρόκειται για την πιο δυσδιάκριτη, αλλά και ουσιαστική παράμετρο της αυθεντικότητας.

2.2.6 Σχέσεις με το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο

Η φυσική θέση ενός χώρου και η σχέση του με το περιβάλλον αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της αυθεντικότητάς του. Ο τόπος δεν νοείται μόνο γεωγραφικά, αλλά και συμβολικά ως μέρος του πολιτισμικού τοπίου.

Η μετατόπιση ή η αποκοπή ενός αρχιτεκτονικού έργου από το συμφραζόμενο περιβάλλον του μπορεί να υπονομεύσει την αυθεντικότητά του, ακόμη και αν το ίδιο παραμένει υλικά ακέραιο. Η τοποκεντρικότητα αποτελεί κρίσιμη προϋπόθεση πολιτισμικής σημασίας.

2.2.7 Άλλες πολιτισμικές αξίες

Εκτός από τις έξι βασικές διαστάσεις της αυθεντικότητας, η Χάρτα της Νάρα (1994) προβλέπει και μία έβδομη, ευρύτερη και ερμηνευτικά ανοικτή κατηγορία: αυτή των άλλων πολιτισμικών αξιών. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται βιωματικές ή συναισθηματικές προσλήψεις του χώρου, καθώς και κοινωνικές μορφές μνήμης ή ταύτισης με τον τόπο, που δεν μπορούν να ενταχθούν στις προηγούμενες διαστάσεις αλλά διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην αντίληψη της αυθεντικότητας από τις τοπικές κοινότητες. Η συμπερίληψη αυτής της διάστασης επιτρέπει την αναγνώριση της αυθεντικότητας ως πολιτισμικά προσδιοριζόμενης και μη στατικά καθορισμένης αξίας, ενισχύοντας την εννοιολογική ευελιξία του πλαισίου.

Η αυθεντικότητα, συνεπώς, δεν είναι στατικό χαρακτηριστικό ενός χώρου, αλλά δυναμική διαδικασία πολιτισμικής ερμηνείας και αναγνώρισης. Η αξιολόγησή της προϋποθέτει ενσυναίσθηση προς τον τόπο, κατανόηση της ιστορικής του διαστρωμάτωσης και αναγνώριση των τρόπων με τους οποίους εξακολουθεί να υφίσταται στο παρόν (Jokilehto, 2006).

2.3 Νεωτερικότητα

Η έννοια της νεωτερικότητας, όπως αυτή διαμορφώθηκε στον 20ό αιώνα, δεν αποτέλεσε απλώς ένα χρονικό ή τεχνολογικό στάδιο εξέλιξης. Υπήρξε μια συστηματική ιδεολογική ρήξη με τις πολιτισμικές και αρχιτεκτονικές σταθερές του παρελθόντος. Στο πεδίο της αρχιτεκτονικής, η νεωτερικότητα εκφράστηκε κυρίως μέσω του κινήματος του μοντερνισμού, το οποίο προώθησε την αυτονομία της μορφής, την απόρριψη της ιστορικότητας και την πρωτοκαθεδρία της λειτουργικότητας (Frampton, 1983). Το σύνθημα *form follows function* (η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία) εξέφρασε τη βασική φιλοσοφία του κινήματος, προκρίνοντας την αναγκαιότητα έναντι της μνήμης, και την τεχνική καινοτομία έναντι της παραδοσιακής συνέχειας.

2.3.1 Η αντιπαράθεση με την Αυθεντικότητα

Η ριζική τομή που εισήγαγε ο μοντερνισμός δεν μπορούσε παρά να έρθει σε σύγκρουση με τις βασικές αρχές που διαμορφώνουν την έννοια της αυθεντικότητας. Εφόσον η αυθεντικότητα θεμελιώνεται στη σχέση με την ιστορική διαστρωμάτωση, τη συλλογική μνήμη και τη συνέχεια του τόπου, ο μοντερνιστικός εξορθολογισμός εμφανιζόταν ως απειλή για την ιστορική ταυτότητα του χώρου (Choay, 2001). Η αποσύνδεση του σχεδιασμού από τα συγκεκριμένα, ιστορικά, μορφολογικά, περιβαλλοντικά, συνεπαγόταν τη δημιουργία αρχιτεκτονικών αντικειμένων χωρίς παρελθόν: *τοπίων χωρίς μνήμη*, όπως επισημαίνει η Françoise Choay.

Η νεωτερικότητα υιοθέτησε τη λογική της *tabula rasa*, την ιδέα δηλαδή της ριζικής εκκίνησης από το μηδέν, όπου το ιστορικό υπόστρωμα δεν λειτουργεί ως θεμέλιο, αλλά ως εμπόδιο προς υπέρβαση. Σε αυτό το πλαίσιο, η αυθεντικότητα, με τη σημασία της ως ιστορική, μορφολογική και πολιτισμική συνέχεια, θεωρήθηκε παρωχημένη ή ακόμη και ανεπιθύμητη. Το παρελθόν έπρεπε να διατηρηθεί μόνο ως στιλιστική αναφορά σε μεταγενέστερες μορφές του

«επιφανειακού μεταμοντέρνου» (Jencks, 1980), στις οποίες το αυθεντικό μετατρέπεται σε «εικόνα» του εαυτού του.

Η αντίθεση μεταξύ νεωτερικότητας και αυθεντικότητας δεν είναι μόνο αισθητική. Είναι βαθιά οντολογική: αφορά τον τρόπο με τον οποίο νοείται ο χώρος, ο χρόνος και η πολιτιστική αξία. Η αυθεντικότητα στηρίζεται στην αποδοχή της ιστορικής ασυνέχειας και στην επανερμηνεία της, ενώ η νεωτερικότητα βασίστηκε σε ένα γραμμικό αφήγημα προόδου, όπου το παρελθόν έπρεπε να αντικατασταθεί.

2.3.2 Κοινές Αξίες και Συγκλίσεις

Παρά τις αρχικές αντιπαραθέσεις, ο ύστερος 20ός αιώνας ανέδειξε προσπάθειες συμφιλίωσης των αρχών της νεωτερικότητας με τη διατήρηση της αυθεντικότητας. Μια τέτοια απόπειρα εντοπίζεται στη θεωρία του κριτικού περιφερειαρχισμού (critical regionalism), όπως διατυπώθηκε από τον Kenneth Frampton. Ο κριτικός περιφερειαρχισμός επιδιώκει να αποκαταστήσει τη σχέση της αρχιτεκτονικής με τον τόπο, τη μορφολογική συνέπεια και τη συλλογική μνήμη, δίχως να εγκαταλείπει τα τεχνικά και θεωρητικά κεκτημένα του μοντερνισμού (Frampton, 1983).

Η προσέγγιση αυτή προτείνει ένα είδος αρχιτεκτονικής που αντλεί από την τοπικότητα όχι ως πηγή αναπαραγωγής μορφών, αλλά ως σύστημα νοημάτων και εμπειριών. Ο τόπος αποκτά ρόλο πρωταγωνιστικό, όχι ως αρχειακό υλικό, αλλά ως μηχανισμός παραγωγής χωρικής νοηματοδότησης.

Παράλληλα, η Χάρτα της Νάρα (1994), θεσμοθετώντας μια ευρύτερη, πολιτισμικά σχεσιακή έννοια της αυθεντικότητας, επιτρέπει τη συνύπαρξη μοντέρνων μορφών με ιστορικά περιβάλλοντα, υπό την προϋπόθεση ότι η νέα αρχιτεκτονική συνομιλεί με το τοπικό νόημα. Η

αυθεντικότητα δεν περιορίζεται στη μορφή ή στο υλικό, αλλά εμπεριέχει την πρόθεση και το σεβασμό προς την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου.

Η έννοια της αυθεντικότητας, όπως ερμηνεύεται σήμερα, έχει ενσωματώσει την ένταση μεταξύ του παλιού και του νέου ως εσωτερικό της χαρακτηριστικό. Αντί να απορρίπτει τη νεωτερικότητα, την εντάσσει ως δυναμικό πεδίο συνάντησης μεταξύ παράδοσης και καινοτομίας, όχι ως αντιπαράθεση, αλλά ως σχέση πολιτισμικής ευθύνης και ιστορικής συνείδησης.

Κεφάλαιο 3 - Μελέτη Περίπτωσης: Ανάλυση μέσω των Διαστάσεων Αυθεντικότητας

Η θεωρητική επεξεργασία των προηγούμενων κεφαλαίων, με έμφαση στην έννοια της αυθεντικότητας, της πολιτιστικής φυσιогνωμίας και της σχέσης παρελθόντος και παρόντος στον αστικό χώρο, διαμορφώνει το πλαίσιο ερμηνείας μέσα από το οποίο επιχειρείται, στο παρόν κεφάλαιο, η ανάλυση της επιλεγμένης μελέτης περίπτωσης. Επιλέχθηκε λόγω της ενδεικτικής της αξίας: η εργασία αναλύει επεμβάσεις που διαχειρίστηκαν με διαφορετικό τρόπο την ένταξη σύγχρονης αρχιτεκτονικής σε ιστορικό πλαίσιο, αναδεικνύοντας είτε συγκρουσιακές είτε συνθετικές σχέσεις με την υφιστάμενη πολιτιστική δομή του τόπου.

Η ανάλυση δεν περιορίζεται στην αισθητική ή μορφολογική ανάγνωση, αλλά επεκτείνεται σε λειτουργικές, κοινωνικές και συμβολικές παραμέτρους, με σκοπό τη συγκρότηση μιας σύνθετης αποτίμησης. Η επιλογή των επεμβάσεων καλύπτει ποικίλα παραδείγματα εντός της Βαρκελώνης, διασφαλίζοντας την αντιπροσώπευση διαφορετικών τύπων παρεμβάσεων και λογικών: από τις στοχευμένες αποκαταστάσεις μεμονωμένων μνημείων έως τις ευρύτερες στρατηγικές πολιτισμικού μετασχηματισμού μέσω χωρικού σχεδιασμού.

Αυτή η ποικιλομορφία επιτρέπει τη συγκριτική διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η νέα αρχιτεκτονική και οι αναπλάσεις επιδρούν στην αυθεντικότητα των αστικών τοπίων, όχι μόνο ως φυσικών περιβαλλόντων αλλά και ως φορέων κοινωνικής μνήμης, τοπικών ταυτοτήτων και καθημερινών πρακτικών. Με αυτόν τον τρόπο, η εργασία επιχειρεί να εντοπίσει τόσο τα όρια όσο και τις δυνατότητες ενός πολιτισμικά ευαίσθητου σχεδιασμού σε συνθήκες αστικής πίεσης.

Η μετάβαση από τη θεωρία στην εφαρμογή γίνεται βάσει ερμηνευτικού πλαισίου που απορρέει από τις διεθνείς αρχές προστασίας της αυθεντικότητας και θα παρουσιαστεί αναλυτικά στην επόμενη ενότητα.

3.1 Μεθοδολογική Εισαγωγή

Η αξιολόγηση των αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών παρεμβάσεων που εξετάζονται στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας στηρίζεται σε μια ερμηνευτική, ποιοτική και θεωρητικά τεκμηριωμένη μεθοδολογία, η οποία αντλεί τα κριτήριά της από τη Χάρτα της Νάρα για την Αυθεντικότητα (1994), τις επικαιροποιημένες ερμηνείες της από το ICOMOS, την UNESCO (2011) και σχετική ακαδημαϊκή βιβλιογραφία. Στόχος δεν είναι η ποσοτικοποίηση ή η βαθμολόγηση των μελετών περίπτωσης, αλλά η κριτική ανάγνωση των παρεμβάσεων υπό το πρίσμα των θεσμοθετημένων διαστάσεων αυθεντικότητας και της σχέσης τους με την πολιτιστική φυσιογνωμία των τόπων στους οποίους εντάσσονται.

Κάθε μελέτη περίπτωσης αναλύεται με βάση επτά επιμέρους άξονες, όπως ορίζονται από τη Χάρτα της Νάρα και επαναβεβαιώνονται σε κείμενα της UNESCO και του ICOMOS:

1. Υλικά και τεχνικές
2. Λειτουργία και χρήση
3. Μορφή και σχεδιαστική αντίληψη
4. Παραδόσεις και τεχνικές
5. Πνευματικό περιεχόμενο και συλλογική μνήμη
6. Σχέσεις με το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο
7. Άλλες πολιτισμικές αξίες

Η ανάλυση αναπτύσσει ερμηνευτικά τα βασικά χαρακτηριστικά της κάθε παρέμβασης, τη σχέση της με τον ιστορικό χώρο, καθώς και τις ενδεχόμενες συνέπειες της σχεδιαστικής επιλογής ως προς τη διατήρηση ή αλλοίωση της αυθεντικότητας.

Η μέθοδος αξιολόγησης που ακολουθείται στηρίζεται στις εξής βασικές αρχές:

- Κάθε διάσταση της αυθεντικότητας δεν προσεγγίζεται ως τεχνικό κριτήριο αλλά ως σχέση νοήματος ανάμεσα στον χώρο, την επέμβαση και την κοινότητα που τον βιώνει.

- Όλες οι μελέτες περίπτωσης αναλύονται βάσει του ίδιου πλαισίου ανάλυσης, χωρίς προαποφασισμένα πρότυπα «ορθότητας». Κάθε περίπτωση ερμηνεύεται στο δικό της πολιτισμικό και θεσμικό πλαίσιο.
- Δεν γίνεται χρήση βαθμολογικής ή ποσοτικής αξιολόγησης, αλλά οι περιπτώσεις εξετάζονται μέσω κριτικής αποτίμησης των ποιοτικών χαρακτηριστικών της παρέμβασης σε σχέση με την αυθεντικότητα.
- Κάθε διάσταση αυθεντικότητας συσχετίζεται με την πολιτιστική φυσιогνωμία του τόπου δηλαδή το ιστορικά διαμορφωμένο σύνολο των μορφικών, μνημονικών, κοινωνικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών που συγκροτούν την ταυτότητα ενός αστικού συνόλου.

Η μέθοδος αυτή επιτρέπει τη σύγκριση διαφορετικών παρεμβάσεων ως προς το πώς εναρμονίζονται ή συγκρούονται με τις θεμελιώδεις αρχές της αυθεντικότητας.

Η παρουσίαση κάθε μελέτης περίπτωσης οργανώνεται ως εξής:

- Ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο.
- Ανάλυση βάσει των επτά διαστάσεων αυθεντικότητας.
- Συνοπτική αποτίμηση, όπου αναδεικνύονται τα ισχυρά και αδύναμα σημεία της παρέμβασης ως προς την εννοιολογική ακεραιότητα της αυθεντικότητας.

Η μεθοδολογική αυτή δομή, θεμελιωμένη στο διεθνές θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο, επιτρέπει τη διερεύνηση του βαθμού στον οποίο η νέα αρχιτεκτονική συνιστά πράξη πολιτισμικής ενσωμάτωσης και όχι ρήξης με τη μνήμη και την ταυτότητα του τόπου.

3.2 Βαρκελώνη – Νέα Αρχιτεκτονική και Ιστορικό Αστικό Τοπίο

3.2.1 Ιστορικό και Πολεοδομικό Υπόβαθρο της Βαρκελώνης

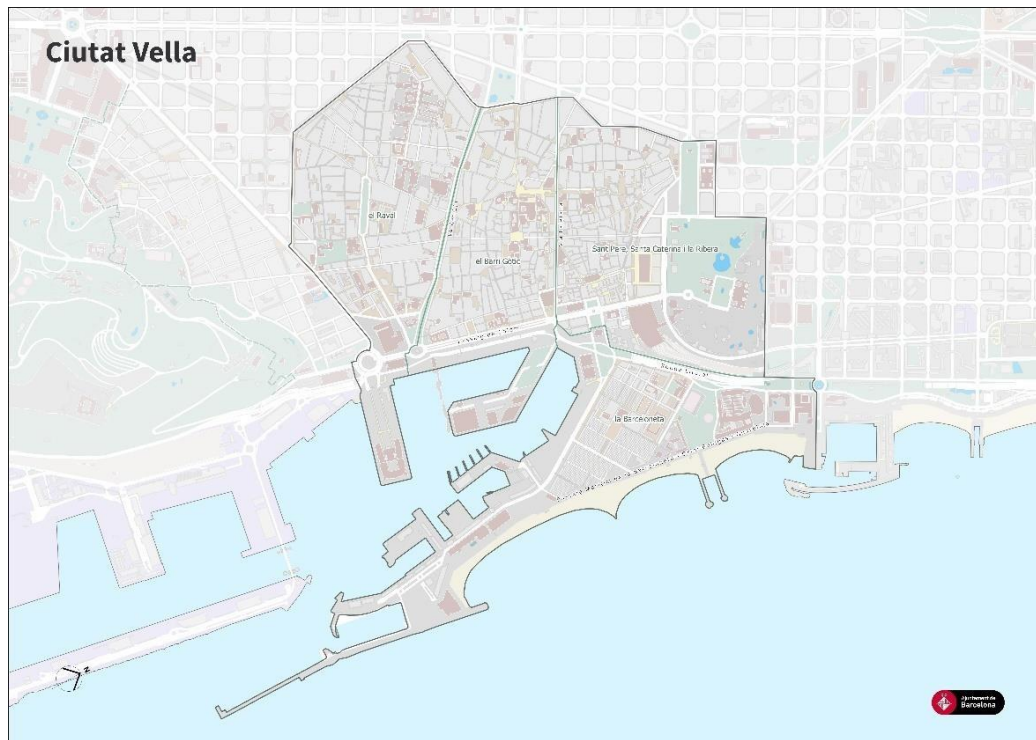
Εικόνα 1: Η Βαρκελώνη από ψηλά. Ο ναός Σαγκράδα Φαμίλια στη συνοικία «Eixample» (Εσάμπλε) με τα χαρακτηριστικά οικοδομικά τετράγωνα. Πηγή: Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης.

Η Βαρκελώνη αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση πόλης όπου η σύγχρονη αρχιτεκτονική συνυπάρχει δυναμικά με ένα πλούσιο ιστορικό αστικό τοπίο. Ως μεσογειακή μητρόπολη με ιστορία δύο χιλιετιών, η πόλη αναπτύχθηκε αρχικά εντός των ρωμαϊκών και μεσαιωνικών τειχών της (στη σημερινή *Σιουτάτ Βέγια* / *Ciutat Vella*).

Εικόνα 2: Πρωτότυπος χάρτης της Βαρκελώνης, 1891. Η πόλη εντός των ρωμαϊκών τειχών. (Σιουτάτ Βέγια).

Πηγή: Ιστότοπος «Βικιπαίδεια»

Εικόνα 3: Η σημερινή συνοικία Σιουτάτ Βέγια. Πηγή: Plànol BCN

3.2.1.1 Μέχρι το Σχέδιο Cerdà

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα η Βαρκελώνη ήταν υπερπυκνοκατοικημένη: γύρω στο 1850 ζούσαν περίπου 187.000 κάτοικοι στοιβαγμένοι μέσα στα παλιά τείχη, σε μια έκταση μόλις ~2 τετρ. Χλμ. Η πυκνότητα κατοίκησης είχε φτάσει τους 856 κατοίκους/εκτάριο, υπερδιπλάσια από του Παρισιού την ίδια εποχή. Οι ανθυγιεινές συνθήκες (μόλις 10 τ.μ. κατοικίας ανά άτομο για τα λαϊκά στρώματα), η ανεπαρκής ύδρευση και αποχέτευση και οι συχνές επιδημίες (1834, 1854, 1864, 1870 – κάθε φορά πέθαινε ~3% του πληθυσμού) οδήγησαν σε δραματική πτώση του προσδόκιμου ζωής: μόλις ~39 έτη για τους ευκατάστατους και ~20 έτη για τους φτωχούς. Τα τείχη της πόλης, αρχικά κατασκευασμένα για προστασία, είχαν πλέον μετατραπεί σε “θηλιά” που έπνιγε την πόλη, εμποδίζοντας κάθε επέκταση. Ήδη από το 1843 εκφράστηκε δημόσια το αίτημα «κάτω τα τείχη!» ως ζήτημα επιβίωσης. (Marta Bausells 2016).

Η πίεση αυτή οδήγησε τελικά στην κατεδάφιση των μεσαιωνικών τειχών στα μέσα του 19ου αιώνα. Οι εργασίες ξεκίνησαν το 1854 και ως το 1856 είχαν γκρεμιστεί τα περισσότερα

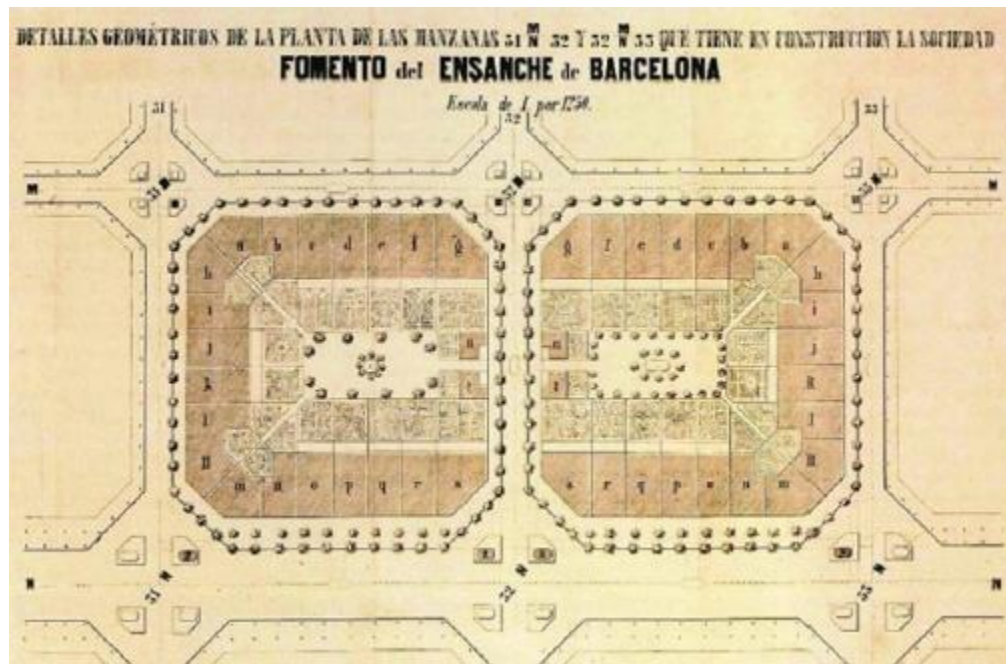
τμήματα, ανοίγοντας τον δρόμο για τη ριζική επέκταση της πόλης. Μεταξύ 1854–1868 οι επίμαχες οχυρώσεις αφαιρέθηκαν πλήρως και στην πόλη αλλά και η κυβέρνηση της Ισπανίας κλήθηκαν να οργανώσουν τη “διεύρυνση” του αστικού ιστού για την αποσυμφόρηση του πληθυσμού που ξεχείλιζε έξω από τα τείχη. Το επόμενο βήμα ήταν ο σχεδιασμός της νέας επέκτασης: το 1859 η δημοτική αρχή προκήρυξε διαγωνισμό πολεοδομικού σχεδίου για τη σύνδεση της παλιάς πόλης με τα γύρω προάστια. Αν και η κριτική επιτροπή επέλεξε το τοπικό σχέδιο του αρχιτέκτονα Antoni Rovira, η απόφαση ανετράπη από τη νεοσύστατη κεντρική κυβέρνηση Δημοσίων Έργων της Μαδρίτης, που επέβαλε το σχέδιο του Ildefons Cerdà. Ο Cerdà, Καταλανός μηχανικός με κοινωνικές ευαισθησίες, είχε εκπονήσει ένα ρηζικέλευθο σχέδιο αστικής επέκτασης βασισμένο σε πρωτοποριακή κοινωνικο-στατιστική μελέτη των συνθηκών διαβίωσης στην παλιά πόλη. Εισηγάγε μάλιστα τον ίδιο τον όρο «πολεοδομία» (*urbanism*) για να περιγράψει αυτή τη νέα ολοκληρωμένη προσέγγιση σχεδιασμού. (Pallares-Barbera, Badia, & Duch, 2011, Barrett, M. 2017).

3.2.1.2 Σχέδιο Cerdà και η Επέκταση του 19ου αιώνα (Eixample)

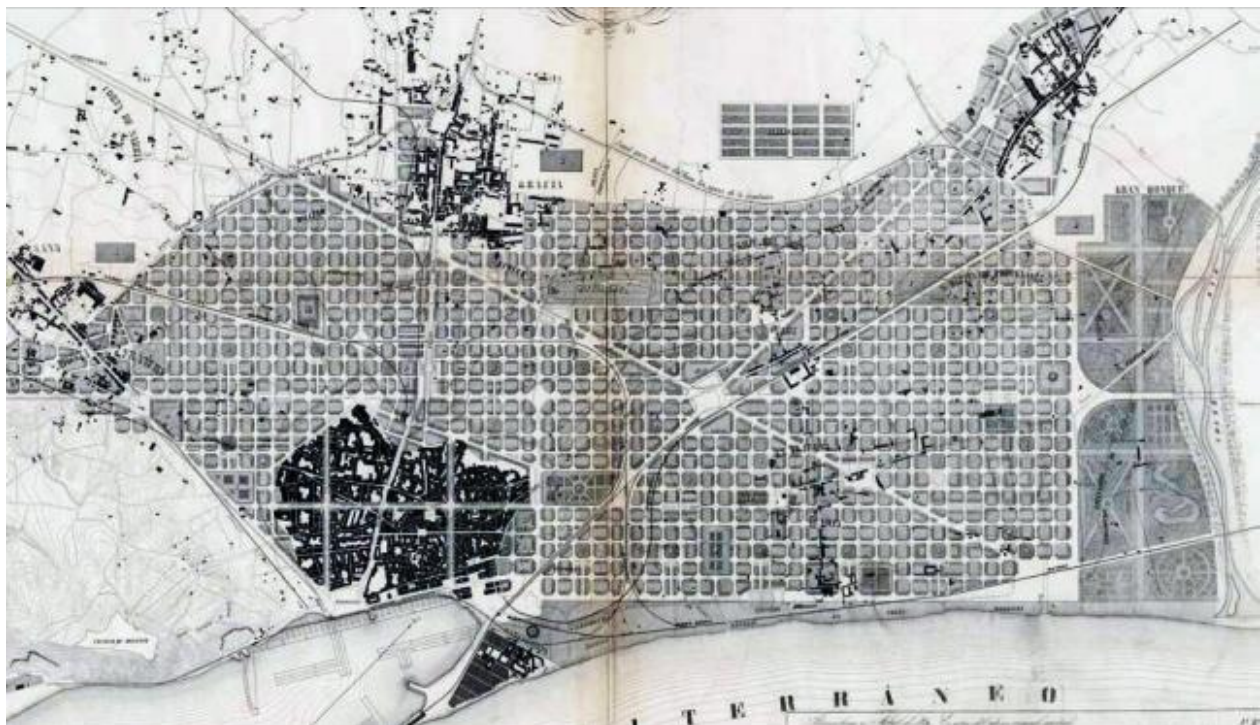
Το πολεοδομικό σχέδιο του Ildefons Cerdà, γνωστό ως “Eixample” (Εσάμπλε, δηλ. «επέκταση» στα καταλανικά), αποτέλεσε τομή στην ιστορία της Βαρκελώνης και υπόδειγμα για τον σύγχρονο πολεοδομικό σχεδιασμό. Το σχέδιο εγκρίθηκε το 1860–1861 και προέβλεπε την ανάπτυξη μιας νέας πόλης σε ένα αχανές ορθογώνιο πλέγμα οικοδομικών τετραγώνων (*manzanas*) με κανονικές διαστάσεις ~113 x 113 μ. και χαρακτηριστικές κομμένες γωνίες (*chamfrán*) στα οικοδομικά τετράγωνα. Ο Cerdà οραματίστηκε ένα ευρύ δίκτυο κάθετων και οριζόντιων δρόμων σε γωνία 45° ως προς τον βορρά, με βασική μονάδα το τετράγωνο, στο οποίο οι κομμένες γωνίες θα διευκόλυναν την ορατότητα και τις στροφές των οχημάτων και τραμ. Αρχικά έθεσε ύψος δόμησης 20 μ. (4 ορόφους), ώστε το ύψος των κτιρίων να αντιστοιχεί στο εύρος του δρόμου, αναλογία που στόχευε σε άπλετο φως και αέρα (αργότερα το όριο ανέβηκε σε 8-9 ορόφους, επιβαρύνοντας κάπως τον αρχικό σχεδιασμό). Κάθε οικοδομικό

τετράγωνο προβλεπόταν να οικοδομείται μόνο περιμετρικά και σε μικρό ποσοστό, περιλαμβάνοντας εσωτερικό κήπο, ώστε να εξασφαλίζονται πράσινο, φωτισμός και υγιεινή για τους κατοίκους. Ο Cerdà ενσωμάτωσε για πρώτη φορά επιστημονικές αρχές στον σχεδιασμό, αξιοποιώντας στατιστικά και κοινωνικά δεδομένα: μελέτησε επαγγέλματα, υπηρεσίες, ακόμα και τον όγκο αέρα που χρειάζεται ένας άνθρωπος για να αναπνεύσει, καταλήγοντας ότι οι στενοί δρόμοι ευνοούν την θνησιμότητα. (Conradie, D. 2018). Μάλιστα διέκρινε τη σημασία του “κοινωνικού εξοπλισμού” στην πόλη, διαιρώντας την Eixample σε ενότητες των 20 οικοδομικών τετραγώνων με πλήρες σετ δημόσιων υπηρεσιών: αγορά, σχολεία, πάρκα, νοσοκομεία, ανάγειτονιά. (Bailey, M. 2015). Αυτή η ισόρροπη διάταξη αποσκοπούσε στη δημιουργία “πόλης των σύντομων αποστάσεων” πολύ πριν τον σύγχρονο όρο: κάθε κάτοικος θα είχε βασικές υποδομές σε απόσταση λίγων τετραγώνων.

Η εικόνα παρουσιάζει τον αρχικό σχεδιασμό του Ildefons Cerdà για τα οικοδομικά τετράγωνα (*manzanas*) του σχεδίου επέκτασης της Βαρκελώνης (*Eixample*), με έμφαση στα τριπλής πλευράς ανοικτά τετράγωνα και τον δημόσιο πράσινο χώρο στο κέντρο. Το μοντέλο περιλάμβανε 20 κατοικίες ανά τετράγωνο, με ευρύχωρες εσωτερικές αυλές που εξασφάλιζαν επαρκή αερισμό, φυσικό φωτισμό και ποιότητα ζωής για τους κατοίκους. Η αρχιτεκτονική αυτή προσέγγιση συνδύαζε λειτουργικότητα, κοινωνική πρόνοια και αστική υγιεινή, ενσαρκώνοντας τις ουτοπικές αρχές του σχεδίου Cerdà για μια πόλη ανθρώπινης κλίμακας.

Εικόνα 4: “manzanas”. Πηγή: Conradie, D. (2018)

Εικόνα 5: Το σχέδιο του Cerdà για τη Βαρκελώνη. 1859. Πηγή: Urbano (2016).

Παρά τις αρχικές αντιδράσεις της τοπικής αρχιτεκτονικής ελίτ που έβρισκε το σχέδιο Cerdà ψυχρό και αυστηρό η Eixample υλοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό, καθορίζοντας τη μετέπειτα ανάπτυξη της πόλης. Η επέκταση ένωσε την παλιά πόλη με τα γύρω χωριά (Gràcia, Sant Martí, Sants κ.ά.), δημιουργώντας ένα ενιαίο αστικό συνεχές. Μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, η Eixample είχε μετατραπεί σε πεδίο αρχιτεκτονικού πειραματισμού: στις νέες φαρδιές λεωφόρους της (όπως η Passeig de Gràcia) υψώθηκαν πολυτελείς κατοικίες και δημόσια κτίρια σε στυλ Νεοκαταλανικού Μοντερνισμού (βλ. ενότητα 3.2.2.), μετατρέποντας την περιοχή σε υπαίθριο μουσείο αρχιτεκτονικής του τέλους αιώνα. Το σχέδιο του Cerdà όχι μόνο αντιμετώπισε τα οξεία προβλήματα υγιεινής και στέγασης της παλιάς πόλης, αλλά έθεσε και ένα ευέλικτο πολεοδομικό πλαίσιο που επέτρεψε στη Βαρκελώνη να μεγαλώσει αρμονικά τις επόμενες δεκαετίες. Σήμερα, η αυστηρή κανονικότητα του Eixample, αυτό το χαρακτηριστικό κάνναβο που διακρίνεται σε κάθε εναέρια άποψη της πόλης, θεωρείται εμβληματικό στοιχείο της ταυτότητας της Βαρκελώνης.(Urbano 2016). Επιπλέον, το ίδιο το πλέγμα συνεχίζει να εμπνέει σύγχρονες παρεμβάσεις, όπως το πρόγραμμα Superilles (Σούπερ-τετράγωνα) της τελευταίας δεκαετίας, που “ξαναδιαβάζει” τα οικοδομικά τετράγωνα του Cerdà με γνώμονα τη βιώσιμη κινητικότητα (βλ. ενότητα 3.2.1.5).

3.2.1.3 Βιομηχανικός Εκσυγχρονισμός και Εκθέσεις 1888 & 1929

Στα τέλη του 19ου αιώνα η Βαρκελώνη εισήλθε σε φάση έντονης βιομηχανικής άνθησης και αστικού εκσυγχρονισμού. Η Παγκόσμια Έκθεση του 1888, η πρώτη διεθνής Expo στην πόλη, λειτούργησε ως καταλύτης μεγάλων έργων και υποδομών. Για τις ανάγκες της έκθεσης αναδιαμορφώθηκε ριζικά το παλιό στρατιωτικό φρούριο *Ciudadella*: κατεδαφίστηκε, και στη θέση του δημιουργήθηκε το ομώνυμο Πάρκο Ciudadella (βλ. Εικόνα 6), το οποίο παραμένει μέχρι σήμερα ο κεντρικός δημόσιος χώρος πρασίνου της πόλης. (Monclús, F. J. 2003).

Η Expo 1888 έφερε επίσης νέα κτίρια και τεχνολογικές καινοτομίες, σηματοδοτώντας γενικότερα μια μεγάλη πρόοδο στην οικονομική, αρχιτεκτονική και τεχνολογική ανάπτυξη της

Βαρκελώνης. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης). Ακολούθησαν η Διεθνής Έκθεση του 1929, η οποία οργανώθηκε στο λόφο του Montjuïc.

Για την Expo 1929 απαιτήθηκε η πολεοδομική οργάνωση ολόκληρου του Montjuïc και των πέριξ περιοχών, με επίκεντρο την πλατεία Espanya. Η έκθεση αυτή συνοδεύτηκε από εκτεταμένες παρεμβάσεις σε όλη την πόλη: εξωραϊσμός σημαντικών πλατειών (Tetuan, Urquinaona, Letamendi), διάνοιξη νέων οδικών αξόνων (π.χ. κατασκευή γέφυρας “Marina”), καθώς και την ανέγερση μνημειωδών έργων στον ίδιο τον Montjuïc. Στο πλαίσιο της Expo 1929 ανεγέρθηκαν εμβληματικά κτίρια όπως το Palau Nacional (Εθνικό Μουσείο Τέχνης της Καταλονίας – βλ. Εικόνα 7), το Ελληνικό Θέατρο (Teatre Grec), το “Μαγικό Σιντριβάνι” του Montjuïc και το Ολυμπιακό Στάδιο (αρχικά για την Expo, αργότερα χρησιμοποιήθηκε στους Ολυμπιακούς του 1992). Παράλληλα, εδραιώθηκαν νέες αρχιτεκτονικές τάσεις: η Expo '29 λειτούργησε ως επίδειξη των διεθνών μοντέρνων ρευμάτων, χαρακτηριστικά, το Περίπτερο της Βαρκελώνης του Ludwig Mies van der Rohe υπήρξε ένα μανιφέστο του αρχιτεκτονικού Μοντέρνου Κινήματος στη χώρα. Συνολικά, όπως και του 1888, η Έκθεση του 1929 είχε τεράστια επίδραση στην πολεοδομική εξέλιξη της Βαρκελώνης: εκσυγχρονίστηκε το δίκτυο συγκοινωνιών, αναδιαμορφώθηκαν δημόσιοι χώροι σε όλη την πόλη και παγιώθηκε η μετάβαση από τον διακοσμητικό Μοντερνισμό σε πιο κλασικές και μοντέρνες αρχιτεκτονικές μορφές. (Grosso, E. 2015).

Εικόνα 6: Πάρκο Ciutadella –Κεντρικός χώρος της Expo 1888.

Πηγή: Ιστότοπος «Top Traveler».

Εικόνα 7: Palau Nacional (Εθνικό Μουσείο Τέχνης της Καταλονίας) – Expo 1929.

Πηγή: Ιστότοπος «Time Travel».

Παρά τις λαμπρές αυτές στιγμές, ο 20ός αιώνας επεφύλασσε και δυσκολίες. Οι κοινωνικές εντάσεις, ο Εμφύλιος Πόλεμος (1936–39) και η μακρά δικτατορία του Φράνκο (1939–75) ανέκοψαν τον ρυθμό εξέλιξης της πόλης. Ωστόσο, ακόμη και υπό αυτές τις συνθήκες, η Βαρκελώνη παρέμεινε εργαστήριο πολεοδομικών ζυμώσεων, έστω και περιορισμένης κλίμακας. Η αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1977 και η αναγνώριση της Καταλονίας ως Αυτόνομης Κοινότητας έδωσαν νέα ώθηση: η τοπική αυτοδιοίκηση μπόρεσε πλέον να χαράξει μια συντονισμένη στρατηγική αστικού σχεδιασμού, γνωστή διεθνώς ως «Μοντέλο της Βαρκελώνης». Πρόκειται για μια ολιστική προσέγγιση πολεοδομικής διακυβέρνησης, όπου ο δήμος ηγήθηκε επεμβάσεων με στόχο τον ταυτόχρονο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό μετασχηματισμό της πόλης. Το περίφημο “δημοτικό θαύμα” της δεκαετίας 1980–90 βασίστηκε σε αυτή τη δυναμική τοπική πολιτική βούληση και συνεργασία. Η έννοια του «Μοντέλου Βαρκελώνης» συνδέθηκε πρωτίστως με τη μεγάλη αστική αναγέννηση που κορυφώθηκε στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1992. (Monclús, F. J. 2003).

3.2.1.4 Ο Ολυμπιακοί Αγώνες 1992 και η Μεταμόρφωση της Πόλης

Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992 αποτέλεσε ορόσημο που μετέβαλε ριζικά τη φυσιογνωμία της Βαρκελώνης. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας 1980, υπό τη δημαρχία του Pasqual Maragall, καταρτίστηκε ένα φιλόδοξο σχέδιο αξιοποίησης των Αγώνων ως καταλύτη εκτεταμένων αναπλάσεων σε όλη την πόλη. Πράγματι, οι Ολυμπιακοί λειτούργησαν ως αφορμή για εκατοντάδες μικρές και μεγάλες παρεμβάσεις υπό το σύνθημα μιας «Βαρκελώνης, πόλης ανοιχτής στη θάλασσα και στον κόσμο». Οι κύριοι άξονες της μετα-ολυμπιακής στρατηγικής ήταν: η ανάκτηση του παραλιακού μετώπου, η δημιουργία νέων εγκαταστάσεων και κατοικιών, ο εκσυγχρονισμός των υποδομών και η αναβάθμιση του δημόσιου χώρου σε όλες τις γειτονιές. Συγκεκριμένα, ανοίχτηκαν η πόλη προς τη θάλασσα με την απομάκρυνση των παλιών βιομηχανιών και σιδηροδρομικών γραμμών από την ακτή, τη δημιουργία μαρίνας (Port Olímpic) και αστικών παραλιών στο μέτωπο που πριν ήταν κλειστό για τους κατοίκους.

Εικόνα 8: Port Olímpic. Πηγή: Ιστότοπος «123RF».

Στην πρώην βιομηχανική ζώνη του Poblenou ανεγέρθηκε το Ολυμπιακό Χωριό, με κατοικίες, πάρκα και αθλητικές εγκαταστάσεις, που μετά τους Αγώνες μετατράπηκε σε νέα ζωντανή γειτονιά. Παράλληλα, εκτελέστηκαν εκτεταμένες συγκοινωνιακές βελτιώσεις: νέες περιφερειακές αρτηρίες, ανισόπεδοι κόμβοι, επέκταση μετρό και τραμ, καθώς και ανακαίνιση ιστορικών πλατειών (π.χ. Plaça Reial, Plaça del Sol) σε υποβαθμισμένες συνοικίες. Σημαντικό χαρακτηριστικό των παρεμβάσεων ήταν η κοινωνική τους ευαισθησία. Υλοποιήθηκαν με συμμετοχή των κατοίκων, ώστε οι αλλαγές να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής και τη συνοχή των κοινοτήτων.

Το αποτέλεσμα αυτής της ολιστικής προσέγγισης, γνωστής διεθνώς πλέον ως “*Barcelona Model*”, ήταν θεαματικό: η πόλη ανανεώθηκε χωρίς να θυσιάσει την κληρονομιά της. Οι δημόσιοι χώροι αναβαθμίστηκαν, οι υποδομές εκσυγχρονίστηκαν και η διεθνής εικόνα της πόλης

ενισχύθηκε, ειδικά μετά τη βιτρίνα των Ολυμπιακών. Πολλά έργα υποδομής και αρχιτεκτονικής αξιοποίησαν ή ανέδειξαν ιστορικά στοιχεία: για παράδειγμα, οι παλιές αποβάθρες του λιμανιού μετατράπηκαν σε Μουσείο Ιστορίας της Καταλονίας, το φρούριο Castell de Montjuïc αποδόθηκε ως μουσείο/πάрко, ενώ βιομηχανικές καμινάδες διατηρήθηκαν ενσωματωμένες σε νέες κατασκευές στο Ολυμπιακό Χωριό ως μνημεία βιομηχανικής κληρονομιάς. Παράλληλα, η πόλη απέκτησε νέα σύγχρονα αρχιτεκτονικά τοπία (π.χ. τους δίδυμους ουρανοξύστες Hotel Arts και Torre Mapfre στο Porto Olímpic) δίπλα σε ιστορικές γειτονιές, συνθέτοντας ένα αμφιλεγόμενο μωσαϊκό παλαιού και νέου.

Εικόνα 9: Οι δίδυμοι ουρανοξύστες Hotel Arts και Torre Mapfre στο Port Olímpic. Πηγή Google Images.

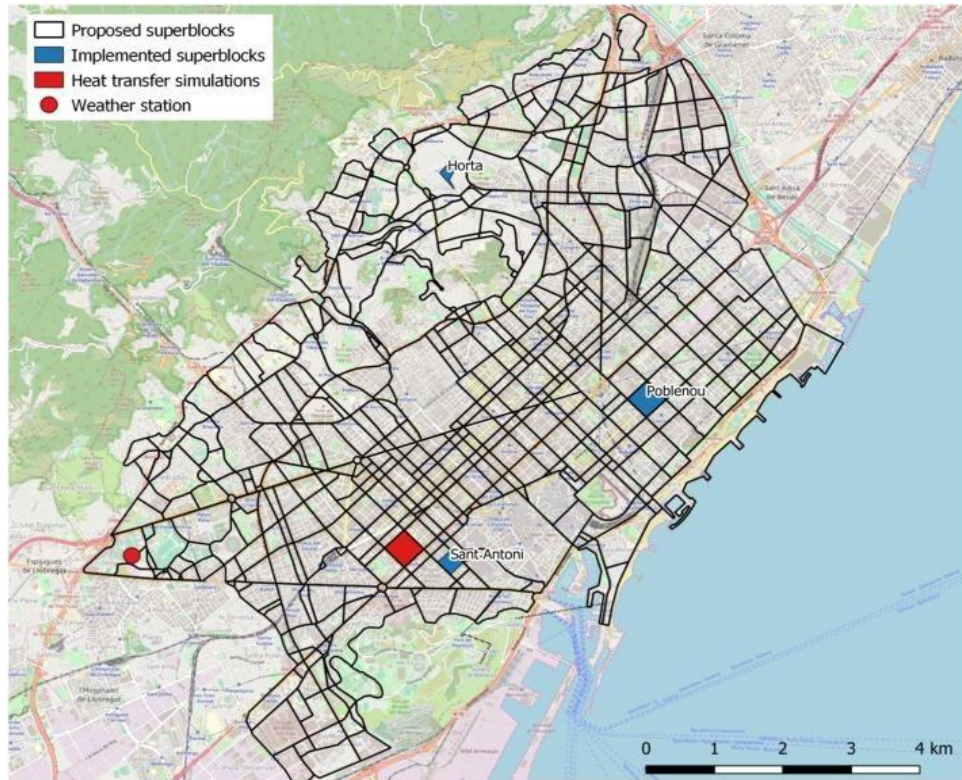
Μετά τους Αγώνες, η Βαρκελώνη γνώρισε έκρηξη τουρισμού και προβολής. Αν και αυτό έφερε οικονομική άνθηση, δημιούργησε και προκλήσεις για την αυθεντικότητα του ιστορικού τοπίου. Σε γενικές γραμμές, όμως, η κληρονομιά του 1992 θεωρείται θετική: η πόλη “ξαναβρήκε” τη

θάλασσά της, απέκτησε πάρκα και χώρους αναψυχής σε κάθε γωνιά, και εδραίωσε ένα συμμετοχικό μοντέλο σχεδιασμού. Η εμπειρία της Βαρκελώνης έδειξε πως μια πόλη μπορεί να αναγεννηθεί μέσω παρεμβάσεων στον δημόσιο χώρο που προάγουν την ποιότητα και την αξιοπρέπεια, ενισχύοντας αξίες όπως η ανεκτικότητα, η αλληλεγγύη και η αίσθηση κοινότητας. Αυτή η φιλοσοφία συνέχισε να καθοδηγεί τον σχεδιασμό και στις επόμενες δεκαετίες. (Montaner, J. M. 2011). (Garcia-Ramon, M. D. 2000). (Brunet, F. 2005).

3.2.1.5 Πρόγραμμα Superilles (Υπερ-τετράγωνα): Σύγχρονες Πρακτικές Βιώσιμης Αναγέννησης.

Μία από τις πλέον καινοτόμες πρωτοβουλίες της σύγχρονης Βαρκελώνης είναι το πρόγραμμα Superilles (οικοδομικά υπερ-τετράγωνα, διεθνώς γνωστά ως *superblocks*). Εφαρμόζεται από τα μέσα της δεκαετίας του 2010 ως απάντηση σε χρόνια προβλήματα όπως η ατμοσφαιρική ρύπανση, ο θόρυβος, το έλλειμμα δημόσιου χώρου και η κυριαρχία του αυτοκινήτου στο αστικό περιβάλλον. Η ιδέα επανερμηνεύει τον κάρναβο του Cerdà σε κλίμακα γειτονιάς: ομαδοποιεί 9 οικοδομικά τετράγωνα σε μία ενότητα όπου η κίνηση των οχημάτων επιτρέπεται μόνο στην περίμετρο, ενώ το εσωτερικό δίκτυο δρόμων αποδίδεται σε πεζούς, ποδηλάτες και κοινόχρηστες δραστηριότητες. Στο μοντέλο του *superblock*, οι εσωτερικοί δρόμοι μετατρέπονται σε ήπιας κυκλοφορίας ή πεζόδρομους, δημιουργώντας νέους χώρους πρασίνου, παιδικές χαρές και μικρές πλατείες εκεί που πριν υπήρχαν λωρίδες αυτοκινήτων. Έτσι, κάθε *superblock* λειτουργεί ως μια “γειτονιά μέσα στην πόλη” που δίνει προτεραιότητα στους ανθρώπους αντί για τα αυτοκίνητα. Τα αποτελέσματα από τις πρώτες πιλοτικές εφαρμογές (π.χ. στη συνοικία Poblenou και πιο πρόσφατα στη Sant Antoni της Eixample) είναι εντυπωσιακά: μείωση ρύπανσης και θορύβου, αύξηση πεζής μετακίνησης, τόνωση του τοπικού εμπορίου και περισσότερη κοινωνική

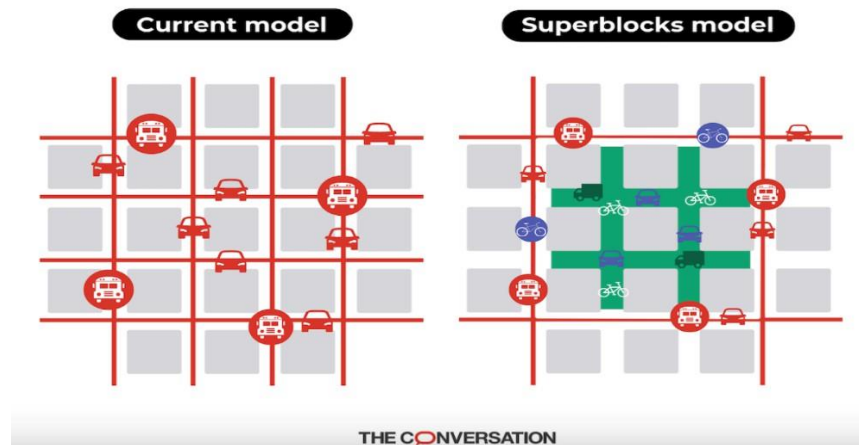
συναναστροφή στον δημόσιο χώρο. Παράλληλα, το πράσινο πολλαπλασιάστηκε, βελτιώνοντας το μικροκλίμα της πόλης.

Εικόνα 10: Τα 503 προτεινόμενα superblocks. Πηγή: Muñoz, S., et al. (2019)

The superblocks model explained

Comparison between the current model and superblocks model of urban mobility planning.

Εικόνα 11: Οπτική σύγκριση μεταξύ του παραδοσιακού μοντέλου κυκλοφορίας και του μοντέλου των superblocks στη Βαρκελώνη. Η εικονογράφηση δείχνει την προτεραιότητα στους πεζούς, ποδηλάτες και χρήσεις δημόσιου χώρου έναντι της κυκλοφορίας των οχημάτων. Πηγή: Ιστότοπος «FreeThink»

Στόχος είναι η δημιουργία δεκάδων υπερ-τετραγώνων, αναδιαμορφώνοντας συνολικά την πόλη και προσθέτοντας έως 500 νέους μικρούς χώρους πρασίνου στις γειτονιές. Η Βαρκελώνη έτσι πρωτοπορεί διεθνώς σε ένα μοντέλο πόλης “μετά το αυτοκίνητο”, όπου το ιστορικό πολεοδομικό πλέγμα του Cerdà αξιοποιείται για την επίτευξη σύγχρονων στόχων βιωσιμότητας και ευημερίας. Ουσιαστικά πρόκειται για μια νέα φάση αστικής αναγέννησης, λιγότερο θεαματική από τους Ολυμπιακούς του ’92, αλλά εξίσου σημαντική μακροπρόθεσμα για την ποιότητα ζωής. Μέσω των Superilles, οι νέες αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις λαμβάνουν μορφή μικρότερης κλίμακας σχεδιασμών που ενσωματώνονται στον υπάρχοντα ιστορικό ιστό, εμπλουτίζοντάς τον με νέες εμπειρίες. Το παράδειγμα αυτό υπογραμμίζει ότι η καινοτομία στην πόλη δεν αφορά

μόνο μεμονωμένα κτίρια-τοπόσημα, αλλά και τον ανασχεδιασμό του ίδιου του δρόμου και της πλατείας ως αρχιτεκτονικών χώρων, σε αρμονία με το περιβάλλον και την ιστορία τους.

Barcelona City Council. (2018). Muñoz, S., et al. (2019)

3.2.2 Νεοκαταλανικός Μοντερνισμός και ο Ρόλος του Antoni Gaudí

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά του νεοκαταλανικού Μοντερνισμού διατρέχει το ιστορικό τοπίο της Βαρκελώνης και αποτελεί καθοριστικό στοιχείο της ταυτότητάς της. Αυτό το καλλιτεχνικό κίνημα άνθισε στα τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αιώνα, προικίζοντας την πόλη με εμβληματικά κτίρια γεμάτα διακόσμηση, συμβολισμούς και πρωτοποριακές κατασκευαστικές λύσεις. Στην καρδιά του καταλανικού Μοντερνισμού δεσπόζει η μορφή του αρχιτέκτονα Antoni Gaudí (1852–1926). Ο Gaudí ξεχωρίζει διότι ανέπτυξε ένα απολύτως προσωπικό ύφος, έναν “αρχιτεκτονικό σουρεαλισμό”, αντλώντας έμπνευση από τη φύση, την τοπική παράδοση και τον μυστικισμό.

Εμβληματικά έργα του Gaudí, όπως η Βασιλική της Sagrada Família, το Πάρκο Güell, η Casa Milà (La Pedrera), η Casa Batlló κ.ά., έχουν αναδειχθεί σε σύμβολα της Βαρκελώνης. Μάλιστα επτά από αυτά έχουν ανακηρυχθεί ως ενιαίο σύνολο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO διότι «αποτελούν εξαιρετική συμβολή στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής και των δομικών τεχνών στα τέλη του 19ου και αρχές 20ού αιώνα», εκφράζοντας ένα εκλεκτικό και βαθιά προσωπικό ύφος. Τα κτίρια του Gaudí συνδυάζουν αρχιτεκτονική και διακοσμητικές τέχνες σε ένα αδιάσπαστο σύνολο.

Ο ρόλος του Gaudí και του Μοντερνισμού στη σχέση νέας και παλιάς αρχιτεκτονικής είναι διττός. Αφενός, τα έργα αυτά υπήρξαν κάποτε η ίδια η “νέα αρχιτεκτονική” που υπερέβαινε τα στύλ του 19ου αιώνα, προκάλεσαν δηλαδή ρήξη με το παρελθόν της εποχής τους. Αφετέρου, σήμερα αποτελούν ιστορικά μνημεία υψηλής προστασίας, γύρω από τα οποία η σύγχρονη αρχιτεκτονική καλείται να ενταχθεί με ευαισθησία. Η πόλη της Βαρκελώνης έχει επενδύσει σημαντικά στη συντήρηση και ανάδειξη των μοντερνιστικών της θησαυρών. Για παράδειγμα, τόσο το Palau de la Música Catalana όσο και το Νοσοκομείο Sant Pau αποκαταστάθηκαν

εκτενώς τις τελευταίες δεκαετίες, με αυστηρή προσοχή στην αυθεντικότητα των υλικών και ταυτόχρονη εκσυγχρονιστική προσαρμογή σε νέες χρήσεις (το μεν Palau διατηρεί λειτουργία συναυλιακού χώρου, το δε Sant Pau μετατράπηκε εν μέρει σε πανεπιστημιακό και ερευνητικό κέντρο). Στις εργασίες αποκατάστασης φρόντισαν να αντικατασταθούν φθαρμένα στοιχεία με ακριβή αντίγραφα των αυθεντικών και να ενσωματωθούν διακριτικά οι σύγχρονες τεχνολογικές υποδομές (κλιματισμός, ενισχύσεις) χωρίς να αλλοιωθεί η ιστορική φυσιогνωμία. (UNESCO World Heritage Centre 2024).

Εικόνα 12: Palau de la Música Catalana. Πηγή: Google Images.

Εικόνα 13: Νοσοκομείο Sant Pau. Πηγή: Ιστότοπος «Smart Guide».

Η παρουσία των μοντερνιστικών αυτών έργων λειτουργεί ως καταλύτης ποιότητας για τον αστικό χώρο. Γύρω από αυτά συχνά χαράσσονται ειδικά σχέδια προστασίας – π.χ. έχουν θεσπιστεί ειδικοί όροι δόμησης στα οικοδομικά τετράγωνα γύρω από τη Sagrada Família (περιορισμοί ύψους, αποστάσεων) ώστε να μην υποβαθμιστεί η οπτική ανάγνωση του ναού. Επιπλέον, αρκετά από τα κτίρια λειτουργούν ως μουσεία ή επισκέψιμα αξιοθέατα, γεγονός που απαιτεί διαχείριση των ροών επισκεπτών – π.χ. η Casa Batlló και η Casa Milà δέχονται καθημερινά χιλιάδες τουρίστες, με τους ιδιοκτήτες και τον Δήμο να λαμβάνουν μέτρα (περιορισμός αριθμού επισκεπτών εντός, ωράρια κ.λπ.). Η ανάδειξη των έργων του Gaudí έχει επίσης αξιοποιηθεί στο μάρκετινγκ πόλης: ο “μεσογειακός χαρακτήρας” της Βαρκελώνης και η “δημιουργική ιδιοφυία του Gaudí” προβάλλονται διεθνώς ως βασικά στοιχεία του brand Barcelona. (Ulldemolins, J. 2014).

Αξίζει να αναφερθεί το άρθρο της Lisa Abend και του Alan Riding (2007) που αναδεικνύει μια κρίσιμη πτυχή του έργου της Sagrada Família: την ένταση ανάμεσα στην αυθεντικότητα της αρχιτεκτονικής πρόθεσης του Gaudí και τις σύγχρονες ερμηνείες της. Οι συγγραφείς τονίζουν ότι οι πρόσφατες επεμβάσεις στον ναό, ιδίως μετά το 2000, βασίζονται σε υπολογιστικά μοντέλα

και ψηφιακές ανακατασκευές, οι οποίες δεν προκύπτουν απευθείας από τα αρχικά σχέδια του Gaudí, πολλά εκ των οποίων καταστράφηκαν στον Ισπανικό Εμφύλιο. Αυτό έχει οδηγήσει πολλούς μελετητές και αρχιτέκτονες να θέσουν ερωτήματα γύρω από τη νομιμότητα και την αισθητική συνοχή των νέων προσθηκών.

Το άρθρο προτείνει ότι η σύγχρονη Sagrada Família αποτελεί ένα υβριδικό κατασκεύασμα, στο οποίο συνυπάρχει το όραμα του Gaudí με την τεχνολογική και αισθητική πρακτική του 21ου αιώνα. Η σύγκρουση ανάμεσα στην «πίστη στο πρωτότυπο» και την «προσαρμογή στις σύγχρονες ανάγκες» καθιστά τον ναό όχι μόνο μνημείο, αλλά και πεδίο έντονης αρχιτεκτονικής και πολιτισμικής διαμάχης.

Συνοψίζοντας, ο Νεοκαταλανικός Μοντερνισμός δεν είναι απλώς ένα παρελθόν. Συνεχίζει να επηρεάζει τον σύγχρονο σχεδιασμό. Η ίδια η πόλη, στις νέες της παρεμβάσεις, συχνά επιχειρεί “διάλογο” με τον Μοντερνισμό. Ενδεικτικά, στον πρόσφατο ανασχεδιασμό της Plaça de les Glòries (βλ. ενότητα 3.4.1) και της Mercat de Santa Caterina (βλ. ενότητα 3.3.3).

3.2.3 Θεσμικό Πλαίσιο Πολιτιστικής Διαχείρισης και Αστικής Αναγέννησης στη Βαρκελώνη

3.2.3.1 Εθνικό Πλαίσιο: Νόμος 16/1985 και Bien de Interés Cultural (BIC)

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ισπανία κατοχυρώνεται από τον εθνικό **Νόμο 16/1985** «περί Ιστορικής Κληρονομιάς» (Επίσημη Ιστοσελίδα Δημαρχίας Επαρχίας Βαρκελώνης, DIBA). Ο νόμος αυτός θέτει ως στόχο την διαφύλαξη, ανάδειξη και μεταβίβαση στις μελλοντικές γενιές των στοιχείων που συνθέτουν την ισπανική ιστορική κληρονομιά. Περιλαμβάνει ένα ευρύ πεδίο προστατευόμενων αγαθών, από ακίνητα και κινητά μνημεία μέχρι αρχαιολογικούς χώρους, εθνογραφικά αντικείμενα, αρχεία και βιβλιοθήκες.

Ο νόμος εισάγει διαβαθμίσεις προστασίας, με κορωνίδα την κατηγορία των «Αγαθών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος» (Bienes de Interés Cultural, BIC). Τα BIC αποτελούν τα πιο σημαντικά μνημεία και χώρους που απαιτούν αυξημένη θωράκιση και ειδικό καθεστώς. Για παράδειγμα, το Πάρκο Güell στη Βαρκελώνη (βλ. ενότητα 3.4.2), έργο του Gaudí, έχει ανακηρυχθεί BIC (ως ιστορικό μνημείο) ήδη από το 1969 ενώ μετά την υιοθέτηση του νόμου 16/1985 απέκτησε τη σύγχρονη νομική προστασία BIC και αργότερα εντάχθηκε και στον κατάλογο UNESCO (1984). (Επίσημη Ιστοσελίδα του Πάρκου).

Η ένταξη ενός στοιχείου στην κατηγορία BIC συνεπάγεται σημαντικές νομικές συνέπειες. Πρώτον, κάθε επέμβαση σε μνημείο κηρυγμένο ως BIC απαιτεί ειδική άδεια από τις αρμόδιες αρχές πολιτισμού. Απαγορεύεται ρητά οποιαδήποτε εσωτερική ή εξωτερική εργασία που θα αλλοίωνε το προστατευόμενο μνημείο ή το άμεσο περιβάλλον του, χωρίς προηγούμενη έγκριση. Ακόμα και η τοποθέτηση επιγραφών ή διαφημιστικών στοιχείων στις όψεις απαιτεί έγκριση, ενώ απαγορεύονται παρεμβάσεις που θα διατάρασσαν τον χαρακτήρα ή τη θέα του μνημείου.

Δεύτερον, το περιβάλλον ενός BIC θεωρείται αναπόσπαστο μέρος του. Ο νόμος ορίζει ότι ένα μνημείο «είναι αδιάσπαστο από το περιβάλλον του» και τυχόν μετακίνηση ή απομάκρυνσή του

επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις ύψιστου δημόσιου συμφέροντος. Έτσι, προστατεύεται όχι μόνο το ίδιο το μνημείο αλλά και η ιστορική χωρική του σχέση με τον αστικό ιστό.

Σημαντικό στοιχείο του Ν.16/1985 είναι η σύνδεση της κηρύξεως μνημείων με τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Ειδικότερα, όταν ένας ευρύτερος ιστορικός τόπος (π.χ. ιστορικό κέντρο ή αρχαιολογική περιοχή) κηρυχθεί ως BIC, ο δήμος υποχρεούται να εκπονήσει *Ειδικό Σχέδιο Προστασίας* για την περιοχή. Το σχέδιο αυτό οφείλει να ικανοποιεί τις απαιτήσεις προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, υπερισχύοντας έναντι οποιουδήποτε προγενέστερου χωροταξικού σχεδιασμού.

3.2.3.2 Περιφερειακό Πλαίσιο: Καταλανικός Νόμος 9/1993 και Κατηγορίες BCIN/BCIL

Με τη μεταφορά αρμοδιοτήτων πολιτιστικής κληρονομιάς στις Αυτόνομες Κοινότητες, η Καταλονία θέσπισε τον δικό της **Νόμο 9/1993** «περί Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Καταλονίας» (Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català). Ο νόμος αυτός ενσωμάτωσε τις αρχές του εθνικού πλαισίου, αλλά παράλληλα καθόρισε ένα ιδιαίτερα εκτεταμένο φάσμα προστασίας. Αντιμετωπίζει την πολιτιστική κληρονομιά ως «συλλογική κτήση που χρήζει προστασίας, συντήρησης, μελέτης, προβολής και προαγωγής». Στο καταλανικό πλαίσιο περιλαμβάνονται ρητά και οι άυλες πολιτιστικές εκφράσεις (π.χ. λαϊκές γιορτές, γλώσσα, παραδόσεις), με ειδικό νόμο (2/1993) να προβλέπει προστασία για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά όπως τα λαϊκά δρώμενα. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Ωστόσο, το κύριο μέσο προστασίας των μνημείων και χώρων είναι η κατάταξή τους σε δύο βασικές κατηγορίες: «Μνημείο Εθνικού Ενδιαφέροντος» και «Μνημείο Τοπικού Ενδιαφέροντος», γνωστά ως BCIN (*Bé Cultural d'Interès Nacional*) και BCIL (*Bé Cultural d'Interès Local*) αντίστοιχα.

- **Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN):** Πρόκειται για τα σημαντικότερα στοιχεία της καταλανικής πολιτιστικής κληρονομιάς, τα οποία κηρύσσονται με απόφαση της (Περιφερειακής Κυβέρνησης) ως εθνικού ενδιαφέροντος. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τόσο ακίνητα (π.χ. ιστορικά μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι, ιστορικοί κήποι, ιστορικές ενότητες) όσο και κινητά αγαθά εξαιρετικής σημασίας. Για παράδειγμα, το Πάρκο Güell (βλ. ενότητα 3.4.2), μετά την ψήφιση του νόμου 9/1993 ανακηρύχθηκε επίσημα Μνημείο Εθνικής Σημασίας (BCIN) το 1993. Τα ακίνητα BCIN ταξινομούνται περαιτέρω σε υποκατηγορίες: Ιστορικό Μνημείο, Ιστορικό Σύνολο, Ιστορικός Κήπος, Ιστορικός Τόπος, Ζώνη Εθνολογικού Ενδιαφέροντος, Ζώνη Αρχαιολογική ή Παλαιοντολογική. Η κήρυξη ενός μνημείου ως BCIN συνεπάγεται την ανώτατη βαθμίδα προστασίας, ουσιαστικά αντίστοιχη με το εθνικό BIC. Τα μνημεία αυτά εγγράφονται σε ειδικό Μητρώο Προστατευόμενων Μνημείων και υπόκεινται σε αυστηρούς όρους διατήρησης και διαχείρισης. (Επίσημη Ιστοσελίδα του Τμήματος Πολιτισμού Καταλονίας).
- **Bé Cultural d'Interès Local (BCIL):** Πρόκειται για τα στοιχεία τοπικής σημασίας, τα οποία κατατάσσονται από τους Δήμους και αναγνωρίζονται επίσημα ως προστατευόμενα σε τοπικό επίπεδο. Η διαδικασία πρακτικά προβλέπει ότι κάθε δήμος καταρτίζει έναν κατάλογο διατηρητέων κτιρίων και χώρων, και με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου τα χαρακτηρίζει ως BCIL. Τα BCIL αντιστοιχούν στην έννοια των προστατευόμενων μέσω καταλόγου, και αποτελούν χαμηλότερη βαθμίδα από τα BCIN. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η σχετική τεκμηρίωση, τα BCIL είναι «μνημεία που, παρά τη σημασία τους, δεν πληρούν τα κριτήρια εθνικής ανακήρυξης και προστατεύονται κυρίως μέσω των εργαλείων της πολεοδομικής νομοθεσίας». . (Επίσημη Ιστοσελίδα του Τμήματος Πολιτισμού Καταλονίας).

Δηλαδή, η προστασία τους εξασφαλίζεται κατά μεγάλο μέρος από κανονισμούς χρήσεων γης, όρους δόμησης και ειδικούς όρους που οι ίδιοι οι δήμοι θεσπίζουν στα χωρικά τους σχέδια.

Στο καταλανικό σύστημα, πέραν των BCIN/BCIL, προβλέπονται και κατώτερες κατηγορίες τεκμηρίωσης, όπως τα απλά «στοιχεία του καταλόγου» και τα «λοιπά στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς» που καταγράφονται αλλά δεν έχουν νομικές δεσμεύσεις υψηλής προστασίας. Ωστόσο, στην πράξη, ιδιαίτερα στη Βαρκελώνη, ο δήμος προχώρησε σε μια ολοκληρωμένη ρύθμιση όπου τα BCIN αντιστοιχούν στην ανώτατη προστασία (Επίπεδο Α), τα BCIL στη δεύτερη βαθμίδα (Επίπεδο Β), ενώ εισήγαγε και δύο επιπλέον τοπικές βαθμίδες: το Επίπεδο C (Αξιοθέατα με πολεοδομικό ενδιαφέρον) και το Επίπεδο D (στοιχεία προς απλή τεκμηρίωση). Σύμφωνα με τον Δήμο Βαρκελώνης, στα τρία ανώτερα επίπεδα (Α, Β, C) απαγορεύεται η κατεδάφιση και επιβάλλεται η διατήρηση των προστατευόμενων στοιχείων, ενώ στο χαμηλότερο επίπεδο D επιτρέπεται η κατεδάφιση μόνο αφού πρώτα τεκμηριωθεί πλήρως το κτίσμα ιστορικά και αρχιτεκτονικά. Αυτή η διαβάθμιση εντάχθηκε επίσημα στα πολεοδομικά σχέδια της πόλης το 2000, όπως περιγράφεται στη συνέχεια. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

3.2.3.3 Πολεοδομικά Έργα Προστασίας στην Πόλη της Βαρκελώνης

Η Βαρκελώνη, ήδη πριν τη θέσπιση του καταλανικού νόμου, διέθετε έναν μακρύ κατάλογο ιστορικών κτιρίων, όμως η προστασία τους δεν ήταν πάντα αποτελεσματική. Στη δεκαετία του 1970, κατά τη σύνταξη του νέου Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου, υπήρχε έντονη ανησυχία για τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς εν μέσω ραγδαίας ανάπτυξης. Το Γενικό Μητροπολιτικό Σχέδιο (PGM) του 1976 θέσπισε τις γενικές ζώνες χρήσεων και ανάπτυξης για τη Βαρκελώνη και περίχωρα, αλλά ο χειρισμός των διατηρητέων έμεινε αρχικά ελλιπής. Ήδη από το 1962, η πόλη είχε εκπονήσει ένα πρώτο Κατάλογο Κτιρίων και Μνημείων προς προστασία. Εκείνος ο κατάλογος αποτέλεσε πρωτοπορία για την εποχή του στην Ισπανία. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Δήμος, ο κατάλογος του 1962 είχε «μηδαμινή πρακτική ισχύ», διότι δεν ήταν δεσμευτικά συνδεδεμένος με τον πολεοδομικό κανονισμό: αποτελούσε απλώς μια λίστα όπου τα κτίρια έπρεπε να εξετάζονται πριν δοθεί άδεια κατεδάφισης, αλλά αν υπήρχε εγκεκριμένο σχέδιο που προέβλεπε διάνοιξη οδού ή ανέγερση άλλης κατασκευής, τελικά επιτρεπόταν η άρση της προστασίας και η κατεδάφισή τους. Έτσι, τη δεκαετία του 1970 αρκετά εμβληματικά κτίρια χάθηκαν λόγω αναπτυξιακών πιέσεων.

Μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας και την ίδρυση της Αυτοδιοίκησης η δεκαετία του 1980 έφερε μια αλλαγή παραδείγματος υπέρ της προστασίας του ιστορικού περιβάλλοντος. Η πόλη άρχισε να αγκαλιάζει την αξία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ως μέρος της ταυτότητάς της. Καθοριστικό ρόλο έπαιξε η υιοθέτηση του καταλανικού Ν.9/1993 που έδωσε αποκλειστική αρμοδιότητα στην Αυτοδιοίκηση για τα BCIN και ταυτόχρονα ανέθεσε στους Δήμους την ευθύνη προστασίας των υπόλοιπων μνημείων. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Σε εφαρμογή αυτών, ο Δήμος Βαρκελώνης εκπόνησε Ειδικά Σχέδια Προστασίας της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς για κάθε διοικητική ενότητα (διαμέρισμα) της πόλης, συνοδευόμενα από αναλυτικό Κατάλογο διατηρητέων. Όλα αυτά τα σχέδια εγκρίθηκαν οριστικά κατά το έτος 2000. Με αυτό το βήμα, η Βαρκελώνη ενσωμάτωσε πλήρως τις απαιτήσεις της πολιτιστικής προστασίας στον πολεοδομικό της σχεδιασμό, λύνοντας τις προηγούμενες αντιφάσεις. Πλέον, κάθε πρόταση για ανάπλαση ή ανάπτυξη έπρεπε να συμβαδίζει με τους καταλόγους των προστατευόμενων κτιρίων και τους όρους διατήρησής τους.

Τα Ειδικά Σχέδια Προστασίας του 2000 καθιέρωσαν, όπως προαναφέρθηκε ένα σύστημα τεσσάρων επιπέδων προστασίας (A, B, C, D). Με το σύστημα αυτό, ο Δήμος μπόρεσε να ασκήσει ενεργό έλεγχο στις επεμβάσεις στον ιστορικό ιστό: για τα επίπεδα A, B, C κάθε επισκευή, αλλαγή χρήσης ή επέμβαση απαιτούσε έγκριση σύμφωνα με τις προδιαγραφές του Ειδικού Σχεδίου, ενώ η κατεδάφιση απαγορεύθηκε ρητά (πλην εξαιρετικών περιπτώσεων επικινδυνότητας).

Η επιτυχία αυτής της πολιτικής αποτυπώνεται στο γεγονός ότι από το 2000 και μετά, η απώλεια ιστορικών κτιρίων στη Βαρκελώνη μειώθηκε δραστικά. Αντιθέτως, πολλά κτίρια

αποκαταστάθηκαν ή επαναχρησιμοποιήθηκαν δημιουργικά. Για παράδειγμα, παλιά βιομηχανικά κελύφη μετατράπηκαν σε πολιτιστικά κέντρα (βλ. ενότητα 3.3.3) ή πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις, με διατήρηση των όψεων και των χαρακτηριστικών. Η σύνδεση του καταλόγου με τον πολεοδομικό κανονισμό ενίσχυσε την προστασία. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

3.2.3.4 Διαχείριση Τουρισμού και Αυθεντικότητας: Το Σχέδιο PEUAT

Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις για τη Βαρκελώνη τις τελευταίες δεκαετίες είναι η έκρηξη του τουρισμού και οι επιπτώσεις της στον ιστορικό ιστό και την τοπική αυθεντικότητα.

Σε απάντηση, ο Δήμος Βαρκελώνης ανέπτυξε ένα καινοτόμο εργαλείο πολεοδομικού ελέγχου για τον τουρισμό: το **Ειδικό Σχέδιο Χωροθέτησης Τουριστικών Καταλυμάτων** (Pla Especial Urbanístic d'Allotjaments Turístics – **PEUAT**). Το PEUAT, το οποίο εγκρίθηκε οριστικά το 2017 από το Δημοτικό Συμβούλιο, αποτελεί ένα ρυθμιστικό πλαίσιο που οργανώνει και ελέγχει την εγκατάσταση κάθε μορφής τουριστικού καταλύματος στην πόλη. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης)

Στόχος του PEUAT είναι να επιτευχθεί μια ισορροπία ανάμεσα στην τουριστική ανάπτυξη και στην ποιότητα ζωής των μόνιμων κατοίκων, προστατεύοντας την αυθεντικότητα των γειτονιών. Όπως αναφέρεται: η ρύθμιση αυτή ανταποκρίνεται στην ανάγκη «συμφιλίωσης της τουριστικής δραστηριότητας με ένα βιώσιμο αστικό μοντέλο που βασίζεται στην εγγύηση των βασικών δικαιωμάτων των κατοίκων και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους». (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης). Με άλλα λόγια, αντιμετωπίζει τον ανεξέλεγκτο τουρισμό ως ζήτημα αστικού σχεδιασμού και θέτει όρια για να μην μετατραπούν οι ιστορικές περιοχές σε «θεματικά πάρκα» χωρίς μόνιμο πληθυσμό.

Συγκεκριμένα, το PEUAT καθορίζει ζώνες κορεσμού και ανάπτυξης: Στο ιστορικό κέντρο και σε άλλες ήδη επιβαρυνμένες περιοχές ορίστηκε «Ζώνη Μηδενικής Αύξησης», όπου απαγορεύεται η δημιουργία νέων τουριστικών καταλυμάτων ή η επέκταση των υφισταμένων. Αυτή η «Ζώνη 1» καλύπτει τις συνοικίες με το υψηλότερο ποσοστό τουριστικών κλινών ανά κατοίκους και ουσιαστικά «παγώνει» οριστικά τη χωρητικότητά τους. Όταν ένα τουριστικό κατάλυμα κλείνει σε αυτές τις περιοχές, δεν επιτρέπεται να ανοίξει άλλο στη θέση του, ώστε σταδιακά να μειωθεί η πυκνότητα των τουριστικών χρήσεων. Σε περιφερειακές ζώνες (Ζώνες 2 και 3) επιτρέπονται νέες άδειες υπό αυστηρές προϋποθέσεις και μόνο μέχρι ενός ανώτατου ορίου κλινών, ενώ ολόκληρες νέες περιοχές ανάπτυξης (Ζώνη 4) ορίζονται μόνο εκτός του πυκνοδομημένου ιστορικού ιστού. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Το σχέδιο συνοδεύτηκε και από έλεγχο έκδοσης νέων αδειών κατά την περίοδο εκπόνησής του (2015-2017), ώστε να αναχαιτιστεί η ξέφρενη αύξηση καταλυμάτων μέχρι να τεθεί σε ισχύ ο νέος κανονισμός. Από την εφαρμογή του PEUAT και μετά, ο Δήμος διεξάγει εντατικούς ελέγχους σε τουριστικά καταλύματα με αποτέλεσμα ο αριθμός τους να μειωθεί δραστικά. Αυτό δείχνει μια ολοκληρωμένη στρατηγική, ο τουρισμός αντιμετωπίζεται ρυθμιστικά, για να προστατευθούν οι κάτοικοι και η ζωντανή αυθεντικότητα των συνοικιών. Στο ίδιο πνεύμα, αξίζει να σημειωθεί ότι και σε επίπεδο μεμονωμένων μνημείων έχουν ληφθεί μέτρα διαχείρισης επισκεπτών. Για παράδειγμα στο Parc Güell (βλ. ενότητα 3.4.2) εφαρμόζεται από το 2013 σύστημα ελεγχόμενης πρόσβασης με εισιτήριο και ημερήσιο όριο επισκεπτών, ώστε να διατηρηθεί η φέρουσα ικανότητα του χώρου. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Εν κατακλείδι, το PEUAT της Βαρκελώνης αποτελεί υπόδειγμα πώς ένα πολεοδομικό εργαλείο μπορεί να υπηρετήσει την προστασία της πολιτιστικής φυσιογνωμίας. Θέτοντας όρια στην τουριστική δραστηριότητα, συμβάλλει στη διατήρηση της λειτουργικής και κοινωνικής αυθεντικότητας των ιστορικών τόπων. Δεν είναι τυχαίο ότι η προσέγγιση αυτή έχει αναφερθεί ως καλή πρακτική και σε άλλα τουριστικά κέντρα της Ευρώπης, καθώς συνδυάζει τον χωρικό σχεδιασμό με την πολιτιστική διαχείριση (στο πλαίσιο του PEUAT). (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Συμπερασματικά, η Βαρκελώνη αποτελεί μια περίπτωση όπου το θεσμικό πλαίσιο και ο πολεοδομικός σχεδιασμός συμπλέκονται αρμονικά για την πολιτιστική διαχείριση και την αστική αναγέννηση. Από τους νόμους για την κληρονομιά (1985, 1993) και τους καταλόγους διατηρητέων, μέχρι τα σύγχρονα σχέδια για τον τουρισμό, διαφαίνεται μια συνεκτική στρατηγική: η πόλη να εξελίσσεται χωρίς να προδίδει την ιστορία και την ταυτότητά της. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν νοείται πλέον ως τροχοπέδη στην ανάπτυξη, αλλά ως θεμέλιο για μια βιώσιμη και ελκυστική πόλη. Αυτό το πλαίσιο πολιτικών χρησιμεύει ως πρότυπο για άλλες μητροπόλεις που επιδιώκουν να εξισορροπήσουν το παλιό με το νέο και να διαχειριστούν δημιουργικά την αυθεντικότητα του αστικού τους τοπίου.

3.3 Διαχείριση Αυθεντικότητας στο Ιστορικό Αστικό Τοπίο

3.3.1 Οι διαστάσεις της Νάρα και η εφαρμογή τους στην επικράτεια της Βαρκελώνης

Η μελέτη της αυθεντικότητας του ιστορικού αστικού τοπίου στη Βαρκελώνη θα ακολουθήσει μια σαφή και δομημένη μεθοδολογία, βασισμένη στις θεμελιώδεις αρχές που ορίζονται από τη Χάρτα της Νάρα (1994). Συγκεκριμένα, η ανάλυση οργανώνεται γύρω από τις επτά διαστάσεις της αυθεντικότητας, όπως έχουν θεσπιστεί στο διεθνές θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο:

1. Υλικά και τεχνικές
2. Λειτουργία και χρήση
3. Μορφή και σχεδιαστική αντίληψη
4. Παραδόσεις και τεχνικές

5. Πνευματικό περιεχόμενο και συλλογική μνήμη
6. Σχέσεις με το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο
7. Άλλες πολιτισμικές αξίες

Κάθε διάσταση παρουσιάζεται εισαγωγικά με μια σύντομη θεωρητική επεξήγηση και ενδεικτικά παραδείγματα που αναδεικνύουν τη γενική σημασία της και τη σύνδεσή της με το ιστορικό αστικό τοπίο της Βαρκελώνης. Στη συνέχεια, ακολουθεί λεπτομερής κριτική ανάλυση αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών παρεμβάσεων από διάφορες περιοχές της πόλης. Με αυτή τη μεθοδολογική προσέγγιση, επιτυγχάνεται μια ολοκληρωμένη και κριτικά τεκμηριωμένη αποτίμηση των πολιτικών διατήρησης και της δυναμικής συνύπαρξης του ιστορικού ιστού με τη σύγχρονη αρχιτεκτονική, αναδεικνύοντας τις επιτυχημένες στρατηγικές καθώς και τις πιθανές εντάσεις ή προβλήματα στην εφαρμογή τους.

3.3.2 Υλικά και τεχνικές

Δίνεται έμφαση στη συντήρηση και αποκατάσταση των αυθεντικών ιστορικών υλικών και δομών. Όπως αναφέρθηκε, στα μνημεία του Μοντερνισμού εφαρμόστηκαν εκτεταμένα προγράμματα αποκατάστασης με χρήση γνήσιων υλικών ή ακριβών αντιγράφων (π.χ. κεραμικά πλακίδια, σφυρήλατο σίδηρο στο Palau de la Música – Εικόνα 12). Στο ιστορικό κέντρο (Γοτθική συνοικία και El Born) ήδη από τη δεκαετία του 1980 θεσπίστηκαν ειδικοί κανονισμοί προστασίας των παραδοσιακών όψεων. Τα νέα κτίρια οφείλουν να χρησιμοποιούν συμβατά υλικά (πέτρα, παραδοσιακό σοβά, κεραμίδια) ώστε να διατηρείται η αισθητική συνοχή της περιοχής. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης). Η αυθεντικότητα των υλικών δοκιμάζεται και σε περιπτώσεις ανακατασκευών: όταν απαιτείται αναστήλωση, ακολουθείται η αρχή της διάκρισης παλαιού/νέου (αρχή Χάρτας Βενετίας), δηλαδή τα νέα τμήματα διακρίνονται καθαρά ώστε να μην δημιουργείται ψευδής ιστορικότητα.

Η συγκεκριμένη τεχνική δεν αντιτίθεται με την Χάρτα της Νάρα καθώς επιτρέπει στις επιμέρους κοινότητες να καθορίσουν τα κρίσιμα ή μη χαρακτηριστικά.

3.3.3 Λειτουργία και χρήση

Σημαίνει τη διατήρηση ή επανάχρηση ιστορικών χώρων με τρόπο που να εμπεριέχει την ουσία της αρχικής τους χρήσης. Πολλά ιστορικά κτίρια προσαρμόζονται σε σύγχρονες λειτουργίες που όμως ταιριάζουν στον χαρακτήρα τους: π.χ. το παλιό Mercat de Santa Caterina (παραδοσιακή αγορά) ανακαινίστηκε με μια τολμηρή κυματοειδή στέγη, αλλά συνεχίζει να λειτουργεί ως αγορά γειτονιάς εξυπηρετώντας τους κατοίκους.

Εικόνα 14: Mercat de Santa Caterina: Ανακαινίστηκε από το αρχιτεκτονικό γραφείο EMBT (Enric Miralles & Benedetta Tagliabue) το 2005 με έντονη μορφολογική ανανέωση (κυματοειδής στέγη με κεραμικά πλακίδια). Παρ' όλα αυτά διατήρησε πλήρως τη λειτουργία της ως αγορά τροφίμων, με βασικό κοινό τους κατοίκους της συνοικία Ribera. Πηγή: Miralles Tagliabue EMBT. (2005).

Πολλά παλιά εργοστάσια του 19ου αιώνα (π.χ. Fabra i Coats) μετατράπηκαν σε πολιτιστικά κέντρα, μουσεία ή πανεπιστημιακά ιδρύματα, φέρνοντας νέα ζωή αλλά διατηρώντας ζωντανή την μνήμη της αρχικής λειτουργίας μέσα από εκθεσιακούς χώρους ή μορφολογικές αναφορές (π.χ. διατήρηση καμινάδων).

Εικόνα 15: Fabra i Coats. Χρησιμοποιείται σήμερα ως πολιτιστικό κέντρο. Πηγή: Ajuntament de Barcelona (2025). Fabra i Coats – Fàbrica de Creació: What can I find?

Ένα ιδιαίτερο παράδειγμα είναι η Sagrada Família (Εικόνα 1). Αν και πρόκειται εν μέρει για σύγχρονη κατασκευή (αφού ολοκληρώνεται τον 21ο αιώνα), η λειτουργία της παραμένει αυτή που όρισε ο Gaudí. Έτσι θεωρείται ότι η λειτουργική αυθεντικότητα (λατρευτικός χώρος για την κοινότητα) συνεχίζεται, παρά τη χρονική ασυνέχεια της οικοδόμησης.

3.3.4 Μορφή και σχεδιαστική αντίληψη

Αφορά τη διατήρηση του χαρακτηριστικού πολεοδομικού ιστού και της κλίμακας της πόλης. Η Βαρκελώνη έχει σε μεγάλο βαθμό επιτύχει να διατηρήσει την ιστορική της δομή: το μεσαιωνικό δίκτυο στενών δρόμων στη Ciutat Vella (Εικόνες 2,3) παραμένει ουσιαστικά ανέπαφο (με εξαίρεση λίγες διανοίξεις πλατειών τον 19ο αιώνα), η Eixample του Cerdà (Εικόνες 1,4,5) διατηρεί τον κάνναβο και τα περίφημά της τετράγωνα, ενώ ακόμα και στις επεκτάσεις του 20ού αιώνα (Gràcia, Sant Andreu κ.λπ.) διαφυλάχθηκε ο τοπικός ιστός. Όπου έγιναν μεγάλες “τομές” (π.χ. η διάνοιξη της λεωφόρου Diagonal στις αρχές του 20ού αιώνα) σχεδιάστηκαν με προσοχή ώστε να μην καταστρέψουν ολοσχερώς τον χαρακτήρα των περιοχών αλλά να ενταχθούν όσο γίνεται ομαλά στο περιβάλλον. (Carolina Fortuna 2018) (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Εικόνα 16: Η λεωφόρος Diagonal «τέμνει» τα οικοδομικά τετράγωνα (manzanas) του Cerdà. Πηγή: Google Images.

3.3.5 Παραδόσεις και τεχνικές

Εδώ εντάσσεται η άυλη κληρονομιά: πρακτικές, κοινότητες και παραδόσεις που δίνουν «ζωή» στον τόπο. Για τη Βαρκελώνη αυτή η διάσταση είναι κρίσιμη αλλά και ευάλωτη, κυρίως λόγω του μαζικού τουρισμού. Η αυθεντικότητα των ιστορικών συνοικιών απειλείται όταν οι μόνιμοι κάτοικοι εγκαταλείπουν τις γειτονιές τους και αντικαθίστανται από τουριστικές ροές.

Χαρακτηριστικά, στη Ciutat Vella καταγράφηκε μείωση πληθυσμού περίπου 12,3% την περίοδο 2006–2013 (Observatori de la Ciutat, 2014), γεγονός που συνδέεται με την αύξηση των βραχυχρόνιων μισθώσεων και την πίεση στην αγορά κατοικίας (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης). Σε απάντηση, ο Δήμος έθεσε σε εφαρμογή τον πολεοδομικό σχεδιασμό PEUAT, που περιλαμβάνει προσωρινή αναστολή για νέες άδειες τουριστικών καταλυμάτων σε περιοχές υψηλού κορεσμού (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης). Παράλληλα, ενισχύει πολιτιστικές εκδηλώσεις όπως η ετήσια γιορτή της La Mercè και τα τοπικά φεστιβάλ των συνοικιών, προκειμένου να διατηρηθεί η κοινωνική συνοχή. Η ισορροπία μεταξύ τουριστικής αξιοποίησης και της καθημερινής ζωής των κατοίκων παραμένει λεπτή, αλλά είναι κρίσιμη για τη βιώσιμη κοινωνική αυθεντικότητα της πόλης.

Επιπλέον, γειτονιές που παλιότερα θεωρούνταν υποβαθμισμένες (π.χ. το El Raval, πρώην “Barri Xino”) επαναπροσδιορίζονται αναδεικνύοντας την πολυπολιτισμική τους κληρονομιά. Η διαφορετικότητα του Raval, με τις μεταναστευτικές κοινότητες και την πολύπλοκη ιστορία του, προβάλλεται πλέον ως μοναδικό στοιχείο αυθεντικότητας της περιοχής. Ωστόσο, δεν λείπει και η κριτική ότι ορισμένες αναπλάσεις “σκηνογραφούν” μια τεχνητή αυθεντικότητα για κατανάλωση από τους τουρίστες (place branding), αλλοιώνοντας την πραγματική καθημερινότητα των κατοίκων. Η ισορροπία είναι λεπτή: η πόλη προσπαθεί να συνδυάσει την τουριστική αξιοποίηση με τον σεβασμό της καθημερινής ζωής των ντόπιων, βασική προϋπόθεση για τη βιώσιμη κοινωνική αυθεντικότητα. (Romagosa, Abril-Sellarés, & Scherfk, 2024) (Χαραλαμπίδης 2024).

3.3.6 Πνευματικό περιεχόμενο και συλλογική μνήμη

Η δημοτική στρατηγική για το αστικό τοπίο (*Pla Paisatge Urbà* του Δήμου) αναγνωρίζει τη σημασία και φροντίζει για την οπτική αρμονία του ιστορικού περιβάλλοντος: ελέγχονται οι

επιγραφές και οι διαφημίσεις στις παλιές συνοικίες και απομακρύνονται στοιχεία που προσβάλλουν τον χαρακτήρα των τόπων.

Ειδικότερα σε πολιτισμικά φορτισμένα μέρη της πόλης όπως η Γοτθική Συνοικία (Barri Gòtic) και η Passeig de Gràcia (φημισμένη οδός χαρακτήρα αναψυχής και εμπορίου) κρίνεται απαραίτητο από το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης. Συγκεκριμένα η Γοτθική Συνοικία αν και συμβολικά συνδεδεμένη με τη συλλογική ταυτότητα της πόλης, αντιμετωπίζει έντονη φθορά της κοινωνικής αυθεντικότητάς της λόγω της πίεσης του τουρισμού.

Όπως καταγράφεται στην Έκθεση της UCLG (2018), η συνοικία έχει μετατραπεί σε σκηνικό κατανάλωσης, με αποτέλεσμα την απώλεια της καθημερινής λειτουργικότητας του χώρου και την αποξένωση των μονίμων κατοίκων. Η πολιτιστική πολιτική της πόλης, αν και αναγνωρίζει τη σημασία του ιστορικού χαρακτήρα, δεν μπορεί εύκολα να αναστρέψει την τάση μετατροπής της περιοχής σε εμπορευματοποιημένο τοπίο. Η τοπική αντίδραση αποδεικνύει ότι η αυθεντικότητα, στην περίπτωση του Barri Gòtic, δεν είναι απλώς μορφολογική, αλλά κυρίως κοινωνική και βιωματική: εδράζεται στη μνήμη της καθημερινής ζωής που κινδυνεύει να εκλείψει.

Σε μείζονα νέα έργα όπως η προτεινόμενη ολοκλήρωση της πρόσοψης της Sagrada Família υπάρχει συνείδηση ότι διακυβεύεται το πνεύμα του τόπου. Η ολοκλήρωση της πρόσοψης “Glory” της Sagrada Família όπως έχει ανακοινωθεί, επαναφέρει στο προσκήνιο ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα ζητήματα αυθεντικότητας στο αστικό τοπίο της Βαρκελώνης: την προτεινόμενη κατεδάφιση ενός ολόκληρου οικοδομικού τετραγώνου επί της οδού Carrer de Mallorca, ώστε να κατασκευαστεί η μνημειακή σκάλα που προβλεπόταν στα αρχικά σχέδια του Gaudí.

Το σχέδιο έχει προκαλέσει την έντονη αντίδραση εκατοντάδων κατοίκων και τοπικών επιχειρήσεων, καθώς συνεπάγεται την απώλεια κατοικημένων δομών που ενσωματώνονται εδώ και δεκαετίες στο ιστορικό τοπίο και αποτελούν μέρος της βιωματικής συλλογικής μνήμης της πόλης. Παρότι η αρχιτεκτονική λογική υπαγορεύει τη συνέπεια προς το αρχικό όραμα, ανακύπτει εδώ σύγκρουση μεταξύ μορφολογικής αυθεντικότητας και βιωμένης μνήμης. Η περίπτωση αυτή δείχνει ότι ακόμη και έργα παγκόσμιας πολιτιστικής αξίας μπορεί να

αμφισβητούνται όταν διακυβεύεται το πολιτισμικό πλέγμα του βιωμένου χώρου. (Jones, S. 2024 – The Guardian).

3.3.7 Σχέσεις με το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο

Η ανάκτηση του θαλάσσιου μετώπου της πόλης, μέσα από την κατεδάφιση λιμενικών εγκαταστάσεων και τη δημιουργία του Port Olímpic ενόψει των Ολυμπιακών του 1992, δεν αποτέλεσε απλώς τεχνική ή αισθητική επέμβαση. Αντιθέτως, λειτούργησε ως συμβολική πράξη επανασύνδεσης της πόλης με το μεσογειακό της τοπίο, το οποίο για δεκαετίες παρέμενε αποκλεισμένο. Η αυθεντικότητα εδώ δεν προκύπτει από τη διατήρηση μορφών, αλλά από την αποκατάσταση μιας ιστορικής σχέσης ανθρώπου–τοπίου.

Παρομοίως, ο λόφος του Montjuïc έχει μετασχηματιστεί από τόπο ελέγχου και στρατιωτικού φρουρίου σε πολιτιστικό τοπόσημο, ιδίως μετά τις παρεμβάσεις της Expo 1929 και τη μεταολυμπιακή του αξιοποίηση. Οι παρεμβάσεις αυτές ανέδειξαν τα φυσικά του χαρακτηριστικά, τη θέα, το υψόμετρο, προσδίδοντας στο χώρο νέα ταυτότητα. Ο λόφος λειτουργεί σήμερα ως τοπίο μνήμης και αναψυχής, ένα σημείο σύνθεσης φυσικής, πολιτισμικής και ιστορικής εμπειρίας. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Η φυσική αυθεντικότητα της Βαρκελώνης, επομένως, δεν είναι στατική ούτε προκύπτει από την απλή διατήρηση ενός φυσικού υποβάθρου. Συνιστά ενεργή διαδικασία ερμηνείας και ενσωμάτωσης του φυσικού περιβάλλοντος στην αστική εμπειρία. Όπως συμβαίνει και με τις άλλες διαστάσεις αυθεντικότητας, η σχέση με το τοπίο δεν μπορεί να απομονωθεί από τις κοινωνικές, ιστορικές και πολιτικές της σχέσεις στο χώρο.

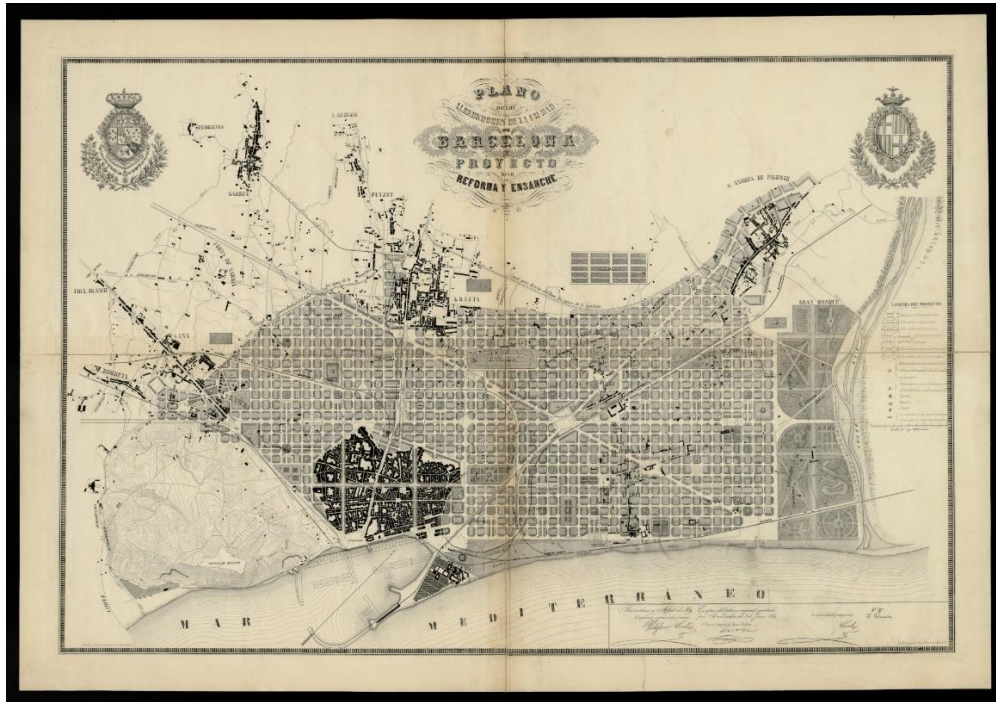
Συνολικά, η Βαρκελώνη προσπαθεί να ενσωματώνει τις αρχές της Nara με έναν **ολιστικό τρόπο**: όχι μόνο το κτίριο, αλλά και η ζωή του, το πλαίσió του, η χρήση του και το νόημά του βρίσκονται στο επίκεντρο της προστασίας. Αυτό εναρμονίζεται με τη σύγχρονη προσέγγιση της UNESCO για τις Ιστορικές Αστικές Τοπιογραφίες (Historic Urban Landscapes – HUL), όπου η κληρονομιά εντάσσεται στον ευρύτερο αστικό σχεδιασμό και συνδέεται με την κοινωνική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Η διατήρηση της αυθεντικότητας δεν αντιμετωπίζεται ως στατική “μουσειοποίηση”, αλλά ως δυναμική διαδικασία που απαιτεί συνεχή διάλογο, συμμετοχή της κοινότητας και προσαρμογή, χωρίς όμως να αλλοιώνεται η ουσία της πολιτιστικής αξίας ενός τόπου. (UNESCO 2011).

3.4 Επιλεγμένες Παρεμβάσεις και Κριτική Αξιολόγηση

Για να εμπλουτιστούν νοηματικά οι παραπάνω αρχές, παρουσιάζονται τρεις χαρακτηριστικές περιπτώσεις πρόσφατων παρεμβάσεων μέσα σε ιστορικό περιβάλλον της Βαρκελώνης. Κάθε μία αναδεικνύει διαφορετικές όψεις της σχέσης νέας αρχιτεκτονικής και ιστορικού αστικού τοπίου: από τον πολεοδομικό ανασχεδιασμό μιας κεντρικής πλατείας, στη διαχείριση ενός μνημειακού πάρκου υπό καθεστώς υπερτουρισμού, έως την πολιτιστική αναζωογόνηση (και εν μέρει εμπορευματοποίηση) μιας λαϊκής γειτονιάς. Θα παρουσιαστούν τα βασικά χαρακτηριστικά των παρεμβάσεων και θα ακολουθήσει κριτική αξιολόγηση με βάση τις διαστάσεις αυθεντικότητας και τη θεωρία που προαναφέρθηκε.

3.4.1 Παρέμβαση 1: Plaça de les Glòries Catalanes – Από Κυκλοφοριακός Κόμβος σε Μητροπολιτικό Πάρκο

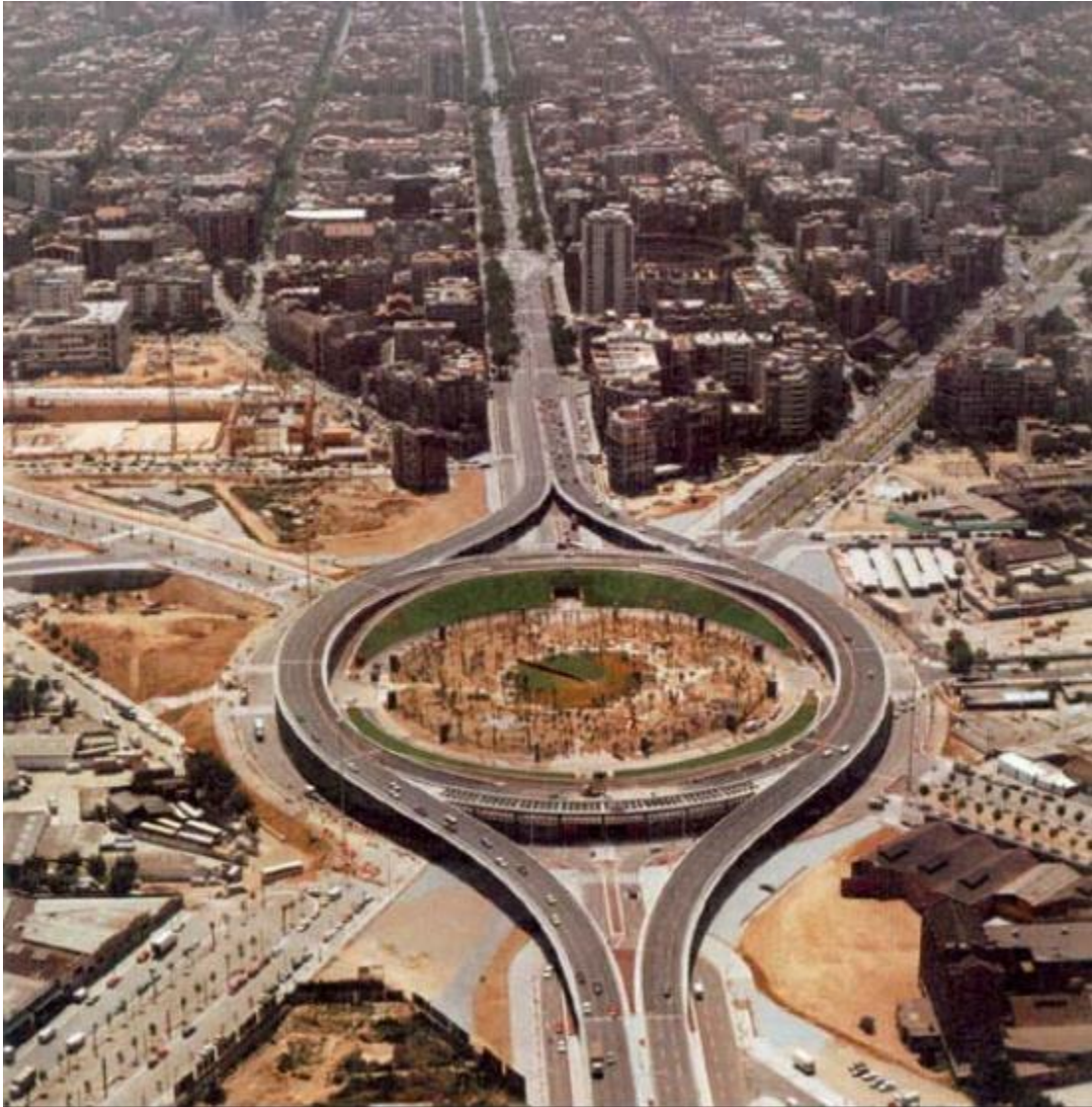
Η Plaça de les Glòries Catalanes (Πλατεία των Καταλανικών Δοξών) αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση καθώς συνδέεται άμεσα με το ιστορικό όραμα του Cerdà αλλά και με σύγχρονες αστικές στρατηγικές. Ο Cerdà στο σχέδιό του (1859) οραματίστηκε τις Glòries ως νέο κεντρικό κόμβο της Βαρκελώνης, το σημείο τομής των τριών μεγάλων αξόνων (Diagonal, Gran Via, Meridiana), όπου «θα τοποθετούνταν το μελλοντικό κέντρο βάρους της πόλης». Πράγματι, γεωγραφικά η πλατεία βρίσκεται περίπου στο μέσο της ευρύτερης Βαρκελώνης. (Esteyco 2017).

Εικόνα 17: Η πλατεία στο σχέδιο του Cerdà (1859). Φαίνεται στη σύγκλιση των οδικών αξόνων. Πηγή: Esteyco 2017.

Ωστόσο, σε όλο τον 20ό αιώνα η πλατεία δεν εκπλήρωσε αυτόν τον ρόλο. Αντί για λαμπερή πλατεία, εξελίχθηκε σε έναν δυσλειτουργικό κυκλοφοριακό κόμβο, «έναν χώρο αφυδατωμένο από ταυτότητα και χρήση, που για δεκαετίες αποτελούσε εμπόδιο αντί για κόμβο μεταξύ γειτονιών». Μετά τους Ολυμπιακούς του '92, προστέθηκε ένας υπερυψωμένος

αυτοκινητόδρομος που διέσχισε την πλατεία, επιτείνοντας τον αποκλεισμό του χώρου από τους πεζούς. (Esteyco 2017).

Εικόνα 18: Ο κυκλοφοριακός κόμβος μετά τους ολυμπιακούς αγώνες. Τωρινή θέση πλατείας. Πηγή: Esteyco 2017

Για δεκαετίες υπήρχαν συζητήσεις και σχέδια για την ανάπλαση της πλατείας. Το 2007 το “Σύμφωνο των Glòries” μεταξύ Δήμου και φορέων, αλλά οι συχνές αλλαγές δημοτικής αρχής, η οικονομική κρίση του 2008 και διαφωνίες στον σχεδιασμό καθυστέρησαν την υλοποίηση. Τελικά, τη δεκαετία του 2010 δρομολογήθηκε η ριζική μεταμόρφωση: κατεδαφίστηκε ο

υπέργειος αυτοκινητόδρομος και η κίνηση διοχετεύτηκε σε νέες σήραγγες κάτω από την πλατεία, ενώ η επιφάνεια απελευθερώθηκε για τη δημιουργία ενός μεγάλου πάρκου. Το έργο, γνωστό ως “Canòria Urbana”, σχεδιάστηκε από διεθνή ομάδα αρχιτεκτόνων (Agustí Obiol κ.ά.) με έμφαση στο πράσινο και τη διασυνδεσιμότητα των γειτονιών.

Εικόνα 19: Canòria Urbana: Νικητήρια πρόταση για την ανάπλαση της πλατείας. Πηγή: Αρχείο Αποτελεσμάτων Διαγωνισμού Αρχιτεκτονικής, Σχεδιασμού και Πολεοδομίας.

Το νέο Parc de les Glòries, που εγκαινιάστηκε στις 26 Απριλίου του 2025, προσφέρει περίπου 9 εκτάρια δημόσιου χώρου στους πολίτες, εκ των οποίων 3 εκτάρια πράσινων ζωνών με πάνω από 1.000 δέντρα. Το πάρκο περιλαμβάνει μεγάλο χλοοτάπητα (τη «Gran Clariana»), παιδικές χαρές, διαδρομές πεζών και ποδηλάτων, υδάτινα στοιχεία και χώρους ανάπαυσης. Παράλληλα,

αναδιαμορφώθηκε πλήρως ένας από τους σημαντικότερους συγκοινωνιακούς κόμβους: κάτω από την πλατεία λειτουργεί πλέον ανταποκρινόμενος σταθμός μετεπιβίβασης (μετρό, τραμ και λεωφορεία) που συνδέει αποτελεσματικά τις γύρω περιοχές. (Esteyco 2024).

Σε αρχιτεκτονικό επίπεδο, γύρω από την πλατεία συνυπάρχουν πλέον δύο σύγχρονα τοπόσημα: ο πύργος Torre Glòries (πρώην Agbar, αρχιτεκτ. Jean Nouvel, 2005), ένας εντυπωσιακός ουρανοξύστης-γλυπτό με πολύχρωμο υαλοπερίβλημα και το Museu del Disseny de Barcelona (Μουσείο Σχεδίου της Βαρκελώνης), ένα μοντέρνο κυβιστικό κτίριο πολιτισμού. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης). Αυτά συνυπάρχουν με παλαιότερα στοιχεία της περιοχής, όπως τον γειτονικό Encants Market (υπαίθρια αγορά) και τον σταθμό Glòries του προαστιακού σιδηροδρόμου, συνθέτοντας μια εικόνα όπου το νέο και το παλιό βρίσκουν ισορροπία.

Εικόνα 20: Υπόγειες σήραγγες κάτω από το Parc de les Glories. Πηγή: Esteyco

Εικόνα 21: Αεροφωτογραφία του Parc de les Glories. Πηγή: Ajuntament de Barcelona

Η ανάπτυξη της πλατείας συνιστά αναμφίβολα αποκατάσταση ιστορικής συνέχειας. Επανάφερε τον δημόσιο χώρο εκεί που επί δεκαετίες είχε χαθεί κάτω από τις υποδομές, υλοποιώντας (έστω και καθυστερημένα) μέρος του οράματος του Cerdà για μια κεντρική πλατεία. Το γεγονός ότι χρειάστηκαν ~20 χρόνια και ~640 εκατομμύρια ευρώ για να ολοκληρωθεί το έργο αναδεικνύει τις δυσκολίες αλλά και τη δέσμευση της πόλης σε αυτό το εγχείρημα. (Noguer, M. 2025, El País).

Αξίζει να σημειωθεί ότι, καθώς το έργο του Parc de les Glòries εγκαινιάστηκε μόλις την άνοιξη του 2025, είναι ακόμη νωρίς για να υπάρξει συστηματική αποτίμηση ή εδραιωμένος δημόσιος διάλογος γύρω από τις μακροπρόθεσμες κοινωνικές και πολεοδομικές του επιπτώσεις. Αν και τα

πρώτα δημοσιεύματα καταγράφουν τη θετική ανταπόκριση του κοινού και την εντατική χρήση του χώρου από τους κατοίκους, παραμένει ζητούμενο το κατά πόσο το νέο πάρκο θα διατηρήσει την προσβασιμότητα, τη λειτουργικότητα και τον κοινωνικό του χαρακτήρα στο πέρασμα του χρόνου. Όπως έχουν δείξει οι Ashworth & Tunbridge (2000), τα έργα αστικού μετασχηματισμού συχνά αξιολογούνται διαφορετικά ανά φάση: οι πρώτες αντιδράσεις αποτυπώνουν στιγμιαίες εντυπώσεις, ενώ τα βαθύτερα ζητήματα (όπως ο κίνδυνος εξευγενισμού ή η αλλοίωση των πολιτισμικών χρήσεων) αναδύονται σταδιακά μέσω της καθημερινής εμπειρίας και της μακροχρόνιας παρατήρησης.

Αντίστοιχα, ζητήματα όπως η ανθεκτικότητα του σχεδιασμού και οι κοινωνικές επιπτώσεις από τυχόν κερδοσκοπικές πιέσεις δεν έχουν ακόμη αναδειχθεί σε επίπεδο τεκμηριωμένης κριτικής. Ως εκ τούτου, κάθε αξιολόγηση της κοινωνικής απήχησης του έργου θα πρέπει να διατυπώνεται με επιφύλαξη και εν αναμονή της χρονικής ωρίμανσης του χώρου στον βιωμένο ιστό της πόλης. Ωστόσο, η μέχρι τώρα εμπειρία είναι θετική: «ο χώρος χρησιμοποιείται εντατικά από τους κατοίκους», καλύπτοντας μια πραγματική ανάγκη για πράσινο στο κέντρο. (Noguer, M. 2025, El País).

Ένας υποστηρικτικός παράγοντας προβλεπόμενης επιτυχίας είναι η ενεργή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στον σχεδιασμό. Οι σύλλογοι κατοίκων των γύρω συνοικιών επί χρόνια απαιτούσαν την αναμόρφωση της πλατείας και πίεζαν τις αρχές για δράση. Σε ανταπόκριση, ο Δήμος της Βαρκελώνης εγκαινίασε από το 2003 μια ευρεία διαδικασία διαβούλευσης, ώστε να διαμορφωθεί ένα κοινά αποδεκτό όραμα για τις Glòries. Το “Σύμφωνο για τις Glòries” υπογράφηκε το 2007 μεταξύ δήμου και κατοίκων, θέτοντας τις βάσεις για το έργο. Επιπλέον, καθ’ όλη τη διάρκεια υλοποίησης, λειτούργησαν επιτροπές παρακολούθησης με τη συμμετοχή τοπικών φορέων, διασφαλίζοντας ότι οι ανησυχίες των πολιτών λαμβάνονταν υπόψη. (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Από άποψη σχεδιασμού, η σύνδεση μεταξύ ιστορικής και νέας αρχιτεκτονικής είναι ενδιαφέρουσα: ο νέος σχεδιασμός δεν μιμείται παρωχημένες μορφές, αλλά σεβόμενος το πολεοδομικό πλαίσιο εντάσσει σύγχρονα στοιχεία (π.χ. ένα ευθύγραμμο υδάτινο κανάλι πάνω στη γραμμή της Diagonal, μοντέρνα καθιστικά και φωτιστικά) τα οποία όμως δεν ανταγωνίζονται τις υπάρχουσες δομές. Ο ουρανοξύστης Torre Glòries λειτουργεί ως φάρος στον

ορίζοντα, ενώ το χαμηλό πράσινο πάρκο «γείωσε τον χώρο στην κλίμακα της κοινότητας». Εν τέλει, η πλατεία προσφέρει ένα παράδειγμα για το πώς μια πόλη μπορεί να επουλώσει μια αστική πληγή και να ξαναδώσει νόημα σε έναν ιστορικό τόπο, συνδυάζοντας την αποκατάσταση της μορφής (μιας πλατείας που έλειπε) με τη νέα λειτουργία (πάρκο-πνεύμονα πρασίνου) και την κοινωνική χρηστικότητα (χώροι συνεύρεσης για τους κατοίκους).

Η ένταξη της Plaça de les Glòries Catalanes στην παρούσα εργασία δεν βασίζεται στην ύπαρξη υλικών υπολειμμάτων του παρελθόντος, αλλά στην σχέση της με την έννοια της αυθεντικότητας ως δυναμικής και ερμηνευτικής διαδικασίας. Πρόκειται για έναν χώρο που, αν και δεν υλοποιήθηκε ποτέ πλήρως σύμφωνα με το αρχικό όραμα του Cerdà, παρέμεινε στο συλλογικό θυμικό της Βαρκελώνης ως χαμένο κέντρο της πόλης.

Σε αυτό το πλαίσιο, η πλατεία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυθεντικότητας, που δεν εξαρτάται από τη διατήρηση υλικών του παρελθόντος, αλλά επανενεργοποιεί μακροχρόνιες προθέσεις και ανάγκες. Η «ανεκπλήρωτη υπόσχεση» του σχεδίου του Cerdà πραγματώνεται όχι μέσω αποκατάστασης, αλλά μέσω επανερμηνείας σε σύγχρονες πολεοδομικές και κοινωνικές ανάγκες.

Η κατεδάφιση του υπερυψωμένου αυτοκινητοδρόμου και η απόδοση του χώρου στους πεζούς επανένωσε τις γειτονιές, που για δεκαετίες χωρίζονταν φυσικά και συμβολικά, επιτρέποντας νέα βιώματα και καθημερινές διαδράσεις.

Τέλος, αν και ο όρος «κοινωνική αυθεντικότητα» δεν αποτελεί κατοχυρωμένο εννοιολογικό εργαλείο στη διεθνή βιβλιογραφία, μπορεί με επιφύλαξη να χρησιμοποιηθεί περιγραφικά. Ειδικά στην περίπτωση της πλατείας, όπου η ανάπλαση προέκυψε μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες και κοινωνική πίεση για επαναφορά του δημόσιου χώρου, μπορεί να υποστηριχθεί πως η αυθεντικότητα δεν σχετίζεται μόνο με την ιστορική συνέχεια, αλλά και με την επανενσωμάτωση του χώρου στο πολιτισμικό σώμα της πόλης.

3.4.2 Παρέμβαση 2: Parc Güell – Αυθεντικότητα και Διαχείριση Τουρισμού σε Μνημείο UNESCO

Το Πάρκο Güell (Γκουέλ) είναι ένα από τα διασημότερα έργα του Antoni Gaudí και από το 1984 συγκαταλέγεται στα Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

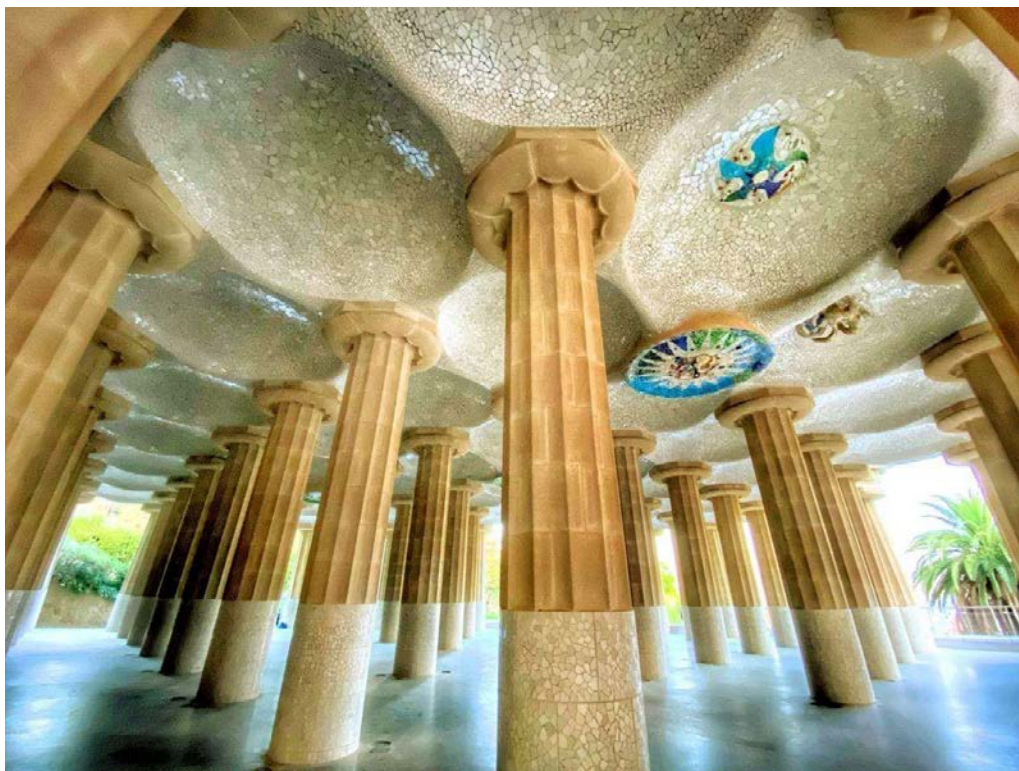

Εικόνα 22: Άποψη από το εσωτερικό του Πάρκου Γκουέλ προς την κεντρική είσοδο. Πηγή: Google Images.

Σχεδιάστηκε αρχικά (1900–1914) ως κηπούπολη για εύπορες οικογένειες, αλλά απέτυχε εμπορικά και τελικά μετατράπηκε σε δημόσιο πάρκο, που άνοιξε το 1926. Πρόκειται για έναν χώρο ~17 εκταρίων που συνδυάζει το μοντερνιστικό στιλ του Gaudí, περίτεχνες λιθόκτιστες στοές, ψηφιδωτά παγκάκια, το εμβληματικό “σπίτι του θυρωρού” (αριστερά στην εικόνα 22) με την πολύχρωμη στέγη και φυσικά τον διάσημο δράκο στην κεντρική σκάλα, με τη μεσογειακή βλάστηση και την πανοραμική θέα στην πόλη.

Εικόνα 23: Ο διάσημος «δράκος» στην κεντρική σκάλα του Πάρκου. Πηγή: Google Images.

Εικόνα 24: Παράδειγμα λιθόχτιστης στοάς στο εσωτερικό του Πάρκου. Πηγή: Google Images.

Εικόνα 25: Παράδειγμα λιθόχτιστης στοάς στο εσωτερικό του Πάρκου. Πηγή: Google Images.

Η αυθεντικότητα του Parc Güell δεν εδράζεται μόνο στη μορφολογική και υλική του μοναδικότητα, αλλά και στη βαθιά ενσωμάτωση της τοπικής πολιτισμικής παράδοσης στις τεχνικές κατασκευής. Ιδιαίτερο βάρος φέρει η χρήση της τεχνικής *trencadís*, ενός πρωτοποριακού τρόπου επικάλυψης επιφανειών με πολύχρωμα σπασμένα κεραμικά, πορσελάνες και γυαλί, τον οποίο ο Gaudí και οι συνεργάτες του (ιδίως ο Jujol) ανέπτυξαν δημιουργικά ήδη από τα πρώτα του έργα, και κορύφωσαν στο Parc Güell (Zerbst, 2002).

Εικόνα 26: Φαίνεται η τεχνική «trencadís» στα καμπύλα παγκάκια. Πηγή: Google Images.

Στο πάρκο, η τεχνική εφαρμόστηκε σε καμπύλα παγκάκια, προσόψεις και στο γλυπτό του δράκου στην κεντρική κλίμακα, αποδίδοντας οργανικές επιφάνειες που συνδυάζουν αισθητική, εργονομία και οικολογική συνείδηση.

Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για το trencadís προέρχονταν εν πολλοίς από απομεινάρια εργοστασίων κεραμικών και οικοδομικών υλικών της εποχής, μια πρακτική που συνδυάζει την ανακύκλωση με τη δημιουργική επανανομηματοδότηση του απορρίμματος (Zerbst 2002, Santamaria 2023). Επιπλέον, στις λιθοδομές και στις αναβαθμίδες του πάρκου χρησιμοποιήθηκε πέτρα από το ίδιο το έδαφος του λόφου Montjuïc, υποδηλώνοντας άμεση υλική σχέση με το τοπίο της Καταλονίας (Zerbst 2002).

Πέρα από τα υλικά, η ίδια η τεχνική σύνθεση του trencadís, η μη εργοστασιακή αρθρωτικότητα και η επίμονη χειροτεχνική λεπτομέρεια εκφράζουν τοπικές παραδόσεις λαϊκής

κατασκευαστικής κουλτούρας, που ο Gaudí αναβάθμισε σε αρχιτεκτονική γλώσσα υψηλής αισθητικής (Tarragona i Clarasó, 2022).

Από σκοπιά αυθεντικότητας, η παρέμβαση αυτή εγείρει ενδιαφέροντα ερωτήματα. Η υλική και μορφολογική αυθεντικότητα του χώρου διασφαλίζεται σαφώς καλύτερα όταν μειώνεται ο κίνδυνος φθοράς, και ο κίνδυνος φθοράς είναι ανάλογος με την επισκεψιμότητα και τον τουρισμό.

Μετά την είσοδο του πάρκου στη λίστα UNESCO, ο διεθνής τουρισμός αυξήθηκε κατακόρυφα. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες, η υπερβολική επισκεψιμότητα δημιούργησε σοβαρές πιέσεις: φθορά των ψηφιδωτών και των μονοπατιών, συνωστισμός, αλλά και όχληση για τους περιοίκους από τις ορδές επισκεπτών.

Σε απάντηση, η πόλη εφάρμοσε μια πρωτοποριακή πολιτική διαχείρισης επισκεπτών: από το 2013 καθιερώθηκε έλεγχος πρόσβασης στην πιο ευαίσθητη μνημειακή ζώνη του πάρκου (την κεντρική *Plaza*). Συγκεκριμένα, επιβλήθηκε εισιτήριο εισόδου για τους τουρίστες, με ελεύθερη πρόσβαση μόνο για τους κατοίκους της Βαρκελώνης (μέσω ειδικής κάρτας γείτονα) και περιορισμός του αριθμού επισκεπτών ανά ωριαία ζώνη.

Σύμφωνα με στοιχεία της Επίσημης Ιστοσελίδας του Δήμου Βαρκελώνης, η ρύθμιση αυτή μείωσε κατά 45% την ημερήσια επισκεψιμότητα, περιορίζοντας την πίεση στο υλικό περιβάλλον και βελτιώνοντας τις συνθήκες επίσκεψης. Τα έσοδα από τα εισιτήρια αναδιατίθενται σε προγράμματα συντήρησης, καθαρισμού και αποκατάστασης. Άρα το σύστημα ελέγχου εισόδου δικαιολογείται ως αναγκαίο μέτρο προστασίας. Τι γίνεται όμως με την κοινωνική αυθεντικότητα;

Όταν ένα δημόσιο πάρκο μετατρέπεται εν μέρει σε ελεγχόμενο αξιοθέατο, αλλάζει η σχέση του με την πόλη και τους κατοίκους. Στην πράξη, επειδή το μεγαλύτερο μέρος του πάρκου παραμένει ελεύθερο (μόνο η κεντρική μνημειακή ζώνη έχει έλεγχο) και οι κάτοικοι των όμορων συνοικιών διατηρούν δωρεάν πρόσβαση, μπορούμε να πούμε ότι επετεύχθη μια ισορροπία: οι τουρίστες περιορίζονται αλλά δεν αποκλείονται, οι ντόπιοι διατηρούν το πάρκο τους, και το μνημείο προστατεύεται.

Ωστόσο, η εφαρμογή του μέτρου έχει προκαλέσει αντιδράσεις, κυρίως από ντόπιους κατοίκους, καθώς υποστηρίζεται ότι μετατρέπει έναν ιστορικά δημόσιο χώρο σε «τουριστικό προϊόν».

Τοπικές ενώσεις πολιτών έχουν εκφράσει επιφυλάξεις, επισημαίνοντας ότι ενώ η πρόσβαση για καταγεγραμμένους κατοίκους των κοντινών συνοικιών είναι ελεύθερη, η υπόλοιπη κοινωνία ουσιαστικά αποκλείεται από τη δωρεάν χρήση ενός χώρου με ισχυρό κοινωνικό και συμβολικό φορτίο και επιπροσθέτως δημιουργείται έντονος κυκλοφοριακός φόρτος και ηχορύπανση. Το Δημοτικό Συμβούλιο Βαρκελώνης έλαβε μέτρα όσον αφορά τον κυκλοφοριακό φόρτο για την ισορρόπηση του προβλήματος. (Catalan News, 2023).

Σε ηθικό επίπεδο, το μοντέλο αυτό εγείρει ερωτήματα για το ποιος έχει δικαίωμα στην πολιτισμική κληρονομιά: είναι αποδεκτό να τίθεται οικονομικό φράγμα στην πρόσβαση σε δημόσια ιστορικά μνημεία, ακόμη και με στόχο τη διατήρησή τους;

Πολλοί ειδικοί απαντούν καταφατικά, εφόσον υπάρχει διαφάνεια στη χρήση των εσόδων, προτεραιότητα στην πρόσβαση των ντόπιων, και ισορροπία μεταξύ προστασίας και κοινωνικής λειτουργίας (Rius-Ulldemolins, 2014). Το παράδειγμα του Parc Güell φανερώνει τις σύνθετες προκλήσεις της διαχείρισης αυθεντικότητας σε περιβάλλοντα μαζικής επισκεψιμότητας και αναδεικνύει την ανάγκη για ευέλικτες στρατηγικές που προστατεύουν το μνημείο χωρίς να αποκόπτουν τον δεσμό του με την πόλη και την κοινότητα.

Σημαντική παρέμβαση στο Parc Güell υπήρξε και η πρόσφατη αποκατάσταση του ψηφιδωτού παγκακιού (ολοκλήρωση το 2019). Οι μηχανικοί αντιμετώπισαν το δύσκολο έργο της ενίσχυσης της δομής του μεγάλου κυματοειδούς παγκακιού χωρίς να αλλοιωθεί η όψη του. Ένα λεπτό ζήτημα αυθεντικότητας προέκυψε όταν συζητήθηκε η συγκόλληση των ψηφίδων με νέα υλικά. Τελικά αποφασίστηκε η χρήση συμβατών παραδοσιακών κονιαμάτων αντί ρητινών, ώστε να διατηρηθεί η “αίσθηση” των παραδοσιακών υλικών. Παράλληλα, εγκαταστάθηκαν διακριτικά αισθητήρες υγρασίας και θερμοκρασίας στο υπόστρωμα για παρακολούθηση. Ένας συνδυασμός τεχνολογίας και διατήρησης που θεωρείται πρότυπο πρακτικής. (Επίσημος Ιστότοπος του Πάρκου Γκουέλ).

Εικόνα 27: Διαδικασία επιδιόρθωσης και αποκατάστασης του ψηφιδωτού. Πηγή: Επίσημος Ιστότοπος του Πάρκου Γκουέλ.

Συνολικά, το παράδειγμα του Parc Güell καταδεικνύει πώς ένα αρχιτεκτονικό αριστούργημα ενταγμένο στο αστικό πράσινο μπορεί να παραμείνει ζωντανό και αυθεντικό μέσα από προσεκτική διαχείριση. Ο Δήμος Βαρκελώνης, σε συνεργασία με την UNESCO και τοπικούς φορείς, έκανε μία αξιόλογη προσπάθεια να συνδυάσει την προστασία με τη χρήση: η υλική και μορφική ακεραιότητα του πάρκου διαφυλάσσονται, ενώ η λειτουργική και κοινωνική αξία του, κατά κύριο λόγο, διατηρείται για την κοινότητα.

Ωστόσο αυτό το παράδειγμα αποκαλύπτει την πολυπλοκότητα της αυθεντικότητας ως έννοιας: δεν αρκεί η υλική αποκατάσταση ή η τεχνική συμβατότητα· απαιτείται συνεχής επαναδιαπραγμάτευση ανάμεσα στην προστασία, τη χρήση και τη συμμετοχή της κοινότητας. Το Parc Güell, αν και συχνά προβάλλεται ως πρότυπο διαχείρισης, δείχνει επίσης τα όρια και τις αντιφάσεις της πολιτισμικής πολιτικής όταν αυτή εξισορροπεί μεταξύ διεθνούς τουριστικής πίεσης και τοπικών διεκδικήσεων. Επαληθεύεται πως ένας τόπος καθίσταται ουσιαστικά

αυθεντικός όχι μόνον όταν διατηρείται ως αντικείμενο αισθητικής παρατήρησης, αλλά κυρίως όταν βιώνεται εμπειρικά από τους ανθρώπους που συνδέονται με αυτόν.

3.4.3 Παρέμβαση 3: Αναπλάσεις στο El Raval – Πολιτιστική Αναζωογόνηση και Προκλήσεις Κοινωνικής Αυθεντικότητας

Η συνοικία El Raval στην παλιά πόλη της Βαρκελώνης (Ciutat Vella) αποτελεί χαρακτηριστική, και αμφιλεγόμενη, περίπτωση πολιτιστικά καθοδηγούμενης ανάπτυξης.

Εικόνα 28: Η θέση του Raval εντός της Ciutat Vella. Πηγή: Berta, 2021.

Εικόνα 29: Αεροφωτογραφία πάνω από το λιμάνι. Το Raval «απλώνεται» στο βάθος. Το Ναυτικό Μουσείο Βαρκελώνης μπροστά. (2017). Πηγή: Jarecka-Bidzińska, 2020

Παραδοσιακά λαϊκή και υποβαθμισμένη περιοχή, γνωστή παλιότερα ως “Barri Chino”. Ο όρος «Barri Chino» μεταφράζεται ως «κινεζική συνοικία» αλλά χρησιμοποιήθηκε από τις αρχές του 20ού αιώνα για να περιγράψει την υποβαθμισμένη και περιθωριοποιημένη περιοχή του El Raval. Ωστόσο δεν υπήρχε σημαντικός κινεζικός πληθυσμός. Το όνομα «Barri Chino» χρησιμοποιήθηκε μεταφορικά, παραπέμποντας σε διεθνή στερεότυπα για «επικίνδυνες» περιοχές σε μεγάλες πόλεις (όπως οι “Chinatown” στην Αμερική). Συνδεόταν με φτώχεια, πορνεία, εγκληματικότητα και παραβατικότητα, δημιουργώντας στίγμα κοινωνικού αποκλεισμού (Fortuna, 2018).

Το Raval δέχθηκε από τη δεκαετία του 1980 στοχευμένες, πολιτιστικά καθοδηγούμενες παρεμβάσεις. Η πιο εμβληματική ήταν η ίδρυση του Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης της Βαρκελώνης (MACBA) που άνοιξε το 1995. Ένα κατάλευκο, ορθογώνιο μοντέρνο κτίριο με υαλοπετάσματα, σε δραστική αντίθεση με τα πέτρινα κτίρια γύρω του.

Εικόνα 30: Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης της Βαρκελώνης (MACBA). Πηγή: Google Images.

Για να ανεγερθεί, κατεδαφίστηκαν κτίσματα δημιουργώντας την Plaça dels Àngels, μια νέα πλατεία-στέκι.

Εικόνα 31: Plaça dels Àngels. Πηγή: Google Images.

Λίγα χρόνια αργότερα, το γειτονικό παλαιό μοναστήρι μετατράπηκε στο Κέντρο Σύγχρονης Κουλτούρας (CCCB). Αυτές οι παρεμβάσεις αποτέλεσαν τμήμα ενός ευρύτερου σχεδίου «διαπολιτισμικού άξονα» που στόχευε να καταστήσει το Raval «πολιτιστική γειτονιά» της πόλης.

Εικόνα 32: Κέντρο Σύγχρονης Κουλτούρας Βαρκελώνης (CCCB). Πηγή: Google Images.

Τα αποτελέσματα υπήρξαν διττά. Από τη μία, η περιοχή αναζωογονήθηκε: άνοιξαν γκαλερί, καφέ και καταστήματα design, προσελκύοντας νεολαία και δημιουργώντας ένα «εναλλακτικό» προφίλ. Το Raval προβλήθηκε ως το Quartier Latin της Βαρκελώνης (σημαίνει Λατινική Συνοικία και αναφέρεται σε ιστορική γειτονιά του Παρισιού), μια πολύχρωμη μποέμ συνοικία καλλιτεχνών και μεταναστών.

Πολιτιστικοί φορείς και τοπικοί παράγοντες «μάρκετινγκ» συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας αφήγησης για το Raval, προβάλλοντάς το ως την «Αυθεντική Βαρκελώνη» σε αντιδιαστολή με το «τουριστικό» κέντρο. Με άλλα λόγια, η άλλοτε διαβόητη γειτονιά “γκέτο” επανασυστήθηκε ως brand αυθεντικότητας της Βαρκελώνης, προσθέτοντας πολυπλοκότητα και πλούτο στην εικόνα της πόλης. (Joaquim Rius Ulldemolins, 2014).

Από την άλλη πλευρά, ερευνητές επικρίνουν ότι η ανάπλαση συνόδευσε διαδικασίες εξευγενισμού (gentrification). Σημειώνουν ότι οι μεγάλες αλλαγές ευνόησαν την εκτόπιση των φτωχότερων κατοίκων, την άνοδο των ενοικίων και τη μετατροπή μέρους του Raval σε τουριστική ζώνη με hostels, μπαρ και Airbnb. (Romagosa, F., Peiró, A., & Roca, J. 2021).

Παρά τις προσπάθειες συμμετοχικού σχεδιασμού, οι κοινωνικές ισορροπίες διαταράχθηκαν: η μόνιμη κατοίκηση μειώθηκε και εισέρρευσε ένα νέο κύμα νεοαφιχθέντων που υποκατέστησαν σταδιακά τον παλιό πληθυσμό. Οι δημόσιες πολιτικές προσπάθησαν να μετριάσουν τις αρνητικές συνέπειες, όμως το αποτέλεσμα κρίνεται διφορούμενο: σημειώθηκαν εκτοπίσεις ντόπιων, αλλά παράλληλα προσελκύνθηκαν νέες οικονομικές και δημιουργικές δραστηριότητες. Έτσι, σήμερα συνυπάρχουν στο Raval δύο όψεις: δίπλα στα νέα μουσεία, στα κομψά cafes και στο νεανικό διεθνές πλήθος, επιβιώνουν θύλακες φτώχειας, παλιά καφενεία μεταναστών, ακόμη και οίκοι ανοχής, ενδείξεις της προηγούμενης ταυτότητας της γειτονιάς. (Bonet, L., Calvano, G. & Fernández Compañ P. 2023).

Αυτή η συνύπαρξη εγείρει το ερώτημα: πόση από την αρχική “κοινωνική αυθεντικότητα” διατηρήθηκε και κατά πόσο το νέο προφίλ είναι κατασκευασμένο για το θεαθήναι;

Σε επίπεδο αστικού ιστού, οι επεμβάσεις στο Raval δεν ισοπέδωσαν πλήρως τη μεσαιωνική πολεοδομία, διατηρήθηκε μεγάλο μέρος των στενών δρόμων και των όψεων των παλιών κτιρίων. Ωστόσο, δύο σημαντικές «τομές» άνοιξαν τον ιστό: η νέα Rambla del Raval (διαπλατυσμένη λεωφόρος με φοίνικες, εγκαινιάστηκε το 2000 απαιτώντας κατεδάφιση ~80 κτιρίων) και η προαναφερθείσα πλατεία μπροστά στο MACBA. Αυτές βελτίωσαν τις συνθήκες φωτισμού/αερισμού αλλά άλλαξαν την κλίμακα της γειτονιάς. Κάποιοι τις χαρακτήρισαν ως αναγκαίους πνεύμονες πρασίνου, άλλοι ως τραύματα στον ιστορικό ιστό. (Scarnato 2014).

Εικόνα 33: Rambla del Raval. Πηγή: Google Images.

Η υλική αυθεντικότητα διατηρήθηκε μερικώς: τα σημαντικά μνημεία (π.χ. γοτθική εκκλησία και μοναστήρι Sant Pau del Camp) αποκαταστάθηκαν, ενώ πολλά παλιά κτίρια κράτησαν τις προσόψεις τους αλλά ανακαινίστηκαν πλήρως εσωτερικά για νέες χρήσεις (ξενοδοχεία, φοιτητικές εστίες). Έτσι, η μορφολογική εικόνα σώθηκε ως επίφαση, αλλά η λειτουργική ταυτότητα του Raval μετασχηματίστηκε ριζικά.

Εικόνα 34: Η γοτθική εκκλησία και μοναστήρι Sant Pau del Camp, μια από τις αρχαιότερες στον αστικό ιστό της Βαρκελώνης με καταγωγή από τον 11ο αιώνα. Πηγή: Barcelona Turisme (2024).

Το πιο αμφιλεγόμενο είναι το κοινωνικό αποτόπωμα. Σήμερα το Raval έχει λιγότερους μόνιμους κατοίκους και υψηλότερο κόστος διαβίωσης από πριν 30 χρόνια. Οι παλιοί κάτοικοι αναγνωρίζουν ότι η γειτονιά απέκτησε περισσότερη ασφάλεια, καθαριότητα και νέες θέσεις εργασίας (π.χ. στον τουρισμό), αλλά ταυτόχρονα βιώνουν την απώλεια της αυθεντικής γειτονιάς τους. (Romagosa, F., Peiró, A., & Roca, J. 2021).

Εικόνα 35: Η περίφημη αγορά La Boqueria, στα όρια του Raval, είναι πλέον περισσότερο τουριστική ατραξιόν παρά λαϊκή αγορά για ντόπιους. (Romagosa, F., Peiró, A., & Roca, J. 2021).

Παρ' όλα αυτά, πολιτισμικές ψηφίδες αυθεντικότητας επιβιώνουν: μικρά οικογενειακά καταστήματα μεταναστών, παλιά καφέ που συνυπάρχουν με νέα στέκια, δραστήριες κοινότητες που διεκδικούν χώρους. Κάποιοι μελετητές μιλούν για μια «διπλή φύση» του Raval, ένας τόπος όπου το νέο πολιτιστικό branding επικαλύπτει αλλά δεν εξαφανίζει εντελώς «το παλιό πολυπολιτισμικό, λαϊκό πνεύμα». (Romagosa, F., Peiró, A., & Roca, J. 2021).

Συνοψίζοντας, η περίπτωση του El Raval αποκαλύπτει τη διττή φύση της αυθεντικότητας σε αστικά τοπία που υπόκεινται σε παρεμβάσεις πολιτιστικά καθοδηγούμενης ανάπλασης. Από τη μία πλευρά, η σύγχρονη αρχιτεκτονική και οι πολιτιστικοί θεσμοί, παρά τον αρχικό χαρακτήρα τους ως ξένα σώματα, απέδειξαν ότι μπορούν να λειτουργήσουν ως παράγοντες ενεργοποίησης του δημόσιου χώρου και πολιτισμικής ενσωμάτωσης. Το MACBA, αν και μορφολογικά ασύμβατο με τον ιστορικό ιστό, επανανοηματοδότησε την Plaça dels Àngels ως κοινωνικό τόπο συνάθροισης νεανικού πληθυσμού, συμβάλλοντας έτσι στη διαμόρφωση μιας νέας αστικής ταυτότητας που αντανakλά την υβριδική φύση της σύγχρονης Βαρκελώνης. (Rius-Ulldemolins, 2014, Romagosa, F., Peiró, A., & Roca, J. 2021).

Από την άλλη πλευρά, η ίδια η επιτυχία του πολιτιστικού branding, μέσω μουσειακών υποδομών και τουριστικής προβολής συνοδεύτηκε από σταδιακή αποδυνάμωση της κοινωνικής αυθεντικότητας. Οι παραδοσιακές χρήσεις, οι χαμηλού εισοδήματος κάτοικοι και το διαχρονικό πολυπολιτισμικό πλέγμα που χαρακτήριζε το Raval υποχώρησαν σταδιακά υπό την πίεση τουρισμού, εξευγενισμού και αλλαγής λειτουργικής ταυτότητας (Bonet, 2006, Jarecka-Bidzińska 2020). Η La Boqueria, για παράδειγμα, μετατράπηκε από αγορά της καθημερινότητας σε τουριστική ατραξιόν, ενώ οι αυθόρμητες κοινότητες που εξακολουθούν να διεκδικούν τον χώρο τους στο Raval μοιάζουν πλέον περιθωριοποιημένες εντός μιας σκηνικής, εξιδανικευμένης εκδοχής της περιοχής (Crespi-Vallbona & Dimitrovski, 2017).

Το Raval λειτουργεί τελικά ως χρήσιμη πολεοδομική προειδοποίηση: η αυθεντικότητα δεν διασφαλίζεται μόνο μέσω της διατήρησης μορφών, αλλά απαιτεί συνεχή μέριμνα για την κοινωνική και πολιτισμική εμπειρία. Η ισορροπία ανάμεσα στην πολιτιστική ανανέωση και την κοινωνική συνέχεια είναι επισφαλής. Όταν διαταραχθεί, παράγει χώρους με ισχυρή εικόνα αλλά εξασθενημένο «πνεύμα του τόπου». Το Raval διδάσκει ότι η επιτυχής ενσωμάτωση της νέας αρχιτεκτονικής σε ιστορικό πλαίσιο προϋποθέτει όχι απλώς σεβασμό στην υλικότητα, αλλά κυρίως δίκαιες και συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού που ενσωματώνουν τις φωνές των κατοίκων και ενδυναμώνουν την πολιτιστική βιωσιμότητα της γειτονιάς. (Romagosa, F., Peiró, A., & Roca, J. 2021, Joaquim Rius Ulldemolins, 2014).

Κεφάλαιο 4: Συγκριτική Ανάλυση Διαστάσεων Αυθεντικότητας

Με βάση τις τρεις παρεμβάσεις που μελετήθηκαν (Plaça de les Glòries, Parc Güell, El Raval), μπορούμε να συγκρίνουμε το πώς ανταποκρίθηκαν στις κύριες διαστάσεις της αυθεντικότητας (όπως ορίστηκαν στη Χάρτα της Νάρα του 1994). Κάθε περίπτωση φωτίζει διαφορετικές προκλήσεις στη σύνθεση παλιού-νέου. Θα αναλύσουμε συγκριτικά τις επτά βασικές διαστάσεις:

4.1 Υλικά και τεχνικές

Η υλική υπόσταση και οι τεχνικές κατασκευής είναι κεντρικές για την αυθεντικότητα ενός χώρου. Στο *Parc Güell*, π.χ., η αυθεντικότητα διασφαλίζεται από τα πρωτότυπα υλικά του Gaudí (πέτρες, κεραμικά *trencadís*) που έχουν διατηρηθεί και συντηρούνται με παραδοσιακές τεχνικές. Οι επεμβάσεις εκεί φροντίζουν ώστε οποιαδήποτε αποκατάσταση να χρησιμοποιεί συμβατά υλικά και τεχνικές, για να μην ξεχωρίζουν νεότερες προσθήκες.

Αντίθετα, στο Raval η ανέγερση του MACBA εισήγαγε νέα υλικά (λευκό μάρμαρο, γυαλί, ατσάλι) ασυνήθιστα προς τον παραδοσιακό ιστό. Η επιλογή αυτή ήταν εσκεμμένη: στόχευε στη δημιουργία αντιπαραβολής παλιού-νέου. Αν και κέρδισε σε αρχιτεκτονικό συμβολισμό, πολλοί το αντιλήφθηκαν αρχικά ως στοιχείο «ξένο» προς την τοπική αρχιτεκτονική, λόγω της αισθητικής και υλικής του αντίθεσης με τον ιστορικό ιστό. (Romagosa, Peiró & Roca 2021).

Ενδιάμεσα κινείται η *Plaça de les Glòries*: η κατεδάφιση της παλιάς υπερυψωμένης λεωφόρου και η δημιουργία πάρκου συνοδεύτηκε από χρήση σύγχρονων υλικών (μέταλλο, σκυρόδεμα) στο νέο σχεδιασμό, αλλά με τρόπο που συνομιλεί οπτικά με το περιβάλλον (π.χ. οι αποχρώσεις, το πράσινο και οι υφές εντάσσονται ήπια στον χώρο).

Σε όλες τις περιπτώσεις, μια καλή πρακτική είναι η τεκμηρίωση και ο σεβασμός των παραδοσιακών τεχνικών: από τις ψηφιδωτές προσθήκες στο Parc Güell έως τις αποκαταστάσεις προσόψεων στο Raval, η συνέχεια της τεχνικής γνώσης ενισχύει την αίσθηση αυθεντικότητας.

4.2 Λειτουργία και χρήση

Μια ιστορική τοποθεσία παραμένει αυθεντική όταν εξακολουθεί να επιτελεί τον ρόλο για τον οποίο δημιουργήθηκε ή όταν της δοθεί νέα χρήση που σέβεται το νόημά της.

Το Parc Güell σχεδιάστηκε αρχικά ως χώρος κατοικιών-κήπος αλλά απέτυχε εμπορικά και μετατράπηκε σε δημόσιο πάρκο. Σήμερα λειτουργεί ως μνημειακό πάρκο/μουσείο με ελεγχόμενη πρόσβαση.

Η λειτουργική αυθεντικότητα του Parc Güell έχει εν μέρει χαθεί, καθώς η αρχική του πρόθεση ως οικιστικός χώρος δεν υλοποιήθηκε ποτέ και ο σημερινός τουριστικός χαρακτήρας το απομακρύνει από την καθημερινή χρήση από τους κατοίκους. Ωστόσο, η μετεξέλιξή του σε δημόσιο χώρο περιήγησης και αισθητικού στοχασμού δεν αναιρεί, αλλά σε κάποιο βαθμό ανανεώνει το πνεύμα του Gaudí, ένα αρχιτεκτονικό τοπίο σχεδιασμένο για να προκαλεί τη φαντασία, να αναδεικνύει τη σχέση με τη φύση και να παραμένει ανοιχτό σε ένα ευρύ κοινό ως χώρος εμπειρίας, συμμετοχής και θαυμασμού. (López-Durán, F., Pérez-Gómez, A. 2021).

Στο Raval, αντίθετα, η λειτουργική αλλαγή ήταν ριζική: από κατοικίες εργατών και μικρές βιοτεχνίες, μεγάλο μέρος της περιοχής έγινε ζώνη πολιτισμού, κατανάλωσης και τουρισμού. Εδώ βλέπουμε το δίλημμα: η πόλη πέτυχε να «σώσει» τα κτίρια αλλά αλλάζοντας τις χρήσεις τους (π.χ. μοναστήρι σε μουσείο, κατοικίες σε φοιτητικές εστίες). Η αυθεντικότητα χρήσης δοκιμάστηκε, ο χώρος δεν βιώνεται πια με τον ίδιο τρόπο από την τοπική κοινότητα.

Αντίθετα, στις Glòries η αλλαγή ήταν από κυκλοφοριακός κόμβος σε δημόσιο πάρκο. Αν και δεν υπήρχε “αυθεντική” αρχική χρήση (ο κόμβος του ’60-’70 ήταν μάλλον μια αστοχία), το νέο πάρκο αποκατέστησε μια ιδέα δημόσιου χώρου που προϋπήρχε σχεδιαστικά (η αρχική πρόθεση του Cerdà το 1859 ήταν μια κεντρική πλατεία εκεί). Επομένως, στην περίπτωση αυτή μπορούμε να μιλήσουμε για επαναφορά της λειτουργικής αυθεντικότητας, το νέο έργο επανέφερε το αρχικό όραμα της πλατείας, προσαρμοσμένο όμως στις σύγχρονες ανάγκες ως πάρκο.

Συνολικά, η επανάχρηση είναι συνήθως αποδεκτή και θεμιτή όταν φέρνει ζωή στο μνημείο, η Βαρκελώνη επιδιώκει οι ιστορικοί χώροι να έχουν σύγχρονη χρήση (μουσεία, κέντρα, κατοικίες) αντί να νεκρώνουν ως σκηνικά.

4.3 Μορφή και σχεδιαστική αντίληψη

Η αρχιτεκτονική μορφή και η σχεδιαστική της λογική αποτελούν φορείς αξιών. Η αυθεντικότητα εδώ έγκειται στο κατά πόσο μια επέμβαση σέβεται ή διαλέγεται με τη μορφολογική «γλώσσα» του τόπου.

Στο Parc Güell, κάθε νέα παρέμβαση (π.χ. τα έργα συντήρησης ή οι υποδομές επισκεπτών) προσπαθεί να κρυφτεί ή να ενταχθεί οργανικά στο ιδιόμορφο μορφολογικό σύνολο του Gaudí. Δεν αποπειράθηκαν μοντέρνες κατασκευές αλλά οι σχεδιαστικές επεμβάσεις μιμούνται διακριτικά τις καμπύλες και τα χρώματα του υφιστάμενου σχεδίου.

Αντίθετα, στο Raval το MACBA επέλεξε σκόπιμα αντιθέσεις: ορθές γωνίες και λευκοί όγκοι απέναντι στον οργανικό λαβύρινθο της παλιάς πόλης. Εδώ, η σχεδιαστική φιλοσοφία ήταν η τομή. Μια σύγχρονη δήλωση που δεν προσκολλάται στο παρελθόν, αλλά δημιουργεί διάλογο

μέσω αντίθεσης. Αυτή η πρακτική ευθυγραμμίζεται με τις αρχές αποκατάστασης που επιτρέπουν τις σαφείς διαφοροποιήσεις (να ξεχωρίζει το νεότερο από το παλιό), αρκεί να υπάρχει μια συνοχή κλίμακας και ρυθμού. Δεν συγκρούεται με τη Χάρτα της Νάρα καθώς η Χάρτα αποφεύγει τον δογματισμό της μορφολογικής συνέχειας και τονίζει ότι η αυθεντικότητα προκύπτει και από τις πνευματικές και συμβολικές διαστάσεις του χώρου.

Το MACBA διατήρησε το ύψος χαμηλό και όρισε μια πλατεία που «αναπνέει» μέσα στα στενά, κάτι που το παλιό πυκνοδομημένο Raval χρειαζόταν. Έτσι, παρότι μορφολογικά διαφορετικό, εντάσσεται χωρικά.

Στις Glòries, η νέα μορφή του πάρκου με τον κυματιστό σχεδιασμό των χώρων και το εμβληματικό Torre Glòries στο ένα άκρο, επίσης ισορροπεί μεταξύ συνέχειας και νεωτερικότητας. Το πάρκο αγκαλιάζει τις υπάρχουσες λεωφόρους ενώ ο γυάλινος ουρανοξύστης τοποθετήθηκε έτσι ώστε να μη διακόπτει το ιστορικό skyline. Σύμφωνα με τον αρχιτέκτονα του Torre Glòries, Jean Nouvel, τα ριγωτά πολύχρωμα φώτα του πύργου είναι εμπνευσμένα από τους τόνους του ουρανού της Βαρκελώνης, μια απόπειρα να του προσδώσει τοπικό νόημα μέσα στην τόλμη της νέας μορφής. (Πηγή: Επίσημη ψηφιακή πλατφόρμα του αρχιτεκτονικού του γραφείου Ateliers Jean Nouvel).

Εν τέλει, κάθε παρέμβαση κρίνεται στο αν η νέα μορφή “συνομιλεί” με την παλιά. Είτε μέσω διακριτικής συνέχειας, είτε μέσω σεβαστής αντίθεσης. Και στα τρία μας παραδείγματα, οι σχεδιαστικές αποφάσεις επιδίωξαν έναν διάλογο: άλλες με μιμητισμό (Parc Güell), άλλες με αντιπαράθεση (Raval), άλλες με ερμηνευτική επαναφορά (Glòries).

4.4 Παραδόσεις και τεχνικές (Άυλη κληρονομιά)

Αυτή η διάσταση αφορά τις ζωντανές παραδόσεις, πρακτικές και δεξιότητες ενός τόπου. Στη Βαρκελώνη, η άυλη κληρονομιά είναι κρίσιμο αλλά ευάλωτο στοιχείο, ειδικά υπό την πίεση του τουρισμού.

Στο Raval, οι παραδοσιακές ασχολίες και κοινότητες (οι ενώσεις μεταναστών, οι τοπικοί τεχνίτες, οι παλιές αγορές) πιέστηκαν όταν η περιοχή άλλαξε χαρακτήρα. Η αυθεντικότητα των καθημερινών πρακτικών απειλείται όταν οι μόνιμοι κάτοικοι εγκαταλείπουν τη γειτονιά τους και αντικαθίστανται από τουρίστες ή νεοαφιχθέντες χωρίς ρίζες. Ωστόσο, ο Δήμος και ανεξάρτητες πρωτοβουλίες προσπάθησαν να στηρίξουν την πολιτισμική συνέχεια: π.χ. στο Raval δημιουργήθηκε το ίδρυμα “Tot Raval” που φέρνει μαζί παλιούς και νέους κατοίκους για κοινές δράσεις, ή προγράμματα πολιτιστικού διαλόγου ώστε οι δημιουργικές βιομηχανίες να συμπράξουν με την παραδοσιακή κοινότητα. (Joaquim Rius Ulldemolins, Ladys Posso Jiménez 2016).

Στο Parc Güell η άυλη διάσταση σχετίζεται κυρίως με τις τουριστικές πρακτικές και την εμπειρία αναψυχής. Δεν πρόκειται για μια ζωντανή συνοικία με οργανωμένη τοπική κοινότητα που να μεταδίδει έμπρακτα παραδόσεις. Το πάρκο λειτουργεί περισσότερο ως μνημείο και αξιοθέατο, παρά ως χώρος διαβίωσης.

Ωστόσο, η πρόκληση ήταν να διατηρηθεί η «τελετουργία» της βόλτας των κατοίκων: επιβλήθηκε όριο επισκεπτών και προβλέφθηκε δωρεάν είσοδος για τους δημότες, προκειμένου να προστατευθεί η χρήση του πάρκου ως καθημερινός χώρος ανάπαυσης για τους ντόπιους. Παράλληλα, η συντήρηση των περίφημων μωσαϊκών επιφανειών με την τεχνική του «trencadís» γίνεται με σεβασμό στην αρχική μέθοδο που εισήγαγε ο Gaudí, τεχνική η οποία έχει αναγνωριστεί ως πολιτισμικό τεκμήριο και διατηρείται μέσα από εξειδικευμένες πρακτικές αποκατάστασης, συνδυάζοντας την παράδοση με σύγχρονες παρεμβάσεις συντήρησης. Έτσι, έστω και περιορισμένα, διατηρείται μια μορφή τεχνικής αυθεντικότητας που ενσωματώνεται στη συνολική εμπειρία του χώρου.

Στις Glòries, η άυλη κληρονομιά συνδέεται με τη συλλογική μνήμη του χώρου: ιστορικά εκεί ήταν σημείο συνάντησης τριών μεγάλων λεωφόρων, ένα «τρίγωνο» που θεωρούνταν δυνητικά κεντρική πλατεία. Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του Δημοτικού Συμβουλίου της Βαρκελώνης, στο σημείο υπήρχαν υπαίθριες αγορές που επί δεκαετίες αναφέρονταν ως πιθανές αναπλάσεις. Το νέο πάρκο τίμησε αυτές τις αναμνήσεις ενσωματώνοντας χώρους για το παραδοσιακό παζάρι Encants, διατηρώντας έτσι ζωντανή την αστική παράδοση του τόπου ως κόμβου συναλλαγών και κοινωνικών συναθροίσεων. Επίσης, η σχεδίαση πραγματοποιήθηκε με

συμμετοχικές διαδικασίες, μια σύγχρονη «παράδοση» της Βαρκελώνης όπου οι γείτονες έχουν λόγο στον σχεδιασμό.

4.5 Πνευματικό περιεχόμενο και συλλογική μνήμη

Η αυθεντικότητα εμπεριέχει και το άυλο «πνεύμα του τόπου» (*genius loci*), τα συναισθήματα, τις μνήμες και τους συμβολισμούς που διατηρεί ένα μέρος.

Στο Raval, το πνεύμα του τόπου ιστορικά ήταν συνδεδεμένο με τη φτώχεια και το περιθώριο αλλά και την πολυπολιτισμικότητα, την τέχνη του δρόμου και την αντοχή μιας κοινότητας. Η ανάπτυξη μετέβαλε σε σημαντικό βαθμό τον χαρακτήρα της περιοχής: από υποβαθμισμένος χώρος με αρνητικούς κοινωνικούς συνειρμούς, μετατράπηκε σε τόπο πολιτιστικής δημιουργικότητας.

Ωστόσο, μια κριτική ανάγνωση μπορεί να αναδείξει στοιχεία «σκηνοθετημένης» αυθεντικότητας, δηλαδή ενός αφηγήματος που προωθήθηκε στρατηγικά μέσω των πολιτιστικών πολιτικών. Παρότι το νέο αφήγημα έχει δόσεις αλήθειας, η συλλογική μνήμη των δυσκολιών και των αγώνων της γειτονιάς χάνεται κάτω από την τουριστική προβολή.

Στο Parc Güell, το πνεύμα του τόπου σχετίζεται με τον μοντερνιστικό ρομαντισμό της φύσης και της τέχνης του Gaudí. Αυτό διατηρείται. Η πρόκληση εδώ είναι η μαζικότητα: όταν χιλιάδες τουρίστες κατακλύζουν τον χώρο, η πνευματική εμπειρία κινδυνεύει να ισοπεδωθεί σε βιαστική θέαση. Η διαχείριση επισκεπτών προσπαθεί να προστατεύσει αυτή την αυθεντική εμπειρία περιορίζοντας τις ροές.

Στις Glòries, το πνεύμα του τόπου τώρα αρχίζει να σχηματίζεται. Το πάρκο είναι νέο, αλλά φιλοδοξεί να προσδώσει στους κατοίκους νέες συλλογικές μνήμες – π.χ. συναυλίες, εκδηλώσεις και καθημερινές δραστηριότητες σε έναν χώρο που επί δεκαετίες ήταν αφιλόξενος ανισόπεδος κόμβος. Ήδη, το γεγονός ότι «απελευθερώθηκε» η πλατεία θεωρείται μέρος του θυμικού της

σύγχρονης Βαρκελώνης, ως μια πόλη που θεραπεύει τα λάθη του παρελθόντος της και επανασυνδέεται με το ιστορικό της αφήγημα. Η συλλογική μνήμη του σημείου ξαναγράφεται θετικά.

4.6 Σχέση με το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο

Η γεωγραφική θέση και το περιβάλλον ενός τόπου αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της αυθεντικότητάς του. Στη Βαρκελώνη αυτό είναι εμφανές κυρίως στο παραθαλάσσιο μέτωπο και στους λόφους. Καμία από τις τρεις μας παρεμβάσεις δεν αφορά άμεσα το φυσικό τοπίο, αλλά έμμεσα όλες σχετίζονται με την ένταξη στο περιβάλλον.

Το Parc Güell είναι χτισμένο στον λόφο «El Carmel» και συνιστά αρχιτεκτονική παρέμβαση που αναδεικνύει το φυσικό ανάγλυφο της περιοχής. Αυτό το υπερυψωμένο φυσικό ανάγλυφο επηρέασε και τη μορφολογική διαμόρφωση του πάρκου, καθώς ο Gaudí αξιοποίησε τις κλίσεις του εδάφους για να εντάξει οργανικά τις κατασκευές στο τοπίο, ενισχύοντας την αίσθηση ότι η αρχιτεκτονική αναδύεται από τη φύση. (Tarragona i Clarasó, J. M. 2022).

Στις Glòries, η σχέση με το περιβάλλον αφορά το αστικό τοπίο: η πλατεία ήταν ανέκαθεν κόμβος τριών μεγάλων αξόνων. Ο νέος σχεδιασμός την επανασυνδέει οπτικά και λειτουργικά με αυτούς τους άξονες (Diagonal, Gran Via, Meridiana) αποκαθιστώντας την τοποκεντρικότητα του σημείου στο αστικό σύνολο. Επιπλέον, το πάρκο φέρνει πράσινο στο πυκνό αστικό περιβάλλον, βελτιώνοντας τη σχέση κατοίκων-φύσης στο κέντρο.

Στο Raval, η σχέση με το φυσικό περιβάλλον εμφανίζεται με έναν ενδιαφέροντα τρόπο: η διάνοιξη της Rambla del Raval δημιούργησε έναν ανοιχτό αστικό χώρο που φέρνει φως και αέρα σε μια έως τότε σκοτεινή, πυκνή γειτονιά. Ορισμένοι το είδαν ως ευεργεσία στον κλειστοφοβικό ιστό, άλλοι ως παραβίαση της κλίμακας. Σε κάθε περίπτωση, αυτή η νέα συνιστώσα (ανοιχτός χώρος, ουρανός ορατός ανάμεσα στα τετράγωνα) αποτελεί πλέον μέρος της αυθεντικότητας του σύγχρονου Raval.

Γενικά, η Βαρκελώνη έχει δείξει ευαισθησία στο τοπίο. Αποφεύγει, για παράδειγμα, να τοποθετεί ογκώδη κτίρια που περιορίζουν τη θέα στον ορίζοντα ή αποκόπτουν μνημεία από το περιβάλλον τους. (Scarnato 2014). Αυτό εντάσσεται στη φιλοσοφία ότι ο τόπος είναι φορέας αυθεντικότητας. Μία εκκλησία, λ.χ., είναι αυθεντική όχι μόνο ως την παλαιότητά της, αλλά και στη σχέση της με την πλατεία ή τον λόφο όπου βρίσκεται. Η μετατόπιση ή η αλλοίωση περιβάλλοντος μπορεί να αλλοιώσει την αυθεντικότητα, όσο κι αν το αντικείμενο μένει ίδιο.

4.7 Άλλες πολιτισμικές αξίες

Η έβδομη διάσταση είναι ευρύτερη και λειτουργεί ως «ομπρέλα» για στοιχεία που δεν εντάσσονται καθαρά στα παραπάνω. Περιλαμβάνει βιωματικές ή συναισθηματικές αξίες, και εντόπιες ιδιαιτερότητες που συμβάλλουν στην αίσθηση αυθεντικότητας. Στην παρούσα ανάλυση, θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε την αίσθηση κοινότητας και το αίσθημα ταύτισης των κατοίκων με τον χώρο.

Στο Raval εκφράζεται μέσα από μια σύνθετη κοινωνική ιδιοσυγκρασία, όπου η πολιτισμική πολυμορφία και το ιστορικό αποτύπωμα του «αντισυμβατικού» συγκροτούν μια ισχυρή τοπική

ταυτότητα (Bonet, 2006, Rius-Ulldemolins 2014). Αυτή η ταυτότητα είναι αισθητή τόσο από τους κατοίκους όσο και από τους επισκέπτες, οι οποίοι συχνά περιγράφουν το Raval ως γειτονιά που συνδυάζει εναλλακτικότητα, ένταση και δημιουργικότητα. (Çelik Z., Blanco I. 2021).

Στις Glòries, μια πολιτισμική αξία είναι η ανθρωποκεντρικότητα του χώρου: μετατροπή ενός χώρου για αυτοκίνητα σε χώρο για ανθρώπους, αυτό αντικατοπτρίζει τις αξίες της σύγχρονης Βαρκελώνης για βιωσιμότητα.

Αυτές οι επιπρόσθετες αξίες συχνά εμφανίζονται μέσα από τον τρόπο που οι τοπικές κοινότητες ερμηνεύουν την κληρονομιά τους και μπορεί να διαφέρουν από τόπο σε τόπο. Η συμπερίληψη αυτής της διάστασης μας υπενθυμίζει ότι η αυθεντικότητα δεν είναι απόλυτη, είναι σχετική με το πολιτισμικό πλαίσιο και τις αξίες κάθε κοινωνίας. Έτσι, ανοίγει ο δρόμος να αναγνωρίζεται ως αυθεντικό αυτό που οι ίδιες οι κοινότητες θεωρούν σημαντικό στον τόπο τους, ακόμη κι αν δεν εμπίπτει στα «συμβατικά» κριτήρια.

Κεφάλαιο 5: Αποτίμηση των Παρεμβάσεων: Συγκριτική Ερμηνεία και Παράγοντες Επιτυχίας/Αποτυχίας

Συγκεντρώνοντας τα ευρήματα, μπορούμε να παρουσιάσουμε πώς αντιμετωπίστηκαν οι διαστάσεις αυθεντικότητας σε κάθε παρέμβαση και να κατατάξουμε τις περιπτώσεις σε ένα φάσμα επιτυχίας - αποτυχίας ως προς τη διατήρηση της αυθεντικότητας.

5.1 *Plaça de les Glòries*

Η ανάπλαση της Plaça de les Glòries Catalanes θεωρείται σε γενικές γραμμές επιτυχημένη ως προς τη διαφύλαξη της αυθεντικότητας του τόπου.

Παρότι το έργο συνιστά ριζική αλλαγή χρήσης (μετατροπή ενός αυτοκινητιστικού κόμβου σε μεγάλο πάρκο), κατόρθωσε να επαναφέρει ιστορικές πολεοδομικές αξίες. Συγκεκριμένα, την υλοποίηση της κεντρικής πλατείας που προέβλεπε το σχέδιο Cerdà το 1859, αλλά δεν είχε ποτέ πραγματοποιηθεί πλήρως. Ο νέος σχεδιασμός σεβάστηκε την αστική κλίμακα και εντάχθηκε ομαλά στον περιβάλλοντα ιστό, με σύγχρονες μορφές που δεν ξενίζουν ως προς τα ύψη ή τις χαράξεις των γύρω συνοικιών.

Σημειώνεται ότι δεν υπήρξε εκτοπισμός τοπικής κοινότητας, αντιθέτως, οι κάτοικοι ωφελήθηκαν από τη δημιουργία του πάρκου, αποκτώντας πολύτιμο δημόσιο χώρο που συνέδεσε τις όμορες γειτονιές. Αυτό το γεγονός διαφοροποιεί τις Glòries από άλλες επεμβάσεις σε κατοικημένες περιοχές, καθώς δεν προκάλεσε κοινωνικές αναταράξεις λόγω μετακινήσεων πληθυσμού.

Ένας καθοριστικός παράγοντας επιτυχίας υπήρξε και η ενεργή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στον σχεδιασμό. Το «Σύμφωνο για τις Glòries», μία διαδικασία διαβούλευσης όπως προαναφέρθηκε, υπογράφηκε το 2007 μεταξύ δήμου και κατοίκων, θέτοντας τις βάσεις για το

έργο. Επιπλέον, καθ' όλη τη διάρκεια υλοποίησης, λειτούργησαν επιτροπές παρακολούθησης με τη συμμετοχή τοπικών φορέων, διασφαλίζοντας ότι οι ανησυχίες των πολιτών λαμβάνονταν υπόψη.

Η διαδικασία αυτή ενίσχυσε το τοπικό αίσθημα «ιδιοκτησίας» του έργου και συνέβαλε στην ανθρωποκεντρική κατεύθυνση της ανάπτυξης. Από χώρος για αυτοκίνητα, οι Glòries μετατράπηκαν σε χώρο για ανθρώπους, σε συμφωνία με τις σύγχρονες αξίες βιωσιμότητας της πόλης.

Ακόμη και η εισαγωγή ενός νέου αρχιτεκτονικού τοπόσημου, του ουρανοξύστη Torre Glòries, αντιμετωπίστηκε με σχετική αποδοχή. Παρά τις αρχικές ενστάσεις ότι η μορφή του δεν ταίριαζε στην πόλη, ο αρχιτέκτονας Jean Nouvel εμπνεύστηκε από τοπικά στοιχεία, όπως οι πύργοι της Σαγράδα Φαμίλια του Gaudí, ώστε ο σχεδιασμός να συνδεθεί με την καταλανική ταυτότητα. Επιπλέον, η χωροθέτηση του ουρανοξύστη εκτός της περιμέτρου της πλατείας μετρίασε την οπτική του επίπτωση.

Συνολικά, η περίπτωση των Glòries αποδεικνύει πώς μια πόλη μπορεί να διορθώσει προγενέστερα λάθη σχεδιασμού και να αναδείξει την αυθεντικότητά της μέσα από νέες αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις, όταν αυτές σχεδιάζονται με ευαισθησία στο τοπικό πλαίσιο και με τη σύμπραξη της κοινωνίας των πολιτών.

5.2 *Parc Güell*

Το παράδειγμα του Parc Güell αποτελεί μια ενδιάμεση κατάσταση ως προς το φάσμα της αυθεντικότητας, μια ισορροπία επιτυχίας και προβλημάτων.

Ως μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO, το πάρκο παρουσιάζει υψηλή υλική και μορφολογική αυθεντικότητα. Η αρχιτεκτονική του έχει διατηρηθεί ανέπαφη, με σχολαστικές εργασίες συντήρησης που σέβονται τα ιστορικά υλικά και τις τεχνικές. Έτσι, η αισθητική αξία του τόπου προστατεύθηκε πλήρως.

Παράλληλα, όμως, το Parc Güell αναδείχθηκε τις τελευταίες δεκαετίες σε έναν από τους πλέον δημοφιλείς προορισμούς μαζικού τουρισμού στη Βαρκελώνη. Η τεράστια εισροή επισκεπτών αλλοίωσε την κοινωνική/λειτουργική αυθεντικότητα του πάρκου. Ένας χώρος που ιστορικά λειτουργούσε ως τοπικό δημόσιο πάρκο για τους κατοίκους της γειτονιάς μετατράπηκε εν μέρει σε τουριστικό αξιοθέατο με εισιτήριο, ουσιαστικά σε ένα «υπαίθριο μουσείο». Η περιφραγή της μνημειακής ζώνης του πάρκου (το 2013) και η επιβολή τέλους εισόδου για τους μη μόνιμους κατοίκους, αν και αποσκοπούσαν στην προστασία του μνημείου, συνέβαλαν στον αποκλεισμό των κατοίκων και στην αποξένωσή τους από έναν χώρο που παλαιότερα θεωρούσαν «δικό τους».

Μετά το αρχικό σοκ της τουριστικοποίησης, ελήφθησαν μέτρα για την αποκατάσταση μιας ισορροπίας μεταξύ επισκεψιμότητας και τοπικής χρήσης. Ο Δήμος, μέσω της διαχειρίστριας εταιρείας (BSM), εφάρμοσε από το 2013 σύστημα ρύθμισης της πρόσβασης, με ανώτατο ημερήσιο αριθμό επισκεπτών και δωρεάν κάρτες εισόδου για τους δημότες των γύρω περιοχών. Το όριο επισκεψιμότητας μειώθηκε περίπου στο μισό, με στόχο να διαφυλαχθεί ο χώρος και να επανακτήσει χαρακτήρα γειτονιάς. Επιπλέον, καθορίστηκαν ωράρια αποκλειστικής πρόσβασης των κατοίκων (π.χ. νωρίς το πρωί), ενώ σήμερα πάνω από 500.000 δημότες είναι κάτοχοι κάρτας ελεύθερης εισόδου. Αυτές οι πολιτικές αύξησαν αισθητά την παρουσία των κατοίκων στο πάρκο (37% περισσότερες επισκέψεις δημοτών το 2023). (Ajuntament de Barcelona – Επίσημη Ιστοσελίδα του Δήμου Βαρκελώνης).

Παρά ταύτα, η εμπειρική αυθεντικότητα του τόπου έχει αναμφίβολα πληγεί. Πολλοί ντόπιοι εξακολουθούν να αισθάνονται ότι το Parc Güell δεν είναι πλέον ένα αυθόρμητο μέρος καθημερινής αναψυχής, αλλά ένας χώρος «για τουρίστες». Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο υπεύθυνος τουριστικής πολιτικής Albert Arias, το κλείσιμο του Parc Güell ως δημόσιου πάρκου κατέστησε εμφανές ότι η ανεξέλεγκτη τουριστικοποίηση μπορεί να μετατρέψει έναν

κοινόχρηστο χώρο σε «αξιοθέατο με είσοδο», στερώντας του τον δημόσιο χαρακτήρα. (STIPO 2020).

Εντούτοις, η θυσία αυτή θεωρήθηκε ίσως απαραίτητη προκειμένου να προστατευθεί η αυθεντικότητα της παγκόσμιας κληρονομιάς, η υλική ακεραιότητα και το παγκόσμιο συμβολικό κύρος του έργου του Gaudí.

Η περίπτωση του Parc Güell αναδεικνύει το δίλημμα που συχνά προκύπτει σε ιστορικούς τόπους: πώς να ισορροπήσει κανείς ανάμεσα στην τοπική αυθεντικότητα της καθημερινής ζωής και στην παγκόσμια αξία που προσελκύει μαζικό τουρισμό. Η λύση απαιτεί συνεχή διαχείριση και ευελιξία, οι πρόσφατες παρεμβάσεις στη διαχείριση του πάρκου επιχειρούν να αποκαταστήσουν σταδιακά την τοπική ταύτιση με τον χώρο, χωρίς όμως να αντιστρέφουν πλήρως τη νέα του ταυτότητα ως «μνημείο-αξιοθέατο».

5.3 El Raval

Η αναγέννηση της συνοικίας El Raval αποτελεί την πιο αμφιλεγόμενη από τις μελέτες περίπτωσης, καθώς εγείρει σοβαρά ερωτήματα σχετικά με την αυθεντικότητα.

Στη δεκαετία του 1980, το Raval, βρισκόταν σε κατάσταση κοινωνικής και φυσικής υποβάθμισης. Οι αρχές προχώρησαν σε μια σειρά εκτεταμένων αναπλάσεων μετά το 1988 με στόχο την «εξυγίανση» και αναβάθμιση της περιοχής.

Από τη μία πλευρά, τα αποτελέσματα ήταν θεαματικά σε όρους φυσικής και λειτουργικής ανάπλασης. Η γειτονιά απέκτησε νέες πλατείες και ανοικτούς χώρους εκεί όπου προηγουμένως

υπήρχαν πυκνά οικοδομικά τετράγωνα του 19ου αιώνα. Ορισμένα από τα πιο υποβαθμισμένα οικοδομικά τετράγωνα, ιδιαίτερα στην περιοχή που ιστορικά αποκαλούνταν «Barrio Chino», κατεδαφίστηκαν, δημιουργώντας χώρους για κοινωφελείς χρήσεις και πολιτιστικές εγκαταστάσεις. Το Raval επανατοποθετήθηκε έτσι στον χάρτη της πόλης ως πολυπολιτισμικό πολιτιστικό κέντρο. Ιδρύθηκαν νέα μουσεία και ιδρύματα τα οποία λειτούργησαν ως «μαγνήτες» ανανέωσης. Η πολιτιστική αυτή στροφή πυροδότησε την εγκατάσταση πολλών δημιουργικών δραστηριοτήτων (γκαλερί, θέατρα, καλλιτεχνικά στούντιο) και ενίσχυσε την ποικιλομορφία της περιοχής.

Σε επίπεδο εικόνας πόλης, το Raval μετατράπηκε σε σύμβολο δημιουργικής πολυπολιτισμικότητας. Πράγματι, η συντονισμένη δράση δημόσιων και ιδιωτικών φορέων πολιτισμού επένδυσε στην «αυθεντικότητα» του Raval ως brand προβάλλοντας την ιδιαίτερη ταυτότητά του (το «εναλλακτικό» και ποικιλόμορφο προφίλ) ως μέρος της ελκυστικότητας της Βαρκελώνης. Με αυτόν τον τρόπο, υποστηρίζεται ότι το Raval προσέφερε ένα πιο πλούσιο και πολύπλευρο αφήγημα αυθεντικότητας στην τουριστική εικόνα της πόλης συμβάλλοντας στην ανταγωνιστικότητα της Βαρκελώνης ως πολιτιστικού προορισμού.

Από την άλλη πλευρά, όμως, το τίμημα αυτών των αλλαγών ήταν η δραματική αλλοίωση της κοινωνικής αυθεντικότητας της συνοικίας. Η διαδικασία «εξυγίανσης» σχεδόν ταυτίστηκε με εκτόπιση του τοπικού πληθυσμού και φαινόμενα εξευγενισμού (gentrification).

Ένα σημαντικό ποσοστό των μακροχρόνιων κατοίκων, ιδίως ευάλωτων ομάδων, υποχρεώθηκε να μετεγκατασταθεί. Ήδη κατά τις πρώτες επιχειρήσεις «σάρωσης» του τέλους της δεκαετίας του '80, δεκάδες παλιά κτίρια κατεδαφίστηκαν και οι ένοικοί τους μεταφέρθηκαν σε νέες κατοικίες εκτός του κέντρου. (Rius-Ulldemolins 2014). Συνολικά, εκτιμάται ότι χιλιάδες κάτοικοι εγκατέλειψαν το Raval τις τελευταίες δεκαετίες λόγω των αναπλάσεων και της ανόδου των τιμών γης. Την ίδια στιγμή, νέοι πληθυσμοί όπως φοιτητές, καλλιτέχνες αλλά και επενδυτές του real estate εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, μεταβάλλοντας ριζικά την κοινωνική της σύνθεση.

Η καθημερινή ζωή του Raval, με τις ιστορικές εργατικές και μεταναστευτικές κοινότητές της, εν μέρει χάθηκε ή τουλάχιστον μετασχηματίστηκε έντονα. Σήμερα, το Raval παρουσιάζει μια διττή πραγματικότητα. Αφενός ένα μοντέρνο αστικό περιβάλλον με πολιτιστικά δρώμενα και ανακαινισμένα κτήρια, αφετέρου θύλακες επίμονης φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού που παραμένουν από το πρόσφατο παρελθόν.

Αυτή η αντίθεση γεννά το ερώτημα: σε ποιον ανήκει τελικά το Raval;

Η αυθεντικότητα της γειτονιάς φαίνεται να «επαναδιαπραγματεύθηκε», κατά μία έννοια ανακατασκευάστηκε σύμφωνα με το κυρίαρχο όραμα της πόλης και τις απαιτήσεις της τουριστικής οικονομίας, αντί να αναδυθεί οργανικά από την τοπική κοινωνία. Πολλοί αναλυτές επικρίνουν τη στρατηγική αυτή ως περίπτωση «πολιτισμού ως μοχλού εξευγενισμού», όπου οι καλές προθέσεις της πολιτιστικής αναζωογόνησης οδήγησαν σε ακούσιες (;) συνέπειες κοινωνικής αποξένωσης. Όπως προειδοποιούν οι μελετητές της αστικής αναγέννησης, όταν ο πολιτισμός χρησιμοποιείται ως εργαλείο branding χωρίς επαρκείς κοινωνικές δικλείδες, ελλοχεύει ο κίνδυνος απώλειας της τοπικής ταυτότητας και εκτοπισμού των κατοίκων.

Το παράδειγμα του Raval αποτελεί έτσι ένα πολύτιμο μάθημα: η ανάπλαση ιστορικών περιοχών πρέπει να ισορροπεί προσεκτικά ανάμεσα στην ανάγκη για ανανέωση και στη διατήρηση της κοινωνικής και υλικής αυθεντικότητας, διαφορετικά, η «επιτυχία» της ανάπλασης μπορεί να αποδειχθεί διφορούμενη.

5.4 Γενικοί παράγοντες επιτυχίας / αποτυχίας

Από τη συγκριτική ερμηνεία των τριών παρεμβάσεων στη Βαρκελώνη, αναδεικνύονται ορισμένοι κρίσιμοι παράγοντες που επηρεάζουν καθοριστικά το κατά πόσον ένα σχέδιο αστικής ανάπλασης θα διατηρήσει ή θα υπονομεύσει την αυθεντικότητα του τόπου:

5.4.1 Κλίμακα και Έκταση Παρέμβασης

Οι στοχευμένες, μικρότερης κλίμακας επεμβάσεις τείνουν να ενσωματώνονται πιο ομαλά στο υφιστάμενο αστικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Στις Glòries, για παράδειγμα, το πάρκο υλοποιήθηκε σε ένα συγκεκριμένο σημείο χωρίς να καταστρέψει τον γύρω ιστό, ενώ ακόμα και στο Parc Güell η παρέμβαση περιορίστηκε κυρίως στη ρύθμιση της πρόσβασης.

Αντίθετα, οι εκτεταμένες αναμορφώσεις ολόκληρων συνοικιών (όπως στο Raval) εμπεριέχουν τον κίνδυνο να σαρώσουν πολλά στρώματα της ιστορικής ταυτότητας και να διαταράξουν τη σύνθετη κοινωνική ισορροπία μιας περιοχής.

Η κλίμακα λοιπόν έχει σημασία, οι βαθιές τομές στον αστικό ιστό οφείλουν να δικαιολογούνται από εξαιρετικά προβλήματα και να σχεδιάζονται με φειδώ.

5.4.2 Συμμετοχή της Τοπικής Κοινότητας

Η ουσιαστική συμμετοχή των κατοίκων στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των επεμβάσεων αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα επιτυχίας. Όταν οι άνθρωποι του τόπου έχουν φωνή, το αποτέλεσμα αντανακλά καλύτερα τις τοπικές αξίες και ανάγκες, ενώ παράλληλα μειώνονται οι αντιστάσεις και οι κοινωνικές τριβές.

Η περίπτωση των Glòries το επιβεβαιώνει, καθώς η εκτεταμένη διαβούλευση οδήγησε σε ένα πάρκο αγαπητό και χρησιμοποιούμενο από τους κατοίκους.

Αντιθέτως, στο Raval η συμμετοχή των κατοίκων υπήρξε περιορισμένη και πολλές αποφάσεις ελήφθησαν εν απουσία τους, γεγονός που δημιουργεί αίσθημα αποξένωσης από τη «νέα» γειτονιά.

Συμπεριληπτικός σχεδιασμός και ανοιχτοί διάυλοι επικοινωνίας με την κοινότητα αποτελούν συνεπώς κλειδιά για τη διαφύλαξη της αυθεντικότητας.

5.4.3 Ισορροπία Οικονομικών και Κοινωνικών Στόχων

Οι αστικές αναπλάσεις συχνά εξυπηρετούν πολλαπλούς στόχους: οικονομική ανάπτυξη, τουριστική προβολή, περιβαλλοντική βελτίωση, κοινωνική συνοχή. Τα παραδείγματα δείχνουν ότι όταν υπερισχύει μονομερώς το οικονομικό κίνητρο εις βάρος των υπολοίπων, τότε η αυθεντικότητα πλήττεται.

Στο Raval, η ισχυρή ώθηση για τουριστική αξιοποίηση και επενδύσεις ακινήτων επισκίασε σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές ανάγκες, οδηγώντας σε ανισορροπία.

Αντίθετα, στις Glòries τέθηκαν εξαρχής πολλαπλοί στόχοι πέραν της αστικής ανάπτυξης: δημιουργία πράσινου, αναβάθμιση ποιότητας ζωής, ανάδειξη ιστορικής μνήμης.

Στο Parc Güell, επίσης, αφού αρχικά δόθηκε έμφαση στην εμπορική εκμετάλλευση του μνημείου, ακολούθως υιοθετήθηκαν διορθωτικές κινήσεις υπέρ της τοπικής κοινωνίας. Ολοκληρωμένος σχεδιασμός που ισορροπεί τις οικονομικές επιδιώξεις με τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές προτεραιότητες είναι κρίσιμος για τη διαφύλαξη της αυθεντικότητας.

5.4.4 Θεσμικό Πλαίσιο και Έλεγχος

Η ύπαρξη και κυρίως η εφαρμογή ενός ισχυρού θεσμικού πλαισίου για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να αποτρέψει ανεπανόρθωτες βλάβες στην αυθεντικότητα.

Στη Βαρκελώνη, τα ειδικά σχέδια διατήρησης, οι αρχαιολογικοί και πολεοδομικοί κανονισμοί, καθώς και οι πολιτιστικοί φορείς, λειτούργησαν υποστηρικτικά απέναντι σε ασύμβατες επεμβάσεις.

Για παράδειγμα, στα έργα του Νεοκαταλανικού Μοντερνισμού (όπως τα κτήρια του Gaudí) επιβλήθηκαν αυστηροί κανόνες ώστε κάθε αποκατάσταση ή νέα παρέμβαση στη γύρω περιοχή να σεβαστεί τα αυθεντικά χαρακτηριστικά, αποτέλεσμα του οποίου είναι ότι η υλική τους ακεραιότητα διαφυλάχθηκε πλήρως.

Αντιθέτως, όπου το θεσμικό πλαίσιο υπήρξε ανεπαρκές ή δεν εφαρμόστηκε πιστά, η αυθεντικότητα κινδύνευσε.

Στο Raval, ενδεικτικά, στα πρώτα στάδια αναμόρφωσης θεωρήθηκε ότι πολλά παλιά κτήρια δεν είχαν «μνημειακή» αξία και μπορούσαν να θυσιαστούν. Αυτή η αντίληψη και η απουσία ισχυρής

νομικής προστασίας για το ιστορικά φορτισμένο κτηριακό απόθεμα οδήγησε στην απώλεια αυθεντικών στοιχείων, δηλαδή των ιστορικών κατοικιών και δρόμων που συνέθεταν τη φυσιογνωμία της παλιάς γειτονιάς.

Συμπερασματικά, απαιτείται ένα σαφές πλαίσιο κανόνων, αλλά και έλεγχος της τήρησής τους, ώστε η νέα παρέμβαση να μην παραβιάζει τις αξίες της αυθεντικότητας.

5.4.5 Σχεδιαστική Ποιότητα και Ευαισθησία

Η ποιότητα του ίδιου του αρχιτεκτονικού και αστικού σχεδιασμού είναι πάγιας σημασίας. Οι λύσεις που επιδεικνύουν ευαισθησία στο «genius loci», το πνεύμα του τόπου, επιτυγχάνουν μια νέα μορφή αυθεντικότητας, ακόμα και όταν το ύφος τους είναι σύγχρονο. Αντί να αντιγράφει στιλιστικά το παρελθόν, ένας ευαίσθητος σχεδιασμός συνομιλεί με την ιστορία και τη μνήμη του χώρου. Στις επιτυχημένες περιπτώσεις της Βαρκελώνης, οι αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι μελέτησαν σε βάθος το ιστορικό και κοινωνικό αφήγημα.

Στις Glòries, η νικήτρια πρόταση, «Canòria Urbana», ενσωμάτωσε την ιδέα της κεντρικής πλατείας του Cerdà και πράσινες διασυνδέσεις εμπνευσμένες από τον αστικό ιστό, ενώ στο masterplan των Superilles (υπερ-τετραγώνων) διατηρείται ο κάρναβος του Cerdà μετασχηματισμένος σε σύγχρονο αστικό πάρκο.

Ακόμη και τολμηρές νέες μορφές, όπως ο πολύχρωμος πύργος «Torre Glòries», όταν εμπεριέχουν αναφορές στην τοπική κουλτούρα (π.χ. στο μεσογειακό φως και στο σχεδιασμό του Gaudi), μπορούν να ερμηνευτούν ως συνέχεια της ταυτότητας του τόπου.

Αντιθέτως, όπου ο νέος σχεδιασμός υπήρξε εγωκεντρικός ή αδιάφορος προς το περιβάλλον του, το αποτέλεσμα φάνηκε αταίριαστο και προκάλεσε απόρριψη από την κοινότητα.

Η αυθεντικότητα δεν σημαίνει στασιμότητα, αλλά προϋποθέτει μια σχεδιαστική προσέγγιση που ενσωματώνει δημιουργικά «το νέο» στο συνεχές θυμικό της πόλης.

5.4.6 Διαχείριση μετά την Ανάπλαση

Η διατήρηση της αυθεντικότητας δεν είναι μια συνθήκη που ολοκληρώνεται με την περάτωση του έργου, αποτελεί μια συνεχή διαδικασία διαχείρισης. Ο τρόπος με τον οποίο ο χώρος εξελίσσεται και χρησιμοποιείται μετέπειτα μπορεί είτε να ενδυναμώσει είτε να διαβρώσει την αρχική αυθεντικότητα.

Για παράδειγμα, η επιτυχία των Glòries μακροπρόθεσμα θα εξαρτηθεί από το αν το νέο πάρκο θα παραμείνει ζωντανός χώρος καθημερινής χρήσης από τους κατοίκους ή αν θα καταληφθεί σταδιακά από εμπορευματοποιημένες δραστηριότητες τουριστικού χαρακτήρα.

Στο Parc Güell, η αυθεντικότητα δοκιμάστηκε όταν διογκώθηκε ο τουρισμός, και μόνο μέσω ενεργής διαχείρισης (περιορισμός επισκεπτών, συμμετοχή κατοίκων) επιχειρείται τώρα η ανάκτηση του ιστού για την κοινότητα.

Στην περίπτωση του Raval, αναγνωρίζοντας τις κοινωνικές προκλήσεις, δημιουργήθηκαν φορείς όπως το Ίδρυμα Tot Raval, που λειτουργεί ως πλατφόρμα συνεργασίας μεταξύ δήμου, τοπικών συλλόγων και ιδιωτών με στόχο την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής μετά την ανάπλαση. Η μετα-διαχειριστική αυτή προσπάθεια είχε μικτά αποτελέσματα: βοήθησε στη δικτύωση και σε δράσεις πολιτιστικής ενσωμάτωσης, αλλά δεν κατόρθωσε να αναχαιτίσει πλήρως τις δυνάμεις της αγοράς και του τουρισμού που μεταμορφώνουν διαρκώς το πρόσωπο του Raval. (Joaquim Rius Ulldemolins, Ladys Posso Jiménez 2016).

Το δίδαγμα εδώ είναι ότι η δέσμευση για την αυθεντικότητα πρέπει να συνεχίζεται και μετά το πέρας των έργων, μέσω κατάλληλων πολιτικών (π.χ. ρυθμίσεις ενοικίων, τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις, συνεχής συντήρηση) που διαφυλάσσουν τον χώρο ως ζωντανό κομμάτι της κοινότητας.

Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα

Η εργασία κατέδειξε ότι η Βαρκελώνη αποτελεί μια περίπτωση-πρότυπο όπου μια μεγαλούπολη πέτυχε να ενσωματώσει το νέο στο παλιό, συνδυάζοντας θεσμικές πολιτικές, κοινωνικές διαδικασίες και σχεδιαστική ευαισθησία για τη διαχείριση της αυθεντικότητας.

Η πόλη ανέπτυξε ένα συνεκτικό πλέγμα στρατηγικών, από αυστηρά νομικά εργαλεία μέχρι καινοτόμα σχέδια τουριστικής διαχείρισης και από αποκαταστάσεις μνημείων μέχρι συμμετοχικές αναπλάσεις γειτονιάς, όλα υπηρετώντας μια κοινή στόχευση: να εξελίσσεται χωρίς να προδίδει την ιστορία και την ταυτότητά της. Αυτό το πολυδιάστατο μοντέλο διαχείρισης συνάδει με τις διεθνείς θεωρητικές αρχές και προσφέρει ένα χειροπιαστό παράδειγμα εφαρμογής τους.

Συμπερασματικά επιβεβαιώνεται πως:

Πρώτον, η αυθεντικότητα μπορεί, και πρέπει, να εδραιωθεί ως θεμέλιο βιώσιμης αστικής ανάπτυξης και όχι ως εμπόδιο σε αυτήν. Η Βαρκελώνη δείχνει πως η προστασία της κληρονομιάς μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης ανάπτυξης, προσδίδοντας ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και μοναδική ταυτότητα σε μια πόλη. Αυτό προσφέρει ισχυρό επιχείρημα υπέρ της ενσωμάτωσης του πολιτισμού στις στρατηγικές των πόλεων παγκοσμίως, ιδιαίτερα σε μια εποχή που η ομογενοποίηση λόγω παγκοσμιοποίησης απειλεί την τοπική ποικιλομορφία.

Δεύτερον, τα ευρήματα αναδεικνύουν συγκεκριμένους παράγοντες επιτυχίας και αντίστοιχα προειδοποιήσεις για αποτυχίες, συμβάλλοντας σε ένα εγχειρίδιο καλών πρακτικών. Η έμφαση στη συμμετοχή της κοινότητας, στην ποιότητα του σχεδιασμού και στην ισορροπία μεταξύ οικονομικών και κοινωνικών στόχων προσφέρει χρήσιμα παραδείγματα και εφαρμοσμένες αρχές που μπορούν να αξιοποιηθούν ως βάση αναφοράς από άλλες πόλεις και μελετητές.

Παράλληλα, η επισήμανση των αδυναμιών και των αρνητικών συνεπειών που παρατηρήθηκαν, όπως η τουριστική υπερφόρτιση ή η κοινωνική εκτόπιση κατοίκων μέσω εξευγενισμού, υπενθυμίζει ότι ακόμη και επιτυχημένα μοντέλα αστικού μετασχηματισμού δεν είναι άτρωτα. Η αποτελεσματικότητα τέτοιων στρατηγικών εξαρτάται από τη διαρκή προσαρμογή τους στις

εκάστοτε κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, καθώς και από τη συνεχή μέριμνα για την κοινωνική ισορροπία και την πολιτισμική συνοχή.

Τρίτον, η εργασία εμπλουτίζει το θεωρητικό πλαίσιο της αυθεντικότητας, προσθέτοντας εμπειρικά τεκμήρια στη συζήτηση για τη φύση της αυθεντικότητας στα σύγχρονα αστικά τοπία. Δείχνει πώς οι αφηρημένες αρχές των διεθνών χαρτών αποκτούν υλική υπόσταση και κοινωνικό αντίκτυπο στο πεδίο.

Ειδικά, επαληθεύει ότι η πολυδιάστατη θεώρηση της Νάρα έχει πρακτική αξία όταν εφαρμόζεται μεθοδικά και μπορεί να αποκαλύψει τόσο επιτυχημένες στρατηγικές όσο και κρυφές εντάσεις σε μια πόλη.

Τέλος, η περίπτωση της Βαρκελώνης αναδεικνύει μια ισορροπημένη και ευέλικτη προσέγγιση στη διαχείριση της αυθεντικότητας, η οποία δεν τοποθετεί το παλιό και το νέο σε αντιπαράθεση, αλλά τα αντιμετωπίζει ως αλληλένδετες συνιστώσες της αστικής εξέλιξης.

Αντί να επιδιώκεται η απόλυτη διατήρηση ή η ριζική ανανέωση, προκρίνεται η σταδιακή ενσωμάτωση νέων παρεμβάσεων με σεβασμό στο υπάρχον πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο.

Τα πορίσματα υπογραμμίζουν ότι η αυθεντικότητα δεν εξαντλείται στη διατήρηση μορφών ή υλικών, αλλά προϋποθέτει ενεργή και στοχαστική διαχείριση του τρόπου με τον οποίο εξελίσσεται ο αστικός χώρος με σεβασμό στην ιστορική του πορεία και τις ανάγκες της κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

1. Σαμαράς Νικόλαος Χ. Η διαμόρφωση του διεθνούς θεσμικού πλαισίου για την προστασία της ιστορικής κληρονομιάς των πόλεων. 60 χρόνια από τη Χάρτα της Βενετίας, Επιστημονικό περιοδικό «αιχώρος», τεύχος 39, 2024
2. Σαμαράς, Νικόλαος Χ. Κέντρο πόλης και ιστορικότητα: Θεωρητικά ζητήματα και σύγχρονες πολεοδομικές πρακτικές. Μελέτη περίπτωσης το «Βαρούσι» των Τρικάλων. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, 2019.
3. Στεφάνου Ι., Μητούλα Ρ.: Οι Επιδράσεις της Παγκοσμιοποίησης στο Ελληνικό Αστικό Τοπίο. Επιστημονικό περιοδικό «αιχώρος», τόμος 4, τεύχος 1, 2005
4. Χαραλαμπίδης, Δ. (2024) El Raval: Η κυψέλη της Βαρκελώνης. Η Καθημερινή

Ξενόγλωσση

1. Abend, L., & Riding, A. (2007). In Barcelona, a holy building but no cathedral. Future Anterior
2. Ajuntament de Barcelona. (2016). Diagnosi sobre l'impacte del turisme a la ciutat de Barcelona. Direcció de Turisme i Esdeveniments
3. Ajuntament de Barcelona. (2020). PEUAT – Pla Especial Urbanístic d'Allotjaments Turístics.
4. Ajuntament de Barcelona. (2021). Pla Ciutat Vella: Diagnosi i línies d'acció.
5. Ajuntament de Barcelona. (n.d.). L'Exposició Universal de 1888. Barcelona Metròpolis Mediterrània, 61. Retrieved December 9, 2008,

6. Aldo Rossi (1982). “The Architecture of the City”
https://monoskop.org/images/1/16/Rossi_Aldo_The_Architecture_of_the_City_1982_OCR_parts_missing.pdf
7. Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. (2000). The Tourist-Historic City: Retrospect and Prospect of Managing the Heritage City.
8. Bailey, M. (2015). Barcelona’s Eixample: Innovation in the gridiron [Article]. FOCUS: Journal of the City and Regional Planning Department, 12(1), Article 14.
9. Barcelona City Council. (2018). The implementation of the Superblocks programme in Barcelona: Filling our streets with life. C40 Cities.
10. Barrett, M. (2017). Ildefons Cerda and l’Eixample: A model for urban planning in the 20th century (1–).
11. Bernadett Csurgó, Melanie K. Smith, The value of cultural ecosystem services in a rural landscape context, Journal of Rural Studies, Volume 86, (2021), Pages 76-86, ISSN 0743-0167, <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.05.030>.
12. Berta, G. (2021). Concept of Localness in the Raval Neighbourhood. In M. Szabó (Ed.), Worlds Apart: The Many Faces of Social Scientific Research PhD Conference Proceedings (pp. 5–28). Eötvös Loránd University, Department of Cultural Anthropology
13. Bonet, L. (2006). Cultural diversity and intercultural policies in Barcelona. In D. Ilczuk & Y. R. Isar (Eds.), Metropolis of Europe: Diversity in Urban Cultural Life (pp. 40–97). CIRCLE – Cultural Information and Research Centres Liaison in Europe.
14. Bonet, L., Calvano, G. & Fernández Compañ, P. Exogenous and endogenous factors affecting the social impact of cultural projects: the case of Barcelona ecosystem. City Territ Archit 10, 9 (2023).
15. Brunet, F. (2005). The economic impact of the Barcelona Olympic Games, 1986–2004: Barcelona: the legacy of the Games. Centre d'Estudis Olímpics UAB.
16. Canizaro, V. B. (2007). Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity, and Tradition. Ηνωμένες Πολιτείες: Princeton Architectural Press.
17. Carles RIUS SANTAMARIA The Güell Pavilions of Antoni Gaudí as an example of new mythology. (2023).
18. Carolina Fortuna 2018. La Barcelona del «modelo». Usos del patrimonio y espacio público en las transformaciones urbanas de la ciudad (1979–2011)

19. Catalan News. (2023, October 19). Barcelona tackles tourist disturbances in Parc Güell affecting locals.
20. Çelik, Z., & Blanco, I. (2021). Visitors and Residents in El Raval Neighborhood of Barcelona: Experiences, Perceptions, and Urban Imaginaries. In A. Öztürk & S. Schmid (Eds.), *Imaginaries and Practices of Urban Space: Encountering the City* (pp. 95–113).
21. Choay, F. (2001). *The Invention of the Historic Monument*. Cambridge University Press.
22. Christian Norberg-Schulz (1980). “Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture” https://marywoodthesisresearch.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/03/genius-loci-towards-a-phenomenology-of-architecture-part1_.pdf
23. Conradie, D. (2018) “Sun, shade and natural daylight in South African town planning, with emphasis on Pretoria”, *Town and Regional Planning*, 73, pp. 47–67. doi: 10.18820/2415-0495/trp73.4.
24. Council of Europe. *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe* (Granada Convention). Granada, 3 October 1985.
25. Encyclopædia Britannica. 2025. “International Style.” Encyclopædia Britannica Online. Last modified May 15, 2025
26. Esteyco. (2017). *La Plaça de les Glòries Catalanes / La Plaza de las Glòrias Catalanas*.
27. Esteyco. (2024). *Canòpia Urbana*. Architect Magazine.
28. Fortuna, C. (2018). *La Barcelona del «modelo»: Usos del patrimonio y espacio público en las transformaciones urbanas de la ciudad (1979–2011)* [Tesis doctoral, Universitat de Barcelona].
29. Frampton, K. (1983). “Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance”. *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture*, ed. Hal Foster.
30. Garcia-Ramon, M. D. (2000). *Pre-Olympic and Post-Olympic Barcelona: A 'Model' for Urban Regeneration Today?*
31. Graham, B. & Howard, P. (eds.) (2008). *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Ashgate.
32. Grosso, E. (2015). *Es el mejor libro del mundo: Imaginarios literarios, visuales y musicales de Barcelona (1874–1939)*. Università degli Studi di Napoli “L’Orientale”.
33. *Heritage and Sustainable Urban Transformations: Deep Cities*. (2019). Ηνωμένο Βασίλειο: Taylor & Francis.
https://www.google.gr/books/edition/Heritage_and_Sustainable_Urban_Transform/yo2lDwAAQBAJ?hl=el&gbpv=0

34. Jarecka-Bidzińska, E. (2020). The urban development and preserving place identity as a result of effective revitalisation of Barcelona's El Raval district. *Space & FORM / Przestrzeń i Forma*, 43, 163–179.
35. Jencks, C. (1980). *The Language of Post-Modern Architecture*. Rizzoli.
36. Joaquim Rius Ulldemolins, (2014). "Culture and authenticity in urban regeneration processes: Place branding in central Barcelona," *Urban Studies*, Urban Studies Journal Limited, vol. 51(14), pages 3026-3045.
37. Joaquim Rius Ulldemolins, Ladys Posso Jiménez (2016). *Cultura, transformación urbana y empoderamiento ciudadano frente a la gentrificación. Comparación entre el caso de Getsemaní (Cartagena de Indias) y el Raval (Barcelona)*.
38. Jokilehto, J. (2006). Considerations on Authenticity and Integrity in World Heritage Context. *City & Time*, 2(1), 1–16.
https://scholar.google.com/scholar?hl=el&as_sdt=0%2C5&q=Jokilehto%2C+J.+%282006%29.+Considerations+on+Authenticity+and+Integrity+in+World+Heritage+Context.+City+%26+Time%2C+2%281%29%2C+1%E2%80%939316.&btnG=
39. Jones, S. (2024, March 25). Sagrada Família in Barcelona to be completed in 2026 – but stairway could raze city block. *The Guardian*.
40. López-Durán, F., & Pérez-Gómez, A. (Eds.). (2021). *Antoni Gaudí in Human Flourishing: Architecture, Technology and Spirituality*. Barcelona: Universitat Internacional de Catalunya Press.
41. Lowenthal D. *The Past Is A Foreign Country -Revisited-* (2015).
<https://books.google.gr/books?id=lrnbCgAAQBAJ&lpg=PR10&ots=mET7wfPi2U&dq=Lowenthal%2C%201998&lr&hl=el&pg=PR3#v=onepage&q=Lowenthal,%201998&f=false>
42. Marta Bausells (2016), "Barcelona's unloved planner invents science of 'urbanization'", *The Guardian*, 1/4/2016
43. Monclús, F. J. (2003). The Barcelona model: An original formula? *Planning Perspectives*, 18(4), 399–421.
44. Montaner, J. M. (2011). The Barcelona Model reviewed: From the 1992 Olympics to the 2004 Forum.
45. Montserrat Crespi-Vallbona, Darko Dimitrovski, (2017). Food markets from a local dimension – La Boqueria (Barcelona, Spain), *Cities*, Volume 70, Pages 32-39.
46. Mumford, E. (2000). *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928–1960*. MIT Press.

47. Muñoz, S., et al. (2019). Changing the urban design of cities for health: The superblock model. *Environmental Research*
48. Nara Document on Authenticity (1994) - Διεθνές Συμβούλιο για την Προστασία Μνημείων και Ιστορικών Χώρων – ICOMOS-
49. Noguer, M. (2025, April 26). Barcelona estrena su parque de Glòries tras casi dos décadas de espera. *El País*.
50. Observatori de la Ciutat. (2014). Padró Municipal d’Habitants: Evolució per barris 2006–2013. Ajuntament de Barcelona.
51. Olmo, C. (1997). «L’autenticità come strumento ermeneutico». In: *Il Restauro*. Roma: Gangemi Editore.
52. Rainer Zerbst (2002). Antoni Gaudi | Cornet (1852-1926) — A Life Devoted to Architecture
53. Ricoeur, P. (2004). *Memory, History, Forgetting*. Chicago: University of Chicago Press.
54. Rius-Ulldemolins, J. (2014). Culture and authenticity in urban regeneration processes
55. Rius-Ulldemolins, J. (2014). Culture and authenticity in urban regeneration processes.
56. Romagosa, F., Peiró, A., & Roca, J. (2021). Visitors and residents in El Raval neighborhood of Barcelona: Interpretations and conflicts in the use of public space. In A. F. Russo & G. Richards (Eds.), *Revisiting Spatial Transformations of Tourism Places* (pp. 115–132). Springer.
57. Romagosa, Francesc & Maria, Abril-Sellarés & Scherfk, Kathleen. (2024). Visitors and Residents in El Raval Neighborhood of Barcelona. *New Opportunities for Creative Tourism?. Review of European Studies*. 13. 7-7. 10.5539/res.v13n4p7.
58. Scarnato, A. (2014). The creation of the new Rambla del Raval in the historic center of Barcelona, between urban renewal and touristic branding. *Universitat Politècnica de Catalunya*.
59. Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge
60. STIPO. (2020). It is not about tourists: The case of Barcelona. *The City at Eye Level*.
61. Stovel, H. (1994). “Origins and Influence of the Nara Document on Authenticity.” In: *Nara Conference on Authenticity*. ICCROM.
62. Tarragona i Clarasó, J. M. (2022). Antoni Gaudí in human flourishing. In T. Ray (Ed.), *Architecture and ethics* (pp. 119–134). Springer.
63. UCLG Committee on Culture. (2018). *Barcelona Cultural Policy and Tourism: When culture meets visitors (Informe)*. Agenda 21 for Culture.
64. UNESCO. (2011). *Recommendation on the Historic Urban Landscape*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

65. Urbano, J. (2016). The Cerdà Plan for the Expansion of Barcelona: A Model for Modern City Planning. Focus: Journal of the City and Regional Planning Department, 12(1), 46–51.
66. Επίσημη Ιστοσελίδα Δημαρχίας Επαρχίας Βαρκελώνης (DIBA)
67. Επίσημη Ιστοσελίδα του Τμήματος Πολιτισμού της Καταλονίας
68. Σύσταση της UNESCO για το Ιστορικό Αστικό Τοπίο (Recommendation on the Historic Urban Landscape – HUL, 2011).
69. Χάρτα της Βενετίας (1964).
Μετάφραση: Ελληνικό Τμήμα ICOMOS.
Περιλαμβάνεται στον τόμο:
Ζήβας, Χάρης (επιμ.). Κείμενα Αρχιτεκτονικής Θεωρίας. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΜΠ, 1995